T. C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

AFGANİSTAN'DA GİRİŞİMCİLİK VE GİRİŞİMCİLİK DESTEKLERİNİN YERLİ VE YABANCI YATIRIMCI AÇISINDAN İNCELENMESİ

AHMADZAI AHMADI

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. GÜLSEVİM YUMUK GÜNAY

EDİRNE, 2018

T.C.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İŞLETME ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ahmadzai AHMADİ tarafından hazırlanan **Afganistan'da Girişimcilik ve Girişimcilik Desteklerinin Yerli ve Yabancı Yatırımcı Açısından İncelenmesi** Konulu **Yüksek Lisans** tezinin Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 9.-10. maddeleri uyarınca **27 Aralık 2018 Perşembe** günü saat **10:00** 'da yapılmış olup, yüksek lisans tezinin *...Kabul.....edilmesine **OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞU** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	**KANAAT**	**İMZA**
Doç. Dr. Gülsevim YUMUK GÜNAY (Danışman)	Kabul edilmesine	
Dr.Öğr.Üyesi Tülay DEMİRALAY (Uygulamalı Bil.YO	Kabul Edilmesine	
Dr.Öğr.Üyesi Serdar CANBAZ (Kırklareli Üniv	kabul edilmesine	

* Jüri üyelerinin, tezle ilgili kanaat açıklaması kısmında "Kabul Edilmesine/Reddine" seçeneklerinden birini tercih etmeleri gerekir.

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

Referans No	10227105
Yazar Adı / Soyadı	AHMAD ZAI AHMADI
T.C.Kimlik No	99847296318
Telefon	0
E-Posta	ahmadzai1944@gmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	AFGANİSTAN'DA GİRİŞİMCİLİK VE GİRİŞİMCİLİK DESTEKLERİNİN YERLİ VE YABANCI YATIRIMCI AÇISINDAN İNCELENMESİ
Tezin Tercümesi	RESEARCH OF ENTREPRENEURSHIP AND ENTREPRENEURIAL SUPPORTS IN AFGHANISTAN FROM DOMESTIC AND FOREIGN INVESTOR
Konu	Ekonomi = Economics
Üniversite	Trakya Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	İşletme Anabilim Dalı
Bilim Dalı	
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2018
Sayfa	107
Tez Danışmanları	DOÇ. GÜLSEVİM YUMUK GÜNAY
Dizin Terimleri	Afganistan=Afghanistan ; Girişimcilik=Entrepreneurship
Önerilen Dizin Terimleri	

28.12.2018

İmza:.....

Tezin Adı: Afganistan'da Girişimcilik ve Girişimcilik Desteklerinin Yerli ve Yabancı Yatırımcı Açısından İncelenmesi

Hazırlayan: Ahmadzai AHMADI

ÖZET

Günümüzde ülkelerin ekonomik olarak gelişimlerinde girişimcilik önemli bir rol oynamaktadır. Girişimcilik ile ülke ekonomileri rekabet gücü kazanırken mevcut pazarların yanı sıra potansiyel pazarlardaki fırsatlarda değerlendirilmektedir. Bu durum hem gelişmiş ülkeler için hem de az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler içinde girişimciliği önemli bir konuma getirmektedir. Bu bağlamda girişimcilik faaliyetleri güçlü doğal kaynaklara ve pazar fırsatlarına sahip olan Afganistan ekonomisi içinde değerlendirilmesi gereken önemli bir konudur.

Araştırmada da Afganistan'daki girişimciliğin gelişmesine katkıda bulunmak amacıyla, ülkenin mevcut girişimcilik potansiyeli ve girişimcilik desteklerinin ortaya konulması yanında, yerli ve yabancı yatırımcılar açısından ülkede iş yapma kolaylığını sağlayacak unsurların belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda ülkenin girişimcilik düzeyinin iyileştirilmesinde etkisi olacağı düşünülen dört adet uluslararası endeks (İş Yapma Kolaylığı, Bilgi ve İletişim Teknolojileri, Lojistik Performans, E- Devlet Kalkınma Endeksi) çalışma kapsamında ele alınmıştır.

Çalışma sonucunda Afganistan'ın uluslararası endekslerdeki yeri dikkate alındığında girişimciler açısından cazip görülemeyecek düzeyde düşük bir konumda olduğu ve gerçekleştirilen kümeleme analizinde de Afganistan'ın geri kalmış ülkeler grubunda yer aldığı görülmektedir. Ayrıca Bilgi ve İletişim Teknolojileri, Lojistik Performans ve E- Devlet Kalkınma faaliyetlerinin ülkedeki İş Yapma Kolaylığını anlamlı ve pozitif olarak etkilediği ortaya konulmuştur. Bu bağlamda Afganistan'da girişimciliğin geliştirilmesine yönelik gerçekleştirilmesi gereken öncelikli yatırımların

teknolojik erişim, teknoloji kullanımı, telekomünikasyon, online hizmetler, insan sermayesi, bilgi teknolojileri, yaratıcılık, uluslararsı taşımacılık ve lojistik yeterlilik yatırımlarına yönelik olması gerektiği anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Afganistan, Girişimcilik.

Name of Thesis: Research of Entrepreneurship and Entrepreneurial Supports in Afghanistan From Domestic and Foreign Investor

Prepared by: Ahmadzai AHMADI

ABSTRACT

Nowadays, entrepreneurship has a significant role in the economic developments of the countries. Entrepreneurship and the economics of the countries are gaining competitive power while the available markets and the opportunities of the potential ones are evaluated. It brings entrepreneurship to an important position for both developed countries and underdeveloped and developing countries. Therefore, entrepreneurial activities are a remarkable issue to be considered for the economy in Afghanistan, which has strong natural resources and market opportunities.

The research also aims to set forth the existing entrepreneurship potential and entrepreneurial supports in Afghanistan as well as identifying the factors to provide the ease of doing business from domestic and foreign investors in order to contribute the development of entrepreneurship in that country. Thus, the study addresses four international indices (Ease of Doing Business, Information and Communication Technologies, Logistic Performance, E-Government Development Index), which are considered to have an impact on improving the entrepreneurial level of the country.

As a result, it has been seen that Afghanistan is in a low position that cannot be appeal to the entrepreneurs in terms of its place in international indices and also it takes place under the group of underdeveloped countries in the cluster analysis performed. Moreover, it has been demonstrated that Information and Communication Technologies, Logistic Performance and E-Government Development activities have significantly and positively affected the Ease of Doing Business in the country. Therefore, it has been understood that the priority investments to be carried out for the development of

entrepreneurship in Afghanistan should be directed towards technological access, use of technology, telecommunication, online services, human capital, information technologies, creativity, international transportation and logistics sufficiency investments.

Keywords: Afghanistan, Entrepreneurship.

ÖNSÖZ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırlanan "Afganistan'da girişimcilik desteklerinin yerli ve yabancı yatırımcı açısından incelenmesi" konulu bu çalışmada, uluslararası endekler yardımıyla Afganistan'ın mevcut girişimcilik düzeyi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca uluslararası endeklerden Bilgi ve İletişim Teknolojileri, Lojistik Performans, E- Devlet Kalkınma Endekslerinin İş Yapma Kolaylığı Endeksi üzerindeki etkisi incelenerek, girişimciliğin gelişmesini sağlayacak yatırım alanlarının belirlenmesi hedeflenmiştir.

Çalışmam süresince bana hem yazım sürecinde hem de araştırma sürecinde bütün bilgi ve becerilerini benden esirgemeyen, Türkçe'yi doğru kullanmam ve yazmam konusunda bana müsamahalı olan ve sabırla düzeltmelerimi yapan, beni bu konuda da motive eden, yönlendiren ve güven duyan çok değerli danışman hocam Sayın Doç. Dr. Gülsevim YUMUK GÜNAY'a sonsuz teşekkür ederim.

Tezimin araştırma verilerinin analizinde kıymetli zamanını benden esirgemeyen hocam Sayın Dr. Öğr. Üyesi Tülay DEMİRALAY'a şükranlarımı sunuyorum.

Yüksek lisans eğitim sürecindeki emekleri ve katkılarından dolayı değerli bölüm hocalarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Engelli Çalışmaları doktora öğrencisi iki değerli dostumun/arkadaşımın Yakup Burak ve Jan M. Hemat'ın emekleri için ayrıca teşekkürler.

Son olarak tüm öğrenim hayatım boyunca üzerimden maddi ve manevi desteğini ve dualarını hiç eksik etmeyen aileme sonsuz teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET i
ABSTRACT ..... **iii**
ÖNSÖZ ..... **v**
KISALTMALAR ..... **ix**
TABLOLAR LİSTESİ ..... **x**
ŞEKİLLER LİSTESİ: ..... **xi**
GİRİŞ **1**

I BÖLÜM **4**
GİRİŞİMCİLİK İLE İLGİLİ KAVRAMLAR **4**
1.1. GİRİŞİM KAVRAMI 4
1.2. GİRİŞİMCİ KAVRAMI 5
1.2.1. Girişimci Olmayı Belirleyen Faktörler 8
1.2.1.1. Bireysel Yaklaşım 8
1.2.1.2. Çevresel Yaklaşım 9
1.2.1.3. Firma Yaklaşımı 10
1.2.2. Girişimcilerde Olması Gereken Özellikler 10
1.2.2.1. Kararlılık ve Azim 11
1.2.2.2. Başarı İhtiyacı 11
1.2.2.3. Fırsat Tanımlama 12
1.2.2.4. Risk Alma 12
1.2.2.5.Yaratıcılık ve Yenilik 13
1.2.2.6. Liderlik 13
1.3. GİRİŞİMCİLİK KAVRAMI 15
1.3.1. Girişimcilik Türleri 16
1.3.1.1. Sosyal Girişimcilik 16
1.3.1.2. İç Girişimcilik 18

1.3.1.3. Fırsat Girişimciliği 19
1.3.1.4. Kamu Girişimciliği 20
1.3.1.5. Yaratıcı Girişimcilik 21
1.3.1.6. Takipçi Girişimcilik 22
1.3.1.7. Girişimci Girişimcilik 22
1.3.1.8. Çevreci Girişimcilik 22
1.3.1.9. Teknik Girişimcilik 23
1.3.2. Girişimcilik Süreci 24
1.3.3. Girişimcilik ve Eğitim 25

II BÖLÜM 27
AFGANİSTAN VE AFGANİSTAN'DA GİRİŞİMCİLİK 27
2.1 AFANİSTAN'IN GENEL DURUMU 27
2.2 AFGANİSTAN'IN COĞRAFİ KONUMU 28
2.3 AFANİSTAN'IN ETNİK YAPISI 30
2.4 AFGANİSTAN'IN EKONOMİK DURUMU 31
2.4.1. 11 Eylül Öncesi Afganistan Ekonomisi 32
2.4.2. 11 Eylül Sonrası Afganistan Ekonomisi 35
2.5. AFGANİSTAN'DA GİRİŞİMCİLİK 37
2.5.1. Afganistan'da Yerli Yatırımcı Açısından Girişimcilik 38
2.5.2. Afganistan'da Yabancı Yatırımcı Açısından Girişimcilik 40
2.5.3. Afganistan yasalarında yerli ve Yabancı Yatırım Olanakları ve Girişimcilik 42
2.6. AFGANİSTAN'DA GİRİŞİMCİLİK DESTEKLERİ 43
2.6.1. Afganistan'da Kamunun Girişimcilik Destekleri 44
2.6.2. Afganistan'da Özel Girişimcilik Destekleri 45

III BÖLÜM 47
AFGANİSTAN'DA GİRİŞİMCİLİĞİN GELİŞMESİNDE ULULARARASI ENDEKSLERİN ETKİSİ 47
3.1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE KAPSAMI 47

3.2. ULUSLARARASI ENDEKSLERDE AFGANİSTAN 48
3.2.1. İş Yapma Kolaylığı Endeksi 50
3.2.2. Bilgi Ve İletişim Teknolojileri Gelişmişlik Endeksi 53
3.2.3. E-Devlet Kalkınma Endeksi 55
3.2.4. Lojistik Performans Endeksi 58
3.3. ARAŞTIRMA MODELİ VE HİPOTEZLERİ 61
3.4. ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ 62
3.5. ARAŞTIRMA BULGULARI 63
3.5.1. Korelasyon Analizi 63
3.5.2. Regresyon Analizi 65
3.5.3. Kümeleme Analizi 69
3.6. VERİLERİN YORUMU VE TARTIŞMA 73

SONUÇ VE ÖNERİLER 78
KAYNAKÇA 81

KISALTMALAR

AB : Avrupa Birliği
ABD : Amerika Birleşik Devletleri
AR-GE : Araştırma ve Geliştirme
BİT : Bilgi ve İletişim Teknoloji
CIO : Bilgi Sistemleri Grubu Başkanı
EDI : Elektronik Veri Değişimi
EFA : Ekipman Finansmanı Anlaşması
GSM : Küresel Mobil İletişim Sistemi
GSMH : Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH : Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
ISP : İnternet Servis Sağlayıcıları
ITU : Uluslararası Telekomünikasyon Birliği
KOF : Güçlü görünmekle Birlikte Kuvvetli Olmayan
NATO : Kuzey Atlantik Antlaşması örgütü
PDPA : Halkın Afganistan Demokratik Partisi
PISA : Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı
SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği
TUİK : Türkiye İstatistik Kurumu
UNCTAD : Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
USAİD : Amerika Birleşik Devletleri Uluslararası Kalkınma Ajansı

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Afganistan ve İşYapma Kolaylığı Endeksi (2013-2018)..... 52
Tablo 2: Afganistan ve Bilgi ve İletişim Teknolojileri Gelişmişlik Endeksi (2016-2017)..... 55
Tablo 3: Afganistan ve E-Devlet Kalkınma Endeksi (2010-2018)..... 56
Tablo 4: Afganistan'ın Lojistik Performans Endeksi (2016 ve 2018)..... 59
Tablo 4.1: Afganistan'ın Lojistik Performans Alt Endeksler (2016)..... 60
Tablo 4.2: Afganistan'ın Lojistik Performans Alt Endeksler (2018)..... 61
Tablo 5: Değişkenler Arası Pearson Korelasyon Katsayı Analiz Sonuçları..... 64
Tablo 6: Bilgi ve İletişim Teknolojileri İş Yapma Kolaylığı Model Özeti..... 66
Tablo 6.1: Bilgi ve İletişim Teknolojileri İş Yapma Kolaylığı Model Özeti..... 66
Tablo 7: Lojistik Performansı –İş Yapma Kolaylığı Model Özeti..... 67
Tablo 7.1: Lojistik Performansı – İş Yapma Kolaylığı Model Özeti..... 67
Tablo 8: E-Devlet Kullanımı – İş Yapma Kolaylığı Model Özeti..... 68
Tablo 8.1: E-Devlet Kullanımı – İş Yapma Kolaylığı Model Özeti..... 68
Tablo 9: Kümeleme Analizi..... 70

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Araştırma Modeli 62

GİRİŞ

Girişim kelimesi işletme ile ayni anlamı taşıyor gibi kullanılsa da işletme ile girişimin farklı kavramlar olduğunun bilinmesi gerekmektedir. Girişim belirli bir yasal, finansal, örgütsel ve ekonomik özelliğe sahip bir kuruluş olarak tanımlanmaktadır.

Girişimcilik bireysel anlamda bir kişinin kendi işini kurması olarak, örgütsel anlamda bir firmanın yenilikçi, öncü, rekabetçi olması ve risk alması olarak düşünülebilir. Girişimcilik, rekabet ve finansman gibi kavramlar günümüzde daha da önemli hale gelmiştir. Yenilikçi, öncü, rekabetçi olma, risk alma, bir firmanın başarılı olabilmesi, faaliyette bulunduğu sektörde kalıcı olabilmesi için sahip olması gereken özelliklerdir. Günümüzde, firma davranışı olarak girişimcilik, kurumsal firmaların giderek daha fazla önem verdiği bir konu haline gelmektedir.

Girişimcilik, toplumsal bir değer olarak her toplumda farklı tanımlanmaktadır. Her ülke kendi algı ve beklentilerine göre anlam vermektedir. Bireylerin kişilik özellikleri, aile yapısı, eğitimi, toplumsal değerler ve kültürün izdüşümü olarak açığa çıkan girişimcilik, sosyal ve kültürel bir olgudur. Bu nedenle farklı sosyo-kültürel özelliklere sahip toplumlarda farklı girişimcilik nitelikleri önem kazanmaktadır.

Girişimciler toplumun ihtiyaçlarından yola çıkmaktadırlar. Bu ihtiyaçların karşılanması için gerekli olan girdileri sağlayıp yatırıma dönüştürerek iş hayatını ve toplum yapısını harekete geçirmektedir. Buna bağlı olarak istihdam ve gelir düzeyinin artmasıyla birlikte toplumun refah seviyesi de artabilmektedir. Girişimcilik ülke ekonomilerinin canlanması, istihdam olanaklarının artması, refah seviyesinin yükselmesi bağlamında üzerinde çalışılması ve düşünülmesi gereken önemli bir olgudur. Girişimcilerin ticari faaliyetlerini gerçekleştirmek için kurdukları ekonomik birimlere girişim adı verilmektedir.

Girişimciliğin, ülkelerin gelişmesi için gerekli olan en önemli güç kaynaklarından biri olduğu söylenebilir. Bir ülkedeki girişimcilikle ilgili gelişmeler o ülkenin sahip olduğu en önemli hazinelerinden birisi olarak görülmektedir. Çünkü girişimcilerin kurdukları işletmeler ve yaptıkları girişimler, bir taraftan ülke için değer yaratırken, diğer taraftan da istihdam olanakları sağlamaktadır.

Geçmişten günümüze Afganistan'ın girişimcilik faaliyetleri incelendiğinde tarihi olaylar, Dış ve iç savaş dönemleri ve sürekli hükümetin değişmesi Afganistan'da girişimcilik faaliyetlerini derinden ve olumsuz bir biçimde etkilemiştir. 2001 yılında yeni demokratik hükümetin kurulmasından sonra çeşitli alanlarda yapılan yapılandırmaların Afganistan'da yerli ve yabancı yatırımcıların girişimcilik ve girişimcilik desteklerinin gerçekleştirilmesi önündeki engellerin birazda olsa kaldırılması ile ülkenin durumunda gelişmeler yaşanmaya başlamıştır. Afganistan dünyanın en zengin medeniyetlerine sahip ülkelerden birisidir. Asya'nın kalbi olarak isimlendirilmekle birlikte Merkezi Asya, Batı Asya ve Güney Asya'nın ortasında yer alıp bu stratejik bölgeleri birbirine bağlamaktadır. Ticari yolların içinde yer alan Afganistan bu özelliği nedeniyle yerli ve yabancı yatırımcı için önemli bir avantaj yaratacak konumdadır. Dolayısıyla ülkenin gelişmesi ve kalkınmasında girişimcilik faaliyetleri ve girişimcilik teşvikleri önemli rol oynayabilecektir.

Afganistan'ın girişimcilik destekleri TUİK' Ten alınan veriler ve ülkenin girişimcilik düzeyini iyileştireceği düşünülen dört adet uluslararası endeks (İş yapma kolaylığı, Bilgi ve İletişim Teknolojileri gelişmişlik ,lojistik performans, E- devlet kalkınma Endeksi) incelenmiş ve Afganistan'daki yerli ve yabancı girişimci modelleri tespit edilmiştir.

Birinci bölümde girişimcilik kavramının ne olduğu, girişimcilerin sahip olması gereken özellikler, girişimcilik türleri ve süreci hakkında teorik bilgiler verilmiştir. Afganistan'ın genel durumu hakkında bilgi ve Afganistan'daki girişimcilik destekleri

ikinci bölümde açıklanmıştır. Son bölümde ise çeşitli endeksler ve TUIK'den alınan veriler ile yapılan analiz sonucu elde edilen sonuçlar ve yapılması gerekenlere yer verilmiştir.

I BÖLÜM

GİRİŞİMCİLİK İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

1.1. GİRİŞİM KAVRAMI

Köken olarak Latince ’de intane kökünden gelen girişim kavramı, İngilizce’de enter (giriş) ve pre (ilk) kelime köklerinden gelmekte ve entrepreneur yeni ilk kelime köklerinden entrepreneur yani ilk girişen, başlayan anlamına gelmektedir (Korkmaz, 2000:165).

İnsanoğlu varlığından bu yana hayatını devam ettirmek, ihtiyaçları karşılamak için daima girişim faaliyetinde bulunmuştur. Bu sebeple girişim, girişimcilerin kar sağlamak için kurdukları ekonomik birimler olarak tanımlanmaktadır.

Girişim kavramı, kâr elde etmek ya da çıkar sağlamak amacıyla, ücret karşılığında mal veya hizmet üretmek, ya da fonlar sağlamak üzere kurulan, hukuki ve finansal kişiliğe sahip, devamlı nitelikte bir örgüt” olarak tanımlanmaktadır (Tutar ve Küçük, 2003: 25). Bir diğer tanıma göre girişim mal ve hizmet üretmek ve kazanç sağlamak amacıyla yapılan yatırımlar ve yapılan yatırımların sürekliliğinin sağlanmasıdır (Küçük, 2003: 23). Altuntaş (2016: 4-5) girişimin özelliklerini şu şekilde sıralamaktadır.

- Bir girişimin yapılma nedeni kazanç sağlamaktır.

- Girişimin üç unsuru bulunmaktadır. Bunlar; üretim, satış ile bu iki unsuru bir araya getirmek için gerekli fonların sağlanması olarak görülmektedir.

- Girişim tüzel bir kişiliğe sahip hukuki bir birim olarak tanımlanmaktadır.

- Girişim finansal bir birim olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla bu finansal birim yerli (kendi varlıkları-öz kaynak) ve yabancı kaynaklardan oluşmaktadır.

• Girişimin; temel unsuru insandır ve girişim devamlılık gösteren bir örgüttür.

Girişimci düşüncenin 4 bileşeni bulunmaktadır (Demiroğlu, 2007: 22).

- Yenilikçi ve özgün olma,
- Risk almayı göze alma,
- Öngörüde bulunma ve lider olma,
- Rekabetçi düşünme olarak sıralanabilir.

Dolaysıyla girişimci risk almaktan korkmayan, daima yeniyi arayan, lider kimliğe sahip, fırsatları görebilen ve bunu değerlendirmeyi bilen kişidir.

1.2. GİRİŞİMCİ KAVRAMI

Ekonomik mal ve hizmetlerin üretilebilmesi için üretim faktörlerine ihtiyaç vardır. Üretim faktörleri, doğa, para, emek ve bunları birleştirip üretimi gerçekleştirecek girişimcidir. Bu bağlamda girişimciyi iş fikrini gerçekleştirebilmek için gerekli unsurları iyi koşullarda bir arada getiren ve bunu etkili bir şekilde kullanan kişi olarak nitelendirebiliriz (Akat, Budak, Budak, 2002: 14). Girişimci, ihtiyaçlarını gidermek ve yaşam standartlarını iyileştirmek için ekonomik mal ve hizmetin üretilmesi amacıyla üretim faktörlerini bir araya getiren aynı zamanda fırsatları değerlendiren ve yeniliğe öncülük eden kişi olarak ifade edilebilir (Ercan ve Gökdeniz, 2009: 67).

İktisatçılar ise girişimciyi, öngörüye sahip, plan ve program dahilinde girdilerin işlenme sürecine öncülük eden ve bunun sonunda kâr sağlayacak şekilde mal ve hizmetleri müşterilerin alımına hazır hale getirecek yetenek ve beceriye sahip yaratıcı birey olarak tanımlamaktadır (Müftüoğlu, Ürper, Başar ve Tosunoğlu, 2004: 4).

İktisat biliminin temelini atan ve iktisat biliminin babası olarak bilinen Adam Smith, girişimci kişi ile kapitalist kişiyi özdeşleştirmektedir. Daha sonraki dönem olan

19. yüzyılda ortaya çıkan neo-klasik akım ile girişimci bir iş yeri yöneticisi olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla bu dönemde girişimci yönetici olarak maaş alan ancak meslek olarak ekonomide özel bir statüsü olmayan biri olarak düşünülmüştür (Özkul, 2007:5).

Schumpeter tarafından beş tane girişimci davranışı olduğu ifade edilmiştir (Blaug, 1987: 18).

- Yeni bir malın veya servisin üretimi.
- Yeni bir üretim metodunun geliştirilmesi.
- Yeni bir pazarın oluşturulması.
- Yeni bir hammadde kaynağının bulunması.
- Sanayinin yeniden yapılandırılması.

Girişimci sıfatı statik değil, bir davranış biçimidir dolaysıyla birey/grup yenilik yaptığı zaman girişimci sıfatını taşımaktadır. Bu nedenle girişimciliğin temelinde yenilik vardır.

Girişimci, yeni düşüncelerin oluşmasında, bu düşüncelerin yayılma ve uygulanma aşamasını hızlandırır, yeni iş imkanlarının oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Piyasadaki rakip firmalar ile birlikte ülke ekonomisine rekabet katkısı oldukça fazla olmaktadır (Aktoprak, 2004: 4).

Hisrich (1998:20) girişimcide olması gereken beceri türlerini şu şekilde sınıflandırmaktadır:

Teknik beceriler

- Sözlü iletişim
- Kişiler arası ilişki
- İyi bir dinleyici olma

- Yetiştirici olma
- Takım ruhu olması
- Şebeke kurabilme

Yönetsel beceriler

- Amaçları belirleyebilme
- Doğru karar verme
- Yönetim
- Muhasebe
- Finans
- Denetim
- Sorun çözme yeteneği

Bireysel beceriler

- İçsel denetim
- Risk alabilme
- Hızlı karar verebilme
- Kararlı olma
- Öngörü yeteneğine sahip olma
- Yenilik yapabilme
- Yeniliklere ayak uydurma ve yönetme

Girişimcilik sürecinde teknik becerinin olması girişimciliğin gelişmesi ve devam etmesi açısından oldukça önemlidir. Çünkü teknik beceri işe özgü bilgilerin yanı sıra iletişim ve takım çalışmalarındaki başarıyı kapsamaktadır. Girişimcide aynı zamanda yönetsel becerilerinin de bulunması gerekmektedir. Girişimcinin riski göze alabilmesi, yenilikleri takip etmesi, değişimlere uyum sağlaması ve teknolojiyi takip etmesi de bireysel becerilerindendir (Ercan ve Gökdeniz, 2009: 69).

Girişimcinin kim olduğu yönünde yapılan tanımlarda, değişiklikler gözlemlense de vurgu yapılan ortak kısımlar, yenilik, risk, üretim faktörlerini bir araya getirmek ve kazanç sağlamaktır (Hisrich, 1998: 9). Charles Handy'e göre girişimci; dünyadaki yanlışların ve eksiklerin farkına varan, eksiklikleri gidermek ve yanlışları düzeltmek yenilik yapma çabası olan kişidir (Bozgeyik, 2006: 2). Girişimci üzerine yapılan tanımlar girişimciliğin önemini de vurgulamaktadır. Çünkü girişimciliğin, aynı zamanda bazı sorumlulukları da olduğu belirtilmektedir. Bunlardan en önemlisi ise piyasa da fırsatların fark edilmesi, yakalanması ve yatırıma dönüştürülmesidir. Bu sayede, girişimci hem kazanç sağlamakta hem de ülke genelinde istihdama katkı sağlayarak sosyal bir sorumlulukta gerçekleştirmiş olmaktadır (Ercan ve Gökdeniz, 2009: 67).

1.2.1. Girişimci Olmayı Belirleyen Faktörler

Girişimci olmayı belirleyen faktörler, bireysel, çevresel ve firma yaklaşımı olmak üzere üç grupta incelenebilir. Bu yaklaşımlar aşağıda detaylı olarak verilmiştir.

1.2.1.1. Bireysel Yaklaşım

Bireysel yaklaşım girişimciyi psikolojik, demografik ve kişilik özelliklerini kullanarak tanımlamaktadır. Bu sebeble bireysel yaklaşıma göre girişimcinin sahip olduğu kişiliği, psikolojisi ve tecrübeleri girişimci olup, olmadığnı belirlemektedir. (Naktiyok, 2004: 13). Ayrıca kendi işini kurmak için atılımlar yapan ve bunu geliştiren kişi girişimci olarak ifade edilmektedir (Baltaş, 2006:1) .

Bireysel yaklaşıma göre girişimcilerin bazı davranışlar sergilemesi gerekmektedir. Girişimcinin kendine güvenmesi, motivasyonunu yüksek tutması, yaratıcı olması, başarı güdüsünün bulunması, risk alabilmesi, bir kişiye bağımlı olmaması, lider özellikleri taşıyabilmesi, öngörüye sahip olması beklenmektedir. Dolayısıyla bireysel yaklaşıma yakın girişimciler ancak bu özellikleri sergileyebilmektedir (Naktiyok, 2004: 14). Bazı araştırmacılara göre ise bireysel

yaklaşımı benimsemeyen girişimciler topluma adapte olamamış, uyumsuz kişilerdir. Topluma uyum sağlamak için daha fazla yenilik yapmak ve daha fazla emek harcamaları gerekmektedir (Çevik, 2006: 35).

Bireysel yaklaşımda girişimcilik bireyin özelliklerini dikkate alarak tanımlanmaya çalışılmaktadır. Ancak bu bakış açısı girişimciliği açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Çünkü girişimcilik tek bir boyuttan ele alınıp açıklanamayacak kadar kapsamlıdır. Bu nedenle bireysel yaklaşımla girişimcilik tanımlamak, girişimcilik olgusunun anlaşılabilmesi için yeterli olamamaktadır (Sönmez, 2017: 21).

1.2.1.2. Çevresel Yaklaşım

Çevresel yaklaşım girişimciliğin tek başına bireysel özelliklere bağlanamayacağını aynı zamanda çevrenin de önemli olduğunu savunur. Bu yaklaşıma göre girişimcilikte toplum, siyaset, çevre, kültür ve ekonomi etkilidir. Bu etki kişisel özellik, deneyim, karakter gibi kişinin özellikleri ile birleşerek girişimci kişiliği ortaya çıkarmaktadır (Sang ve Paterson, 2000: 402-50). Çevrede bireyi en fazla etkileyen toplumun kültürel özelliğidir. Aile yapısı, arkadaşları ve bulunduğu sosyal grup gibi kültürel faktörler bireyin kişiliğine etki etmektedir (Naktiyok, 2000: 15). Bu nedenle kültürel yapı ekonomik etkide önemli yere sahiptir. Girişimcilikte kültürün etkisini Morrison şöyle açıklar; "Nasıl ki bir balığın suya ihtiyacı varsa bizimde toplumda kültüre o oranda ihtiyacımız vardır. Balık nasıl ki susuz kaldığında nefes alamazsa bizde toplum olarak kültürümüz sayesinde yaşamımızı sürdürürüz (Çevik, 2006: 37).

Toplum içerisinde kültürel farklılıklar olabilmekte ve zaman içerisinde de kültürel değişim yaşanabilmektedir. Bu farklılık ve değişim doğal olarak girişimciliğin toplumdan topluma değişmesine neden olabilmektedir. Topluma göre değişen üç tür girişimcilik modeli vardır. Bunlar; Amerika Modeli, Avrupa Modeli ve Asya Modeli şeklindedir (Black ve Porter, 2000: 149-150 Akt; Çevik: 2006: 39)

- Amerika Modeli: Ekonomik özgürlük ve sosyal özgürlük vurgulanmaktadır
- Avrupa Modelinde: Sosyal özgürlük vurgulanmaktadır.

- Asya Modeli: Ekonomik özgürlüğün sosyal özgürlüğün önünde olduğu vurgulanmaktadır.

Sonuç olarak, çevresel yaklaşım, girişimciliğin bireysel özelliklerinin tek başına ele alınamayacağı aynı zamanda sosyal, kültürel, ekonomik ve teknolojik faktörlerin bir arada düşünülmesi gerektiğini savunmaktadır (Sönmez, 2017: 22). Dolayısıyla girişimciliği, bireysel özellikler yanında çevresel faktörlerle bir bütün olarak değerlendirmek gerekmektedir.

1.2.1.3. Firma Yaklaşımı

Firma yaklaşımı olarak girişimcilik, firmanın risk alarak girişim faaliyetinde bulunması ve yenilik yaparak diğer firmalarla rekabet edecek şekilde pazarda yer alması şeklinde açıklanmaktadır (Zahra, Neubaum ve Huse, 2000: 947).

Firma yaklaşımı işletmede yapılan faaliyetler üzerinde durmakta, girişimciliğin hem yönetsel boyutu hem de işletme içinde yapılan faaliyetlerdeki girişimciliği araştırmaktadır. İşletmenin devamının sağlanması için önemli unsurlardan birisi de, işletmeyi kuran girişimcinin yönetsel özelliklere sahip olmasıdır. Bu özellik yani girişimcinin yönetsel başarısı firmanın büyümesi ve sürekliliğinin sağlanmasında vaz geçilmez bir boyutu oluşturmaktadır (Sönmez, 2017: 22).

1.2.2. Girişimcilerde Olması Gereken Özellikler

Girişimci olmayı belirleyen özellikler altı başlık altında ele alınmıştır. Bunlar; kararlılık ve azim, başarı ihtiyacı, fırsat tanımlama, . risk alma, yaratıcılık ve yenilik ve liderlik olarak belirlenmiştir.

1.2.2.1. Kararlılık ve Azim

Girişimcilerde bulunması gereken bazı özelliklerden biri de kararlı ve azimli olmasıdır. Zorluklar karşısında pes etmemek, olumsuz koşullara dayanıklı olmak ve sabır göstermek, yapılan yanlışlardan ders çıkarmak, özgüveni yüksek, öğrenmeye açık olmak, bu güzelliği tanımlamaktadır (Tanyeri, 2004:1).

Girişimcinin başarılı olması için yoluna çıkacak engellere takılmaması gerekmektedir. Engelleri aşarken yılmamak, sabırlı olmak ve hedefe ulaşmak için kararlı ve azimli olması gerekmektedir. Azimli ve kararlı girişimcilerin güç durumlar karşısında yılmamalarının sebebi başarısızlığı, başarının bedeli olarak görmeleridir. Birey yaşadığı birçok başarısız deneyimlerinden sonra muhakkak başarıya ulaşacağına inanmalıdır (Naktiyok, 2004: 24, akt; Sezgin, 2014: 21).

1.2.2.2. Başarı İhtiyacı

Girişimcilerde bulunması gereken özelliklerden biri de başarılı olma isteğidir. Başarı güdüsü girişimcileri daha rekabetçi ve zorluklar karşısında yılmayan ve hedefe ulaşmada çabalayan ve çabasından zevk alan kişi yapmaktadır. Bireylerin bir şeyleri başarmak istemesi sahip olduğu yeteneklerini, enerjilerini hedefe ulaşmak için kullanmak istemesi ile mümkün olabilmektedir. Bundan dolayı girişimci yeteneklerini ve enerjilerini, hedefe ulaşmak ve başarıyı yakalamak için kullanır (Asılsoy, 2016: 26).

Başarı ihtiyacı teorisi McClelland (1961) tarafından ileri sürülmüştür. Teoriye göre başarı ihtiyacının olması girişimcilik davranışlarına önemli ölçüde etki etmektedir. Girişimcide bulunan başarma ihtiyacı güdüsünün girişimciliğe olan etkisini McClelland şu şekilde sıralamıştır (Korkmaz, 2012: 210).

- Bireyleri girişimciliğe yöneltme,
- Çok yüksek olmayan riskleri almayı göze alma,

- Sorunlara çözüm getirebilme,
- Amaçların tespitini yapma,

1.2.2.3. Fırsat Tanımlama

Fırsat tanımlama konusu 1980'lerin başında konuşulmaya başlanmış zamanla girişimcilikte kendine önemli bir yer bulmuştur. Fırsat tanımlama girişimciliğin öneminin de anlaşılması adına önemli görülmekte ve girişimciliğin temelini oluşturmaktadır. Mal ve hizmetlerin üretilmesi için fırsatların nasıl ve kim tarafından keşfedileceğinin ve kullanılacağının araştırılmasıdır (Shane ve Ventekataraman, 2000:218).

Girişimci geçmişte değil gelecekte yaşar, olasılıkları değerlendirir, çok önemsiz durumları bile çok önemli fırsatlara çevirir, değişime açıktır (Gerber, 1997: 24). Bu özellikler kendisinin rakiplerinden önce hareket etmesini sağlayarak başarıya götürmektedir.

1.2.2.4. Risk Alma

Cantillon (1734) ilk kez girişimci tanımını yaparken, "kâr etme ya da kaybetme riskini alan kişi" olarak tanımlamıştır. Girişimcilik sürecinde girişimcinin risk faktörünü üstlenmesi önemli olarak görülmektedir. Risk faktörü, sürekli kendini yenileyen rakip firmaların varlığı ya da yeni yatırımların olması gibi sebeplerle girişimin doğal faktörü olarak görülmektedir (Antoncic ve Hisrich, 2003: 17) Girişimciler yüksek risk almaktan kaçınırlar, yerinde ve ölçülü riskler almayı tercih ederler. Buna göre yaptıkları yatırımın sonucunu düşünerek bir planlama yaparlar. Riskleri asgari seviyeye indirmek için yenilikleri takip eder, çevreyi ve rakiplerini gözlemler ona göre hamleler yaparlar (Tanyeri, 2004:1).

Girişimcinin aşırıya kaçmamak koşulu ile gereken yerlerde gerektiği kadar risk alabilmesi, başarısını önemli ölçüde etkilemektedir. Girişimci kişiyi diğerlerinden ayıran en önemli özellik risk almasıdır. Bir girişimci gerek ise yeni başlarken gerekse faaliyetlerinin devamlılığı amacıyla sürekli risk altında bulunmaktadır (Naktiyok, 2004: 26-27).

1.2.2.5.Yaratıcılık ve Yenilik

Yaratıcılık, yenilik yapmanın ilk basamağını oluşturmakta olup yenilikçi düşüncenin önemli bir unsurudur. Hiç düşünülmemiş olanı düşünmek yaratıcılık olarak açıklanırken düşünülen bu fikrin icraata geçirilme haline yenilik denilmektedir (Müftüoğlu, Ürper, Başar ve Tosunoğlu, 2004: 36).

Levitt'in de dediği gibi, yaratıcılık yeni şeyler düşünmek iken yenilik düşünülen şeyin üretimini yapmaktır (Güney, 2002:509). Yaratıcılık, daha önce olmayan, orijinal fikrin düşünülme aşaması yeni ve farklı fikirlerin olması, yeni sonuçların üretilmesidir (Özçer, 2007:1 Akt; Demiroğlu, Y. 2007: 40).

Yenilik, yaratıcılık ve girişimcilik birbiri ile ilişkili ve birbirlerini tamamlayan kavramlardır. Girişimci kişiler yaratıcı ve yaratıcı kişilerin yenilikçi ve girişimci olması gerekmekte olup, bu üç kavram birbirinden ayrı düşünülmemelidir (Akat, Budak ve Budak, 2002:429). Girişimciliğin temel dinamiklerinden biri uygulanabilir yeni iş fikirlerinin varlığıdır. Yeni iş fikirleri de ancak yaratıcı düşünce ile sağlanabilir. Yaratıcılık olmadan yenilikçilik, yaratıcılık ve yenilikçilik olmadan da girişimciliğin olması beklenmemelidir (Müftüoğlu, Ürper, Başar ve Tosunoğlu, 2004: 36).

1.2.2.6. Liderlik

Liderlik, belirli bir hedefi ya da amacı başarmak için başkalrını etkileme sanatı olarak tanımlanaktadır (Ünsaldi, 2013: 12). Yenilikçi yöneticiler, var olan yönetimle

kalmaz, yeni fikirlerin oluşmasına zemin hazırlar, olanı olduğu gibi kabul etmez sorgular, risk alır, başarısızlığa katlanabilir ve başarıya ulaşmak için engelleri aşarlar (Ülgen ve Durna, 2005: 2).

Lider özelliklere sahip kişiler, şartların kısıtlanmasına razı olmaz, davranışlarının şartları değiştirebileceğine inanır, fırsatları fark eder, değerlendirir ve faaliyete geçer. Girişimci ve lider arasındaki fark girişimci eylemi yapar lider ise eylemi yönetir (Baltaş, 2006: 2).

Kuzey Amerika, Orta Avrupa ve Güneydoğu Asya'da, girişimciler için bazı araştırmalar yapılmış ve sonucunda lider girişimcilerin özellikleri şu şekilde sıralanmıştır (Baltaş, 2006: 2):

- Değişimleri izler, fırsatları kollarlar.
- Hedef seçerken değişimi göz önünde bulundururlar.
- Problemleri önceden fark eder ona göre önlem alırlar.
- Aynı işte değişik yöntemler uygularlar.
- Harekete geçer.
- Hedefe ulaşana kadar pes etmez, emek harcarlar.
- Değişimi tasarlar, başlatır ve sonuna erdirir.

Liderliğin girişimciye kattığı en önemli özellik problem çözebilmelerini sağlamaktır (Kutlu, 2006: 13 Akt; 2004: 6). Pek çok insanın kararsız kalıp, tıkandığı durumlarda, lider vasıflı insanların gerekli riskleri alarak bir karar verip harekete geçtiği görülmektedir. Liderlerin özellikleri arasında, işin eksiklerini tespit etmek ve bunu giderebilme, belirsizliğe katlanma, iletişim sorunlarını çözme, başarısızlığa tahammül gösterme, strese katlanabilme, sabır gösterme gibi unsurlar yer almaktadır (Sezgin, 2014: 23).

1.3. GİRİŞİMCİLİK KAVRAMI

İnsanlığın varlığından bu yana bitmeyen ihtiyaçları vardır ve bu doyumsuz ihtiyaçlarını karşılamak için girdiği tüm faaliyetlere girişimcilik denilmektedir. Girişimcilik kavramı kalkınma ve gelişmeyi amaçlayan bir güç olarak görülmektedir.

Girişimciliğin tanımını 1755 yılında ilk defa açıklayan Richard Cantillon olmuştur. Contillon, girişimciliği girişimciyi tanımlayarak açıklamış ve girişimcinin kazanç sağlamak için yaptığı faaliyetleri girişimcilik olarak ifade etmiştir (Demiroğlu, 2007: 2)

Birçok araştırmacı girişimcilik kavramını farklı bakış açılarıyla açıklamıştır. Bu kavrama ilişkin en bilindik tanımlar:

- Girişimcilik, kazanç sağlama ve değer yaratmak için yeni bir iş kurma, işi geliştirme, mal ve hizmet üretme süreci olarak tanımlanır (Bird,1998:4).
- Girişimcilik, var olan fırsatları görebilme ve fırsatları değerlendirmek için harekete geçme sürecidir (Mueller and Thomas, 2000: 52).
- Girişimcilik, fırsat elde etmek için eşsizlikleri vurgulama, alternatif üretim süreçlerini inceleme ve onların optimizasyonunu sağlama faaliyetidir
- (Lounsbury, 1998: 51-52).
- Girişimcilik, yeni ve farklı olan bir şeyi ekonomik, kişisel ve aynı zamanda toplumsal riskleri de göze alarak zaman ve emek harcayarak hizmet üretme sürecidir (Coulter, 2001:4).
- Girişimcilik, çevresinde yeniyi, değişimi, gelişimi, teknolojiyi takip eden bunları yaratıcı fikirlerle bir araya getiren yeni ürünler ortaya koyarak topluma ve ekonomiye hizmette bulunma sürecidir (Bird, 1998:4).

Buna bağlı olarak girişimcilik, risk almayı göze alarak yeni olanı ortaya çıkarmak, üretim unsurlarını bir araya getirerek bunların kullanımını gerçekleştirmektir. Girişimcilik; sermayenin büyüklüğüne bağlı olarak işletmenin boyutundan ziyade,

fırsatları fark eden ve fırsatları kollayan ve belli oranda risk alarak gözü kara bireylerin harekete geçtiği bir süreçtir (Ercan ve Gökdeniz, 2009: 67).

1.3.1. Girişimcilik Türleri

Aşağıda girişimcilik türleri dokuz başlık altında ele alınmıştır. Bunlar; sosyal girişimcilik, iç girişimcilik, fırsat girişimciliği, kamu girişimciliği, yaratıcı girişimcilik, takipçi girişimcilik, girişimci girişimcilik, çevreci girişimcilik, teknik girişimcilik olarak belirlenmiştir.

1.3.1.1. Sosyal Girişimcilik

Sosyal girişimcilerde diğer girişim türleri gibi yenilikçi çözümler üretme amacı taşımakla birlikte asıl amaçları maddi kazanç sağlamak değildir. Topluma karşı duydukları hassasiyetten dolayı toplum içinde bulunan sorunları tespit etmek ve çözümler üretmek istemektedirler.

Kar amacı taşımadan, kuruluşların gelir sağlamak için fırsatları görmeleri ve bu fırsatlardan maddi kazanç elde etmek için kaynaklarını bir araya getirmesi ve istenilen veriye dönüştürmesi sosyal girişimcilik olarak ifade edilmektedir (Özdevecioğlu, 2009: 84). Sosyal girişimciler için maddi kazanç elde etme bir yan ürün olarak görülmekte olup asıl amaçları sosyal değer oluşturmaktır (Alkan, 2014: 11).

Sosyal girişimcilik, yeni bir olgu olarak görülmesine rağmen geçmişi 19. yüzyıla dayanmaktadır. Sosyal girişimcilik hakkında literatürde farklı tanımlar bulunmakla birlikte, kavram kargaşası süregelen bir sorundur. Sosyal girişimcilik, içinde hayırseverlik ve yardımseverliği barındırmaktadır. Ayrıca toplumun olağan durumunu düzeltmek için devletten bağımsız olarak yürütülen girişimci çabaları da akla getirmektedir (Besler, 2010: 161).

Sosyal girişimcileri hayırseverlerden ve sivil toplum örgütü liderlerinden ayıran temel fark, sosyal girişimcilerin sosyal faaliyetlerinin sürdürülebilmeleri için bir gelire,

bir başka ifadeyle kâr elde etmeye gereksinim duymaları ve bunun için çaba göstermeleridir. Sosyal girişimciler, hayırseverlerden, sivil toplum liderlerinden farklı olmakla birlikte, kâr amacı güden girişimcilerden de farklı tutulmaktadır. Bunun nedeni sosyal girişimcilerin belirlenen sosyal amaçlar doğrultusunda yenilik meydana getirmelerinden kaynaklanmaktadır. Başka bir ifadeyle özel sektör girişimcileri açısından amaç kâr elde etmek iken, sosyal girişimcilerin amacı ihtiyacın oluştuğu alanda sosyal dönüşümü gerçekleştirmektir. Kâr elde etmek, sosyal girişimciler için amaca giden yolda bir araçtır (Besler, 2010: 161).

Sosyal girişimcilik; sosyal değer yaratma, sosyal değeri oluşturacak fırsatları görme, yenilikçi olma, kaynak yaratma ve sürdürülebilir olma unsurlarından oluşmaktadır (Karadal, 2014:410, akt; Asılsoy, 2016: 34).

Sosyal girişimciliğin farklı faaliyet alanı bulunmaktadır. Gürler'e (2010: 84-93) göre bunlar:

- Sektörlere göre
- Yetki alanlarına göre
- Amaçlarına göre
- Eylemlerine göre gerçekleşebilmektedir.

Karadal'a (2014:413) göre sosyal girişimcinin özellikleri:

- Sosyal girişimciler toplumun ihtiyaçlarına duyarlı olmalıdır.
- Ahlaki değerlere uymalıdır.
- Bilgi ve tecrübelerini paylaşmaya isteklidir.
- Topluma yenilikler getirecek fikirler sunabilmelidir.

Sosyal girişimcilik sosyal değişimi başlatması açısından önemli olmuştur. Sosyal girişimci yatırımını sosyal amaçla gerçekleştirir. Toplumsal sorunlar azaldıkça tüketici

sayısı artmaktadır. Sosyal girişimciliğin gelmesiyle toplumsal, çevresel ve insanla ilgili sorunların çözülmesiyle ekonominin gelişmesine katkı sağlanmıştır (Güler, 2010:106).

1.3.1.2. İç Girişimcilik

Son zamanlarda firmalar arasında rekabetin artması yeni ve özgün arayışların olmasını beraberinde getirmiş ve bununla beraber iç girişimcilik kavramı doğmuştur.

İç girişimcilik kavramı 1980'ler den itibaren literatür de önemli bir yer almaya başlamış, piyasaların dünyada hızla büyümesi ve bütünleşmesi ile küresel rekabette şiddetini artırmıştır. Bu duruma bağlı olarak piyasada yeni kuralların varlığı ve sürekli kendi kendini yenileme ihtiyacı daha fazla teknolojiye bağlı bilgi temelli ekonomi ortaya çıkmıştır (Bartlett ve Ghoshal, 2002: 36)

İç girişimcilik kavram olarak ilk kez 1976 yılında Gifford ve Elizabeth Pinchot tarafından ifade edilmiştir. Gifford ve Elizabeth Pinchot, iç girişimcinin elde edeceği getiriyi iki şekilde kullanacağını dile getirmiştir. Kullanım yerlerinden ilki ödül diğeri ise daha sonraki iç girişim faaliyetlerine yatırım olarak kullanılmasıdır. Yöntemlerini İsveç'te denemişler ve araştırmalarının bulgularını 'İç Girişimcilik' adlı kitapta 1985 yılında yayınlamışlardır (Başar ve Tosunoğlu, 2006: 125).

Kuratko ve Hodgetts (1998:55)'a göre ise iç girişimciler, kurum içerisinde girişimci kişiliği ve ruhu taşıyan, yaratıcı ve orijinal fikirleri olan ve bu fikirleri hayata geçiren, riskleri almaktan çekinmeyen, rekabetçi ve bunların sonuncunda kazanç elde eden kişilerdir (Özer, 2017: 29).

Pinchot'a (1985) göre bir iç girişimcinin genel özellikleri şöyledir (Katrinli, 1994: 4):

- İşletme kaynaklarını kullanırken rahat hareket etmek ister.
- Amaca yönelik olarak kendini motive eder.
- Çalışmaları karşısında takdir görmek ister.

- Başarma güdüsü yüksektir.
- Sistemden kuşku duysalar da kendilerine olan güvenleri yüksektir.
- Diğerlerini yaptıklarının doğruluğuna inandırmaya çalışır.
- Çok yüksek riskten kaçınırlar.
- İşten atılma korkuları yoktur, bunu küçük bir bireysel risk olarak görür.
- Girişimci maddi ve manevi karşılığını almak ister.
- Araştırma, sorgulama ve analitik problem çözebilme yeteneğine sahiptir
- Pazar araştırmalarını yapar ve sonuçlarını değerlendirir.
- Statü çok önemli değildir.

İç girişimciliğin önemi, işletmeleri ekonomik büyümenin artırması, canlandırması ve performanslarını iyileştirmesinde yatmaktadır. İç girişimciliğin amaçları; piyasada çıkacak fırsatları yakalamak ve değerlendirmek, rakip firmalarla rekabet edebilmek için gereken riskleri almak, değişimlere açık olmak, yenilikleri takip ederken özgün düşünceler üretmek olarak sayılabilir (Covin ve Covin, 1990:35 akt; Özer, 2017:24).

İç girişimcilik stratejisinin oluşturulmasında bazı aşamalar vardır bunlar şu şekilde sıralanmaktadır (Kuratko ve Hodgetts, 1998:55).

1. Vizyonun Geliştirilmesi.
2. Yeniliklerin Özendirilmesi.
3. İç Girişimciler İçin Uygun Ortamın Yaratılması.
4. Takımların Oluşturulması.

1.3.1.3. Fırsat Girişimciliği

Mal veya hizmet piyasaya girmeden önce olacak fırsatları hissetmek ve olağan fırsatları tespit ederek piyasanın nabzına göre piyasaya mal ve hizmet sunmak olarak yapılan tanımlama fırsat girişimciliği olarak ifade edilmektedir (Küçük, 2007: 37).

Fırsat girişimciliği, pazardaki fırsatları gözlemleyip tespitini yapan ve oluşabilecek fırsatları kaçırmayan, var olan ürün ve hizmetlerini piyasaya sunmak olarak tanımlanabilir (Küçük, 2007:34).

Fırsat girişimciliği; mevcut bulunan ya da olması muhtemel olarak görülen pazarda meydana gelen değişimleri gözeterek bu fırsatların değerlendirilmesi ve pazarda boşluğu dolduran girişimci olarak adlandırılmaktadır (Kaya, 2007:69).

Fırsat girişimciliği, girişimcilik türleri içerisinde en yaygını denebilir. Çünkü girişimci fırsatları ve pazardaki ihtiyaçları doğru tespit ederek kar sağlayacak alanlara yatırım yapar. Çıkar sağlayacak alanlara yatırım yapılması, olan ve oluşabilecek fırsatların gözetlenmesi ve değerlendirilmesi olarak tanımlanabilir (Korkmaz, 2012: 211, akt; Alkan, 2014: 9).

Fırsat girişimciliğinden girişimcilerin faydalanabilmesi bazı koşulları taşıması gerekmektedir. Bunun için girişimcilerin pazardaki fırsatların analizini yapacak düzeyde olması ve kazanç sağlayacak bir bilgi birikimi ve yeteneğe sahip olması gerekmektedir. Bu açıdan yatırımcılar ve ülke ekonomileri için fırsat girişimciliği büyük önem taşımaktadır (Tekin, 1999: 2).

1.3.1.4. Kamu Girişimciliği

Kamu girişimciliği mülkiyeti ve sermayesi kamuya ait olan girişimcilik türüdür. Gansler, kamu girişimciliğini aynı zamanda kamu kaynakları kullanılarak hesap edilmiş risk içerisinde toplum için yararlı, değer oluşturma gayreti olarak tanımlamaktadır (Öztürk, 2016: 155).

Kamu girişimciliği farklı bir deyişle finansal kaynağı kamuya ait olan piyasadaki ürünlerin devlet eliyle üretilmesi olarak nitelendirilmektedir. Kamu girişimcilerini diğerlerinden ayıran işlerinde özgür olmamaları, dışarıdan gelen yönlendirmelere göre hareket etmek zorunda kalmalarıdır.

1.3.1.5. Yaratıcı Girişimcilik

Yeni bir fikrin veya mevcut bir hizmetin yeniden şekillendirilerek ve fiyat, kalite gibi özellikleri gözden geçirip iyileştirme yaparak kar elde edecek şekilde pazara sunulmasıdır. Bir başka ifade ile mevcut ve olması gereken şartlarda işgücü ve sermaye kaynağını verimli kullanarak, sürecin detaylandırılması, planlanması ve olumlu sonuç alınmasıdır (Bayraktaroğlu, 2005: 24).

Bir girişimin yaratıcı girişimcilik olması için, üretmiş olduğu mal veya hizmetlerden daha farklı, orijinal ve işlevsel olması gerekmektedir. Diğer bir deyişle yeni bir fikir üretmek yada var olan üzerinde farklı dokunuşlar yaparak dizayn etmek ayrıca fiyat, kalite gibi özelliklerinde de değişime gidilerek kar edebilecek şekilde piyasaya sunulması gerekmektedir (Tekin, 2004: 12).

Bir başka şekilde yaratıcı girişimciliğin tanımı, var olan ürünler üzerinde şekil veya kullanımında bazı değişiklikler yapılması, tüketici beklentilerini fazlasıyla karşılayacak şekilde yeni bir ürünün müşterilerinin kullanımına sunulması şeklinde ifade edilebilir (Küçük, 2007: 34-35).

Wernher Von Braun yaratıcılığı bilinen şeyleri, yeni biçimde kullanmak ve olduğundan farklı bir biçimde bir araya getirmek olarak tanımlamaktadır (Çellek, 2002: 02-04). Pazadaki müşteri profilleri değerlendirildiğinde sürekli yeni şeyler bekledikleri farklı olanı denemek istedikleri değişen hayata göre isteklerinin de değişeceği görülmektedir. Müşterilerinin yenilik arayışında olması ve bu talepleri karşısında yeni buluşların, orijinal fikirlerin pazara sunulması yaratıcı girişimcilerden beklenilendir. Yaratıcılık (özgün olan-yeni şeyler bulma) ile iş fikri arasındaki ilişki yaratıcı girişimcilik ile gerçekleşmektedir (Başar, 2013: 44-45).

1.3.1.6. Takipçi Girişimcilik

Girişimcilik türleri içerisinde yer alan takipçi girişimcilikle, girişimciler sadece piyasadaki gelişmeleri yakından takip eder ve takiplerinin sonucuna göre hareket ederler. Özellikle yenilik yapan girişimcilerin tutumlarının da izlendiği ve benimsendiği bir girişimcilik türüdür (Küçük, 2011: 38). Piyasadaki yenilikleri izlemekle yetinen ve gelişmelere göre kendine şekil veren, yenilikleri planlayan girişimciliktir (Bayraktaroğlu, 2005: 25).

1.3.1.7. Girişimci Girişimcilik

Girişimci girişimciliği, son zamanlarda gelişen teknoloji ve buna bağlı teknoloji ile uyumlu yeni girişimcilerin var olması, daha önce girişimcilik alanında deneyim yaşamış girişimcilerin kendilerine yeni girişimler için fırsat vermeleri olarak görülmektedir. Girişimci girişimciliği, işbirliği ve ortak iş yapma kültürünün gelişmesinde rol model olarak gösterilmektedir (Top, 2006: 16-17). Bu girişimcilik türü son zanlarda hızla gelişmiştir.

Bu girişimcilik türünde küçük ve yeni girişimler başka girişimciler için bir fırsat haline gelmiş, yeni iş fikirleri için kaynak olarak görülmektedir. İlk girişimci daha önce kötü bir tecrübe yaşasa da yüksek risk almadan zararını asgari seviyede tutarak yeniden kendi işletmesini kurma fırsatını yakalayabilmektedir (Öztürk, 2016: 25).

1.3.1.8. Çevreci Girişimcilik

1990 yılı başından itibaren var olan çevre sorunlarına duyarlı insanlar artmış ve bu sorunlara çözüm üretme aşaması yeni iş fikirlerini oluşturmuştur. Çevreci girişimcilik çevre sorunlarına çözüm bulmak amacıyla, sorunları fırsata çeviren girişimcilik türüdür.

Doğaya zarar vermeden doğal üretim yapmak ve geri dönüşüm projelerini arttırmak yeni iş olanaklarını da beraberinde getirmiştir (Marangoz, 2012: 13).

Çevreci girişimcilik çevreye olan duyarlılığından ötürü aynı zamanda 'yeşil girişimcilik' olarak da bilinmektedir. Eski ile yeni yöntemi birleştirerek yeni ve sağlıklı ürünler üretme çabaları çevreci girişimciler için yeni fırsatları oluşturmuştur (Top, 2006: 18).

Çevreci girişimcilik çevreyi korumada gösterdiği hassasiyetten dolayı eko girişimcilik, yeşil girişimcilik ve ekolojik girişimcilik olarak da ifade edilmektedir. Girişimciler yatırımlar yaparak ülkenin gelişmişlik seviyesini arttırma yolunda önemli adımlar atmakta ve bunu yaşadıkları topluma karşı bir borç olarak görmektedirler. Yatırım yaparken de çevresel sorunlara karşı çözüm bularak sorunlar içinde kendilerine yeni iş olanağı çıkarabilmektedirler (Top, 2006: 17).

Schaper'in çevreci girişimcilik tanımlaması ile, girişimcilerin girişim hedeflerini gerçekleştirirken bir yandan yaptıkları faaliyetlerin toplum üzerinde pozitif bir etki yaratması diğer taraftan ise çevre üzerindeki olumsuz etkiyi en aza indirecek yatırım çalışmaları kastedilmektedir (Aykan, 2012: 99).

1.3.1.9. Teknik Girişimcilik

Teknik girişimcilik, teknolojik ekip girişimciliği olarak da bilinir. Çünkü araştırma ve geliştirme faaliyetlerini içeren bir girişimciliktir. Genellikle eğitim seviyesi yüksek ve teknolojiye hakim girişimcilerin projelerine yapılan yatırımlar olarak tanımlanmaktadır (Top, 2006: 16).

Bu tür girişimcilikte Ar-Ge faaliyetleri önemli olup uzun yılları kapsamaktadır. Bundan dolayı ülke içindeki destek yeterli olmayıp ülke dışında da desteğe ihtiyaç duyulmaktadır. Bu girişimcilik Ar-Ge'ye destek veren ülkelerde daha fazla görülmektedir. ABD'de teknik girişimcilik türü çok fazla görülmektedir zira burada

araştırma geliştirmede çalışan bilim adamlarının oranı birçok ülkeden fazladır (Cooper, 1986: 103).

1.3.2. Girişimcilik Süreci

Girişimciliğin oluşması için belli süreçlerden geçmesi gerekmektedir. Girişimcinin girişimi yapması için hevesi ve motivasyonunun yüksek olması, yeni iş fikrine sahip olması, bu fikri geliştirmesi ve yatırımlarına büyüyerek devam etmesi gerekmektedir. Üç aşamadan oluşan bu süreci şu şekilde açıklayabiliriz.

Girişimciliğe Yönelik Hevese ve Motivasyona Sahip Olmak: Girişimcinin hevesli olması girişimcilik sürecinin ilk basamağını oluşturmaktadır. Girişimci için birçok iş fırsatı yakalamak için ortamlar oluşabilir fakat bunu yerine getirecek içsel bir dürtü olmadığı sürece girişim süreci başlamayacak ve fırsatların olması bir anlam taşımayacaktır. Girişimcinin maddi ve manevi kazanç elde etmesi, kimseye bağımlı olmadan kendi işini yönetmesi, özgür, yenilikçi ve özgün düşünceye sahip olması ve bunu iş alanında değerlendirebilmesi girişimcinin motivasyonunu sağlamada önemli etkiler olarak görülmektedir (Yıldırım, 2008: 52).

İş Planı Hazırlamak: Girişimcinin yapmak istediği işe başlamadan önce bir plan ve programının olması gerekmektedir. Girişimci gelişi güzel bir işe yatırım yapmamalı alacağı riskleri önceden değerlendirmeli ve işine finansal destek sağlamak için araştırma yapmalıdır. Tüm bu süreçleri daha sağlıklı değerlendirmek açısından iş planı girişimci için önemlidir (Yıldırım, 2008: 56). Aynı zamanda girişimci iş fikri aşamasında neyi, ne zaman, nerede ve ne yapacağını planlaması iş hayatı için önem arz etmektedir.

İş Geliştirme ve Büyüme: Girişimci işi kurduktan sonra bu işe yenilik katması ve büyütmesi önemlidir. İşi büyütmek için bazı koşulların sağlanması alanın genişletilmesi, yatırımın ve işin kapasitesinin arttırılması işi büyütmek ve geliştirmek için önemlidir (Arıkan, 2002: 80).

1.3.3. Girişimcilik Ve Eğitim

Literatürde eğitim kavramı ile ilgili birçok tanım mevcuttur. Eflatun'un yaptığı tanıma göre eğitim "bedene ve ruha, yetenekli olduğu güzelliği vermek", Durheim'e göre ise "yetişmiş kişiler tarafından olgunlaşmamış kişiler üzerinde yaptığı etki" olarak tanımlanır. Bu tanımlardan yola çıkarak eğitim, insanın bilinmeyen yönlerini keşfetmesini sağlamak ve geleceğe hazırlamaktır. Toplumda eğitim kişinin ve toplumun geleceği için oldukça önemlidir çünkü bu insanların ve ülkenin gelişmişliğine katkıda bulunacaktır (Patır ve Karahan, 2010: 28).

Girişimcilik üzerine yapılan eğitimin amacı girişimci adayının kendi iş yerini kurmaya yönelik gerekli bilgileri almalarını ve bunun sonucunda başarılı olmalarını sağlamaktır (Tekin, 2005: 447). Tüm insanlar birer girişimci adayı olarak görülmektedir. Fakat topluma katkıda bulunacak nitelikli girişimcinin yetişmesi verilen eğitimlerle gerçekleşmektedir.

Girişimcinin ve girişimciliğin olması için eğitimin olması oldukça önemlidir. girişimciliğin daha verimli olması için yükseköğretimde her öğrenciye girişimcilik eğitimi verilmesi gerektiği, eğitim verilen öğrencilerin böylece bazı avantajlara da sahip olacağı ifade edilmektedir (Patır ve Karahan, 2010: 28).

Başarılı girişimcilerin bu başarılarının sebepleri doğuştan mı yoksa sonradan edinilen kazanımlar mı olduğu her zaman merak edilen bir durum olmuştur. Gerçekleştirilen çalışmalar insanların doğuştan girişimciliğin özelliklerini taşısa da bu yeteneğin ve özelliklerin ortaya çıkartılmasının iyi bir eğitim ve yönlendirme ile gerçekleşmekte olduğunu göstermektedir (Tanyeri, 2004:1). Girişimcilik eğitiminde girişimci kişilerin özelliklerinin ortaya çıkarılması, girişimcilik bilinci ve becerilerinin kazandırılması akabinde başarılı bir girişimci olmasının sağlanması yönünde yönlendirme oldukça önemlidir. Girişimcilik eğitiminde kişinin var olan yeteneklerini ortaya çıkarırken aynı zamanda usta-çırak eğitimi verilerek de girişimde başarıyı artırılma çalışmaları gerçekleştirilebilmektedir (Balaban ve Özdemir, 2008: 137)

Gelişmiş birçok ülke girişimciliğin geliştirilmesi için eğitimlere önem vermektedir. AB ülkeleri girişimcilik eğitiminin öneminin farkında olup buna yönelik plan ve program yaparak girişimciliği desteklemektedirler. Bu destekler ile bireylerin başarılı girişimci olabilmeleri için onları motive etmekte, gerekli bilgileri vermekte ve beceriler kazandırabilmektedir (TİSK, 2004).

Girişimcilik eğitimi üzerine yapılan araştırmalarda, girişimcilik eğitiminin bireylerin kendilerindeki potansiyeli ve yetenekleri keşfetmelerini sağladıkları ve bu yeteneklere uygun olarak işlerini kurabilecekleri üzerinde durulmaktadır. Ayrıca işlerindeki başarının eğitime bağlı olarak artmasıda mümkün olabilmektedir Bireylerin aldıkları girişimcilik eğitimi, girişimcilik eğiliminide pozitif olarak etkilemektedir buna bağlı olarak girişimcilik eğitimi alan bireyler kendi işlerini kurma konusunda daha istekli olmaktadırlar (Balaban ve Özdemir, 2008: 140-145).

II BÖLÜM

AFGANİSTAN VE AFGANİSTAN'DA GİRİŞİMCİLİK

2.1 AFANİSTAN'IN GENEL DURUMU

19. yüzyılda İngilizler tarafından üç kez (1839-1842; 1878-1880 ve 1919) işgal edilen Afganistan, en son kral Emanullah Han'ın 1919'da İngilizlerden tam bağımsızlık alması ile özgürleşme yolunda önemli bir adım atmıştır.

Büyük Britanya ve Sovyetler Birliği Tarafından İmparatorluk Mezarlığı" olarak takma bir isimle anılan Afganistan özellikle Büyük Britanya için büyük önem taşımaktaydı. Bunun en önemli sebebi, Afganistan'ın jeopolitik ve siyasi olarak büyük önem taşıyan arazilerinim fazlalığı ve İngiltere'nin de bu ülkede söz sahibi olmayı istemesiydi (Farhad, (1383) 2004: 76).

Afganistan; Peştunlar, Hazaralar, Tacikler ve Özbekler başta olmak üzere en önemli etnik ırkların aynı toprakları paylaştığı bir ülke konumundadır. Afganistan'daki tüm vatandaşlar için "Afgan" kelimesi kullanılmakla birlikte Afganistan'ın 1964 anayasasında; Afganistan milleti yasa hükümlerine uygun olarak hangı etnik ırktan olursa olsun Afganistan vatandaşı olan tüm bireylerden oluşmaktadır. şeklinde ifade kabul edilmektedir (Ahmadi, 2017: 38). Dolayısıyla Afgan kelimesi, şuanki bütün Afganistan halkının ulusal adını ifade etmektedir. 1700 yıldır süre gelen bir tarihe sahip olan ülkenin resmi dilleri; Peştuca ve Farsça'dır. Yüzölçümü; 650.000 km² olan ülkenin 35 milyon olan nüfusunun % 80'i sünni, % 19'u Şii ve % 1'ide diğer din mensuplarına aittir (Habibi, 2001:1).

Afganistan, ölçüm olarak dünyada 40. sırada ve Asya'da ise 11. sırada yer almıştır. Yaklaşık olarak uzunluğu doğusundan güney-batısına kadar 912 km'dir. Afganistan, dağlık ve engebeli araziler açısından oldukça zengin bir bölgedir (Safari, 2014: 1-6).

2.2 AFGANİSTAN'IN COĞRAFİ KONUMU

Afganistan, Asya'nın güneyinde yer alan dağlık bir ülkedir. Asya'nın merkezinde çok önemli bir coğrafi konumda yer almaktadır (Azadany, 2016: 27). Ülke 1884 ile 1905 yılları arasında yaşadığı savaşlardan sonra bugünkü konumuna kavuşmuştur. Bugünkü Afganistan coğrafi konum, siyaset ve ekonomisi açısından Ortadoğu için son derece önemlidir (Ahmadi, 2017: 35-37).

Afganistan daha önce Aryana, Horasan olarak isimlendirilmiştir. Bugünün "Afganistan İslam Cumhuriyeti" 1747 tarihinden sonra bu isimle adlandırılmış ve Orta Asya, Ortadoğu, Güney Asya ve Kafkasya'nın önemli bir noktasında yani Asya ülkeleri arasında bir köprü görevini üstlenmiştir (Habibi, 2015:1).

Günümüzde Afganistan bir çok ülkeye sınırları bulunmakla birlikte Asya coğrafyasında en önemli geçiş güzergahlarından birine sahiptir. Afganistan'ın batıda İran (936km), güneybatı, güney ve güneydoğuda Pakistan (2.430km), doğuda Çin Halk Cumhuriyeti kuzeyde Özbekistan (137km), Tacikistan (1.206km), ve Türkmenistan (744km), gibi ülkelere sınırları vardır. Bütün sınırlarının toplam uzunluğu yaklaşık 5800 km'dir (Bekmuradi, 2014:6).

Afganistan, hiçbir denize veya okyanusa sınırı olmayan bir ülkedir. Ancak Afganistan yeraltı (akifer) ve yerüstü su kaynakları bakımından çok zengin bir ülkedir. Bu yeraltı (akifer) su kaynakları ülkenin su ihtiyacını karşılamakta en büyük teminattır. Yerüstü su kaynakları (nehir, göl gölet vs) ise tarım ve sulamada oldukça fazla kullanım olanağına sahiptir. Tarihi olarak en eski olan Amuderya (Ceyhun Nehri)'dir. Pamir Dağları'nın zirvelerinden gelen Amudarya Nehri, 2500 km mesafe yol aldıktan sonra Aral ırmağına boşalmaktadır. Bu ırmak Afganistan'a 1126 km'lik doğal bir sınır koymaktadır. Bu sınır Tacikistan, Özbekistan ve Türkmenistan ülkelerinin arasında bulunmaktadır. Aral ırmağının yanında Tacikistan ile olan hudut kapısı Şirhan-Bandar yer olmaktadır. Özbekistan ile olan hudut kapısı Bandari Hayratan'dır. Bu kapılar Afganistan için hem siyasi hem jeopolitik hem de ekonomik açıdan büyük bir öneme

sahiptir. Afganistan bu kapılar vasıtası ile hemen hemen bütün Asya'nın merkezi ülkelerine ihracat ve ithalat yapabilmektedir (Mucadidi, 2008: 7).

Afganistan'nın en yüksek dağları Hindükuş dağlarıdır. Bu dağların en yüksek zirvesi deniz seviyesinden yaklaşık 7697 m yüksekliğindedir Bunun yanında Baba Dağları, Süleyman Dağları ve derin vadileri ile bitki örtüsü olmayan arazi karakterine sahiptir (Jauhari**,** 2012:3).

Afganistan'ın yoğun dağlılığı ve engebeliliği sebebiyle tarımsal olarak ülkenin yalnızca %12'si ekime elverişli bir ortamdır. Bu elverişli olan %12'lik kısmının dahi yalnızca % 6'sı tam olarak tarım için kullanılabilmektedir (Safari, 2014: 1-6).

Afganistan'ın yaşadığı en önemli sorunların başında Pakistan ve Iran ile yaşadığı sınır sorunlarıdır. Pakistan'la sorun yaşananılan bölgeler Hattı-Durand, Peştunistan ve Bilçistan (Baluchustan) olup nüfus olarak Afganistan nüfusunun en yoğun bölgeleridir. İran sınır sorunu ise Helmand Nehri ile ilgili yaşanmaktadır. Helmand Nehri, Afganistan ve İran topraklarından geçerek denize dökülmektedir. İran'ın siyasi politikaları ve istibdatlarından dolayı Afganistan bu nehrin sularını tam olarak istimal (kullanamamaktadır) edememektedir (Taqiqati Siyasi, 2008).

Afganistan'ın deniz sularına tek çıkış noktası güney yönündendir. Ancak denize olan çıkışını Big Britanya (İngiltere) ile yaptığı Durand Sözleşmesi ile kaybetmiştir. Afganistan'ın şuan yaşadığı en önemli problemlerinden birisi de Durand Hattı'nın güneyinde kalan ve sözleşme öncesinde Afganistan'a ait olduğu halde daha sonra İngilizler tarafından, Rusya'yı (komünizm akımını) uzakta tutmak ve Pakistan ile Afganistan arasında bir anlaşmazlık yaratmak amacıyla, Afganistan'a tekrar geri verilmek üzere Pakistan'a teslim edilen arazi kesimidir. Bu hat İngilizler tarafından Durand Sözleşmesi ile çizilmiş olup uluslararası ticaret açısından transit geçiş imkanı sağlayan önemli bir bölgedir (Arslan, 2015: 202).

2.3 AFANİSTAN'IN ETNİK YAPISI

Peştunlar

Afganistan'da çoğunlukla eşitlikçi kabileler yer almaktadır. Ülkenin büyük bölümünü Peştunlar oluşturmaktadır (Oğuz, 1999:35. Akt; Ahmadi, 2017:38). Peştunlar birçok eski imparatorluğun bünyesinde küçük devletler şeklinde yaşamışlardır. Yüzyıllar boyunca, etnik bir grup olarak varlıklarını idame eden Peştunlar, on sekizinci yüzyılın ortasından günümüze kadar bölgeye egemen bir halde gelmişlerdir. Şu anda Afganistan'ın 35 milyon nüfusunun yaklaşık yüzde 52'sini oluşturan en büyük aşiret (etnik grubu) olarak görülmektedirler. Tarihsel olarak, "Peştun" terimi, "Afganistan" ile eşanlamlıdır. Afganistan Peştunlar'ın toprağı olarak değil, Peştun "Afganların toprakları" olarak kabul edilir (Duman, 2015:29-30).

Afganistan'ın en büyük tek etnik kökeni olan Peştunlar, yaşadıkları bölgede Afganistan'ı yönetme konusunda proaktif ve egemen bir rol üstlenmeye çalışmışlardır. Deri'yi dilini kullanan Peştunlarda dinsel olarak kabile kimliği (mahalle baskısı) söz konusu olsada, kentsel alanlarda bu baskı daha az görülmektedir (Duman, 2015: 29-30).

Tacikler

Taciklerin kökeninin İran'a dayandığı düşünülse de Farısi olduklarına dair de rivayetler mevcuttur. Afganistan'daki ikinci büyük etnik grup olan Tacikler Kabil'in kuzeyindeki vadilerde ve Badakhshan denen mevkiide ikamet ederler. Bunlar çiftçiler, esnaflar olup aslında girişimcilik eğilimine en yatkın kesimi oluşturmaktadırlar

Hazarlar

Afganistan'ın merkez bölgelerinde genel itibariyle Hazaralar yaşamaktadır. Hazaralar, Darice dilini kullanmakta olup çiftçilik ve çobanlık ile iştigal etmiş bir millettir. Hazaraların azınlığı sünni müslüman bir toplum olsa da genel itibari ile şii fırkasını benimsemiş bir müslüman topluluğudur. Hazaralar Afganistan nüfusunun

yaklaşık % 9'unu oluşturmakta olup Moğol İmparatorluğu'nun kurucusu Cengiz Han'ın torunlarından oldukları rivayet edilmektedir. Hazar milleti çok çalışkan bir millet olarak da tanınır (yilmaz, 2010:20) Dolayısıyla Afganistan'ın ekonomik kalkınmasında rol oynama ve girişimciliğin yaygınlaşmasında yüksek potansiyele sahip önemli bir grup olabileceği düşünülebilir.

Özbekler

Özbekler, Afganistan'daki en büyük Türk toplumunu oluşturan Türk milletidir. Ülkedeki toplam nüfusun %9'unu Özbekler oluşturmakta olup Peştunca ve Farsça dillerini bilmelerine rağmen ana dil olarak Özbekçe'yi konuşmaktadırlar (Begzad, 2012: 15).

Aimaqlar

Aimaq, Farsça konuşan ve göçebe kabilelerden oluşan bir gruptur. Ülkedeki toplam nüfusun yaklaşık yüzde %4'ünü oluşturmaktadırlar. Aimaq'lar Batı Afganistan'da yaşamlarını idame etmektedirler Aimler'in en önemli özelliği gerek erkek gerekse kadınlarının yerel kıyafet ve takılara olan düşkünlükleridir. Ayrıca Aimaq kadınlarının en önemli özelliklerinin Afganistan'daki diğer kırsal kesimlere nazaran kısıtlı imkan ve olanaklara sahip olmalarıdır (Elisha, 2017:6).

2.4 AFGANİSTAN'IN EKONOMİK DURUMU

Afganistan ömrü boyunca savaşlar ve iç problemler sebebiyle ekonomisi gelişememiş ve dünyanın en fakir ülkelerinden biri haline gelmiştir. Ekonomisi 1979 ile 2001 yılları arasında ciddi bir çöküş yaşamıştır. Bunun en önemli sebebi, ülkenin sürekli işgal altında olması ve özellikle iç savaşlar nedeniyle ülkenin alt yapı ve doğal kaynaklarının kullanılmaz bir hal almasıdır (Öztürk, 2011:50).

Son otuz yıldır ülkenin sürekli çatışma içinde olması ülke ekonomisine telafisi zor hasarlar verse de günümüzde hızlı bir gelişim gösterdiği de gözden kaçmamalıdır.

Özellikle Dünya Bankası verilerine göre Afganistan'ın GSYİH'sının 2002'den bu yana beş kattan fazla artarken, kişi başına düşen GSYİH'nın da %65 artışı bu gelişmenin en iyi göstergesidir. Bu umut verici işaretlere rağmen Afganistan ciddi ekonomik engellerle karşılaşmaya devam etmekte ve hala dünyanın fakir ülkeleri arasında bulunmaktadır (Hayat, 2016: 15-16).

Afganistan'daki İlk petrol ve doğal gaz sondaj operasyonları 1956'da gerçekleştirilmiş olup, şuan dünya çapında 152 petrol ve gaz havzası ile keşfedilmiş rezervler açısında beşinci sırada yer almaktadır. Afganistan, İran, Türkmenistan ve Özbekistan gibi ülkeler arasında dağılım gösteren havza, 400.000 kilometrekarelik bir alana sahip olarak dünya ekonomisi için oldukça önemli bir konumdadır (Popal, 2012: 2-3).

Afganistan ekonomisi için büyük önem taşıyan petrol rezervlerinin toplam miktarının 1,569 milyar varil, toplam doğal gaz rezervlerinin ise yaklaşık 562 milyar varil olduğu bilinmektedir (Akkurt, 2004: 187). Kendi imkan ve olanaklarının kısıtlılığı nedeniyle 28 Aralık 2011'de Çin hükümetiyle 25 yıllığına sözleşme imzalayan Afganistan bu arama ve çıkarma süresince yedi milyar dolar kira bedeli ile yetinmek zorunda kalacaktır (Popal, 2012: 4).

2.4.1 11 Eylül Öncesi Afganistan Ekonomisi

Afganistan'ın 1919'da İngilizlerden bağımsızlığını geri kazanması, hızlı ekonomik gelişmeler için bir başlangıç olmuştur. Ancak bu hızlı gelişimler, düzensiz bir takım girişimleride beraberinde getirmiştir. Kral Amanullah bağımsızlık sonrası hükümetin ekonomik anlamdaki merkezileşmesini sürdürecek çabalar içine girmiştir. Bu dönemde sıkı kontrollü ekonomik modernizasyonlar, kademeli girişimler, sanayileşme, eğitim ve diğer sosyal önlemlerin yaygınlaştırılması ile 1950'lerin ortalarına kadar devam etmiştir (Rasuli, 2008: 6).

Afganistan ekonomisi için 1950'li yıllar soğuk savaş dönemi olarak görülmekle birlikte aynı zamanda ciddi bir ekonomik krize sürüklendiği dönemde olmuştur. Özellikle kansız (can kaybı olmaksızın) yaşanan darbeden sonra 1973'te yaşanan cumhurbaşkanlığı değişimi ekonomide yeni gelişmelerin ve hızlı kalkınmanın başlangıcı durumundadır. Bu değişim ekonomide devlet düzenlemelerinin gerçekleştirildiği, sosyal refahı sağlayan reformların yaygınlaştırıldığı ve eğitimin arttırılmaya çalışıldığı bir dönemi işaret etmektedir. Darbe sonrasındaki bu gelişme sürecinde Afganistan Başbakanı Muhammed Daoud Khan'ın Amerika Birleşik Devletleri'nden (ABD) ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nden (SSCB) talep ettiği askeri ve ekonomik yardımların payı büyüktür (Salihy, 2016: 17-20).

Daoud Khan yönetimindeki hükümet, ihracat endüstrisinin yanı sıra ithalat denetimini de kontrol altına almaya çalışmıştır. Bu amaçla 1977'de döviz kuruna müdahale etmek zorunda kalınmıştır. Çünkü paranın aşırı değerlenmesi geleneksel ihracatın karsız olmasını tehdit etmekteydi. 1978 yılına gelindiğinde ülkenin vergi gelirleri GSMH'nın yaklaşık %7'sini, ihracat ise GSMH'nın %15'ini oluşturuyordu. Bu durum Afganistandaki ekonomik gelişmelerin mütevazı bir seyir gösterdiğine işaret ediyordu. Vergi gelirlerinin ve ihracatın düşüklüğü aslında Afganistan nüfusunun yaklaşık % 80'inin kırsal ekonomiye bağlı ve tarım ile uğraşmasından dolayısıyla sanayi ve üretimin gelişmemesinden kaynaklıydı (Nijssen, 2010: 2).

Aynı dönem içerisinde hükümetin gerek bankaları gerekse özel sektörün kontrolünü ele geçirerek, devletleştirmeye çalıştığı gözlenmektedir. Dış yardımların azaldığı, istikrarsızlığın arttığı ve Sovyetler Birliğine olan bağımlılığın arttığı bu dönem Halkın Afganistan Demokratik Partisi (PDPA)'nin hükümeti devirmesiyle ülkenin siyasal ve ekonomik olarak parçalanmasının yolunu açmıştır (Akkurt, 2004: 69).

1979'da SSCB'nın Afganistan'ı işgalinden sonra Batı'dan gelen yeni resmi yardım taahhütleri sona erdi ve böylece Afganistan neredeyse tamamen SSCB'dan fon

sağlamaya başladı. Bununla birlikte, yıllık harcamaları 200 milyon doları bulan Sovyet finansmanı artış göstermeye başladı (Safi, 1996: 30).

1980'ler ülkede tarımsal verimliliğin düştüğü bir dönem oldu. Dolayısıyla bu düşüş, gıda ürünlerinin yetersizliğini, emtia fiyatlarındaki artışı ve karaborsayı beraberinde getirdi (Nijssen, 2010:4). Tarım ve sanayide üretimi arttıramayan Afganistan ancak doğalgaz satışı ile gelir elde etmeye çalışsa da, doğalgaz kuyuları sabotajı önlemek amacıyla kapatılmak zorunda kalındı. Bu dönemde gelir tahsilatı devlet arazilerinin vergilendirmesi ve ticaretin yasa dışı düzenlemeleri ile gerçekleştirilmesi ile gerçekleştirildi (Faiza, 2002:6-8).

Savaş ekonomisi ezici bir çoğunlukla gayri resmi ve çok ademi merkeziyetçiydi. Merkezi ekonomiksel bir otoritenin olmadığı Afganistan'daki büyük şehirler, komşu ülkelerin ekonomilerine entegre hale getirilerek, kendi kendini düzenleyen ekonomik düzeye ulaşılmaya çalışıldı.

Taliban 'in 1994'ten sonra ortaya çıkışı ve Afganistan'ı kontrol alma çabaları kamu hizmetlerini merkezi bir şekilde yönetmek için gerekli araçlara sahip olamamasından dolayı her bölgede özerk hareket eden yerel makamların desteklerini gerekli kılıyordu (Miyahil, 2011: 9).

Bu dönemde Taliban tarafından ademi merkezi bir yönetime geçilerek, uyuşturucu üretimi ve ticareti gibi ülkedeki suç oranlarını etkileyebilecek finansal gelirlere dayanan bir hükümet sistemi oluşmaya başladı (Nijssen, 2010:5).

2000'li yıllara gelindiğinde ulusal olmayan ticaret koşullarının iyileştirilmesi Afganistan ekonomisinin, transit ticaret, uyuşturucu ticareti ve mücevher ticaretinden oluşması ve gelişmesini sağlamıştı. Bu durum Afganistan'ı sanayi üretimin yerine teşvik edilen hizmet ekonomisi ile varlığını sürdürmeye çalışan bir ülke konumuna getirmiştir.

2.4.2. 11 Eylül Sonrası Afganistan Ekonomisi

Afgan ekonomisi onlarca yıl süren savaşlarla yıkılmıştır. Ekonomisi giderek küçülen ülke özellikle 1995 ve 2001 yılları arası boğulmaya yüz tutmuş hale gelmiştir Sonuç olarak, ülkenin parasal sermayesi, banka desteğinin olmaması ve bunun yanında sabit varlıkların kaybolması nedeniyle Ekonomi dalgalanmaya başlamış ve işsizlik seviyesi alt sınıra gerilemiştir. İşsizlikle birlikte, çocukların eğitimindeki gerileme, hastalıkların yayılması ve halkın açlık sınırında olması gibi sosyal etkiler de ekonominin çöküşünü hazırlamıştır (Öztürk, 2011: 51).

Başta inşaat projeleri olmak üzere su temini, çiftçilerle işbirliği, polis ve ordu eğitimi, hükümetin eğitimi ülkede gelişmeleri sağlamıştır (Nijssen, 2010: 6).

Ülke ekonomisi, 2001 yılında Taliban'ın yıkılmasından sonra ve 2004'te yeni anayasanın kabulü sonrası siyasi değişime uğradığı için son on yıl içerisinde Afganistan yapısal bir değişim ile karşı karşıya kalmıştır. Özellikle 2002'den bu yana Afganistan, merkezi endeksli, yoğun bir şekilde kontrol edilen piyasa sistemine dayalı açık ve özgür ekonomiye doğru ilerleme göstermiştir. Kabul edilen yeni anayasa, piyasa ekonomisini ekonomik sistem olarak kabul ederek özel yatırımların performansını ve korunmasını garanti etmiştir (Büyükbaş, 2006: 101).

Anayasa değişikliği Afganistan ekonomisini serbest hale getirmiş ve hükümet özel sektörün gelişimine de destek olmuştur. Ülke Ekonomisi, 2003 yılından itibaren kayda değer bir hızla büyümüş ve ortalama büyüme oranı 2003-2011 dönemi %11.22 ye ulaşmıştır. Ülkenin içinde ciddi güvenlik sorunları yaşanılmasına rağmen bu denli, büyüme oranı dikkate değer bir başarı olarak görülmektedir. Gerek GSYİH'daki büyüme gerekse kişi başına düşen gelirdeki artış ile Afganistan'ın GSYİH açısından dünyadaki 190 ülke arasında 175'inci sıralarda yer alması hızlı bir ilerleme olarak görülmektedir (Bekmuradi, 2014: 99).

Bu hızlı ilerleme nin en büyük sebebi planlı piyasadan serbest piyasaya geçiş uygulamaları olmuştur. 2003 ile 2012 arası dış yardımlarla yıllık % 9 büyüyen ekonomi 2011-2014 arası düşüşe geçmiştir. Bu düşüşün en önemli sebebi siyasi ve güvenlik sürecindeki zorluklardır (Sabrai 2015: 19-20).

Afganistan'ın GSYİH'na katkıda bulunan ana sektörleri, tarım %26.74, hizmetler %48.27 ve sanayi %21.39 olmuştur. En hızlı büyüyen ve hizmet sektörlerine katkıda bulunan birimlerin başında ise, iletişim %66, finansal ve ticari hizmetler %26, devlet hizmetleri %20 ve ulaşım %14 olarak belirlenmiştir. Son on yıl içerisinde toplam işgücü saysı 10 milyondan 15 milyona yükselmiştir. Afganistan ekonomisi, çalışan nüfusunun yaklaşık üçte ikisi istihdamını tarım ve hayvancılıktan sağlarken hizmet sektörüne %24, sanayi sektörüne ise %12 oranında istihdam sağlamaktadır (Sabri, 2015: 19).

Afganistan ekonomisinin %90'ı dış yardımlar tarafından karşılanmaktadır. Yardımların hemen hemen tamamı Afganistan'ın iç ve dış güvenliğinin sağlaması doğrultusunda gerçekleşmektedir. Afganistan'a yapılan maddi yardımların ansızın kesilmesi neticesinde, Afganistan'ın maddi olarak büyük bir krizle karşı karşıya kalacağı, bu krizin neticesinde de Afganistan'ın siyasi otorite olarak çöküntüye uğrayacağı, bu çöküntünün Afganistan'ı olası bir iç savaşa sürükleyeceği aşikâr bir tecrübedir. Bu da 14 yıldır Afganistan'a barışı getirmek için yapılan bütün emeklerin boşa gitmesi anlamına gelebilmektedir (Duman, 2015: 30).

Afganistan nüfusunun %10 gibi bir bölümü sanayi ile uğraşmaktadır. Ülkenin sanayi ürünleri arasında; meşrubat ve gazlı içecekler, tekstil, deri, plastik bot malzemeleri, kömür, gaz, kobalt, bakır gibi madeni işletmecilikler, sabun, el sanatları, kimyasal gübre ve süt ve ürünleri gibi sanayi işletmecilikleri yer almaktadır (Hayat, 2016: 15).

Birçok gelişmiş ülkede olduğu gibi Afganistan için de üretim ekonomik gelişim için önemli bir konudur. Dolayısıyla ülkedeki üretimin artmasının ülkedeki yeni yatırımlar, girişimcilik faaliyetleri ve özel sektörün özendirilmesine bağlı olduğu ve hükümetin bu konuda çaba içine girmesi gerektiği düşünülebilir.

2.5. AFGANİSTAN'DA GİRİŞİMCİLİK

Girişimcilik, geleneksel ve kavramsal olmak üzere iki farklı boyutta ele alınabilmektedir. Geleneksel açıdan bakıldığında, bir vizyonu başarılı bir işletme girişimine dönüştüren bireysel çaba olarak tanımlanmaktadır. Kavramsal açıdan girişimcilik ise yeni bir işletmenin kurulması ve işletilmesi olarak anlam ifade etmektedir (Morris ve Lewis, 1991: 22).

18. Yüzyılın başlarında İrlandalı ekonomist Richard Cantillion tarafından ilk kez henüz belirginleşmemiş bir bedelle satmak üzere üretimin girdilerini ve hizmetlerini bugünden satın alan ve üreten kişi olarak tanımlanan girişimciliğin şimdilerde ise çok çeşitli tanımlamaları yapılmaktadır. Genel anlamda girişimcilik (http://www.tugiad.org.tr/ tr/)

- Çevresel faktörlerden doğan,
- Fırsatlardan yararlanma şeklinde,
- Yeni fırsatlar yaratabilme amacı ile,
- Ekonomik mal ya da hizmet üretmek için üretim faktörlerine sahip olma,
- Öğütleme yeteneği,
- Risk alma faktörleri ile bağdaştırılmaktadır.

Afganistan otuz yılı aşkın bir süredir çatışma ve savaş görmüş, hemen hemen bütünüyle harabe durumda bırakılmış bir ülkedir. Bu yaşanan olumsuz koşuller hayatının ve fiziksel altyapının tahrip olmasına, ekonomik ilerlemenin de durmasına neden olmuştur. Taliban rejiminin yıkılmasının ardından 2001'den sonra ülkenin politik, ekonomik ve sosyal dönüşümü başlamıştır.

AB'de ekonomik ve mali politikaların koordinasyonu olan "Ekonomik Yönetişim" Afganistan'ın özel sektörünün güçlendirilmesi, halkla birlikte çalışılması, özel sektörün kurulması, ekonomik büyümeye katkıda bulunması ve Afganistan'ın altyapısının geliştirilmesinde önemli bir rol oynamıştır (Haidary ve Azadany, 2016:27).

Afganistan'da girişimcilik faaliyetleri mercek altına alınmak istendiğinde, yerli ve yabancı girişimcilik ön plana çıkmaktadır. Afgan hükümetinin özel sektör girişimciliğini güçlendirmek, ihracatı arttırmak ve iş olanakları yaratmaya yönelik çabalarını destekleyen USAİD (Amerika Birleşik Devletleri Uluslararası Kalkınma Ajansı) ülkenin uzun vadeli güvenliği ve sosyalı-ekonomik istikrarı açısından kritik olan ekonomik büyümesi için çaba sarf etmektedir. USAID, sınır ötesi ticareti teşvik etmek, Afgan mali kurumları ile krediye erişim sağlamak, sanayi değer zincirlerini güçlendirmek, bölgesel-uluslararası pazara erişimi desteklemek ve yeni yerli/yabancı özel sektörün girişimciliğini arttırmak yasal ve düzenleyici reformlar için teknik destek sağlamaktadır (USAID, 2018: 4).

2.5.1. Afganistan'da Yerli Yatırımcı Açısından Girişimcilik

Afganistan'da yerli yatırımcı için mevcut olan madenlerin çıkartılması ve işletilmesi önemli bir fırsattır. Ülkede uzun süren savaşlar ve karışıklıklar nedeniyle bir türlü devlet veya özel girişimciler tarafından değerlendirilmeye alınamayan bu yer altı zenginlikleri aslında ülke ekonomisi için oldukça değerli kaynaklardır değerli maden olduğu bilinmektedir. Ancak uzun savaşlar nedeniyle yerinde bir tespit yapılamamıştır. Madenlerin bol olduğu bölgeler ve maden türleri aşağıda verilmiştir (Ghobar, 1996).

- Peneşir ilinde; gümüş ve bakır,
- Ferah ili içerisinde; bakır,
- Bamyan ilinde; demir ve kömür,
- Sar-e pul ilinde; petrol ve doğalgaz,
- Dara-i Suf'ta; kömür,

- Taluqan'da; tuz,
- Bdakhşan'da; lacivert taşı, tuz, altın ve kükürt,
- Belh'te; kükürt,
- Kabil'de; krom, bakır ve demir bulunmaktadır.

Ülkede yatırımların arttırılması adına, özel-kamu sektörüne ilişkin işbirliği yasası 1996 tarihinde Afgan Meclisi'nden geçirilmiştir. Bu yasa yabancı yatırımcıların yanında yerli yatırımcılar içinde belirli kolaylıkları kapsamaktadır. (https://www.aydinlik.com.tr/afganistana-200-milyon-dolarlik-yatirim, 18.03.2018).

Yerli yatırımcılar, çeşitli alanlarda nitelikli personele sahip olmaları, gümrük (ithalat ve ihracat için) olanakları, yaşam koşulları, güvenlik önlemleri gibi avantajlar nedeniyle yabancı yatırımcılara göre öncelikli imkanlara sahiptir. Yerli yatırımcılar genel itibariyle (yönetici, profesyonel) teknisyen ve vasıflı işçilere yabancı yatırımcılara göre daha kolay erişebilmektedirler. Yerel işletmelerin bu avantajı daha çok mevcut gayri resmi iletişim ağlarına sahip olmalarından kaynaklanmakta olup kaliteli ve uygun maliyetli personel kaynağına onları ulaştırmaktadır (Horizons, 2005: 52-53).

Yerel şirketler yabancı şirketlere göre öncelikli olarak ticari amaçlı taşımacılıkta yer almaktadır. Özellikle Afganistan'ın yaşam kalitesi faktörlerini (yaşam maliyeti, güvenlik, sağlık ve eğlence faaliyetleri) yabancı yatırımcılara nazaran daha iyi bilip analiz etmekte ve Afganistan'ın geçmişte yaşadığı iniş çıkışlı dönemlerinden bir an önce çıkması ve toparlanması için daha fazla motivasyona sahip olmaktadırlar (Popal, 2012: 6-10).

Dolayısıyla ülkedeki girişimcilik motivasyonunun arttırılması ve altyapı kalitesi (Telekomünikasyon, elektrik gücü, su ve kanalizasyon) için mevcut teşviklerin arttırılması gerektiği hükümet tarafındanda farkedilmekte (Horizons, 2005: 53) ve bir takım olanaklar yasalarla sunulmaya çalışılmaktadır.

2.5.2. Afganistan'da Yabancı Yatırımcı Açısından Girişimcilik

Afganistan Yatırım Destek Ajansı'na göre, ülkedeki doğrudan yabancı yatırımlar en fazla inşaat ve hizmetler sektöründe gerçekleşmektedir. En önemli yatırımcılar arasında; ABD, Türkiye, Pakistan, Hindistan, Birleşik Krallık ve İran yer almaktadır. Uluslararası nitelikteki şirket sayısının 3400 olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, UNCTAD verilerine göre, Afganistan'a doğrudan gelen yabancı yatırımlar (Kabil Ticaret Müşavirliği, 2017: 19) 2015 yılında 1,8 trillion dolar, 2016 yılında 1,75 trillion dolardır. 1980-2013 yılları arasındaki doğrudan yatırımların miktarı ise 1.6 milyar dolar şeklindedir.

Afganistan'da yabancı yatırımcılar nezdinde girişimcilik faaliyetleri, yasal yapının karışıklığı ile gölgelenebilmektedir. Afganistan'ın yasal yapısı henüz olgunlaşmamıştır ve özel sektöre ait düzenlemeler henüz yaşama geçirilmemiştir. Bu bağlamda gündeme gelen resmi hukuk, şeriat kuralları ve geleneksel hukuk kuralları birbirlerine karışmış durumdadırlar (Kabil Ticaret Müşavirliği, 2017: 39).

Afganistan'da Telekomünikasyon Sektöründe, Afganistan'ın yaşadığı krizler ve iç savaşlar münasebetiyle her zaman ülke için eksik bir uzuv olarak kalmıştır. Afganistan kendi iç problemlerinden dolayı telekomünikasyon alanındaki girişimlerinde pasif rol oynamak zorunda kalmıştır. Afganistan iletişim ağındaki bu yetersizlikten dolayı daha az yaşanılır ülkeler statüsüne endekslemiştir (Haqzoy, 2017:29).

Afganistan son on yıl içerisinde dış ülkelerden aldığı yardımlar neticesinde kendi telekomünikasyon ağını kurmayı hedeflemiş ve bunun için çaba sarfetmiştir. Telekomünikasyon alanındaki bu ilk girişimler Afganistan'da yeni yatırımların ve yabanci sermayenin ülkeye girişi açısından başlangıç olmuştur (Haqzoy, 2017: 29).

Diğer sektörlerle karşılaştırıldığında, telekomünikasyon ağırlıklı olarak Mobil (GSM) ve İnternet Servis Sağlayıcıları (ISP'ler) tarafından yönetilmektedir. Şu anda Afganistan'da beş GSM operatörü mevcut olup Afgan nüfusunun % 88'inden fazlası bu

hizmetten faydalanmaktadır. Ayrıca, internet servis sağlayıcılarının sayısı 2002'den bu yana artmıştır. Afganistan'ın büyük şehirlerinde 49 internet servis sağlayıcıları mevcuttur. Telekomünikasyon, özellikle bankacılık sektöründe Afganistan'daki kalkınma ve ekonomik büyümede önemli rol oynamaktadır. Daha hızlı, güvenli ve uygun bankacılık hizmeti için bir platform geliştirilmiştir (Haqzoy, 2017: 31).

Bankacılık hizmetlerinin daha fazla sayıda kişiye ulaşmasını kolaylaştıran telekominikasyon ağı müşterilerin kısa sürede ve daha güvenli bir şekilde hizmet almasını sağlayarak bankaların verimliliğine olumlu yönde katkı sağlamaktadır. Müşterilerin banka işlemlerini hızlı bir şekilde evden ve ofisten yapabilmeleri için fırsat kapısını açan bu hizmet hem müşterileri hem de bankacıları zamandan tasarruf etmesi ile (e-bankacılığın) hizmet süresini kısaltılmıştır (Haqzoy, 2017:29-32). Dolayısıyla e-bankacılık hizmeti telekomünikasyon ağını iyileştirmeye çalışan Afganistan da yabancı girişimler için önemli bir yatırım olanağıdır (Haqzoy, 2017: 29-32).

Telekomünikasyon üzerindeki doğrudan yabancı yatırımlar altyapı ve ekonomik gelişmeyi etkilemekte, üretim maliyetlerini düşürebilmekte ve gelirlerini artırabilmektedir. Bu sebeple ev sahibi ülke için hem doğrudan hem de dolaylı istihdam yaratabilmektedir. Ayrıca telekomünikasyon ticari ve bilgi teknolojisi bağlantısında verimliliği arttırmakta ve yatırım sektörünün finansal sektördeki büyümesine ve GSYİH'ya olumlu katkı yapabilmektedir (Haqzoy, 2017: 32).

BİT (Bilgi ve İletişim Teknoloji) Afganistan'daki sosyol-ekonomik durumu iyileştirmiştir. (BİT) ağının yapılmış olması son on yılda yaşanılan iç savaş ve olumsuz ekonomik planlamalar nedeniyle ağır ilerlemesine rağmen, hala ülke için büyük bir başarı olarak görülmektedir (World Bank Group, 2017: 15).

2.5.3. Afganistan Yasalarında Yerli ve Yabancı Yatırım Olanakları ve Girişimcilik

Afganistan da yerli ve yabancı yatırımcıları teşvik amaçlı yapılan düzenlemeler aşağıda sıralanmıştır:

1. Yatırım olanakları bakımından Afganistan hükümeti yerli ve yabancı yatırımcılara teşvik vermek ve yatırımcılarını korumak için yatırım mevzuatı adı altındaki beyannameyi kabul etmiştir. Bu mevzuatın amacı ülkede ekonomik kalkınmayı teşvik etmek, işgücü piyasasını genişletmek, ulusal refahı artırmak, halkın yaşam standardını yükseltmek ve Afganistan'ın yeniden inşasına yardımcı olmaktır.

2. Yatırımınlarda maddi ve maddi olmayan duran varlıkların nakit veya kredi şeklinde kullanılması, Yüksek Yatırım Komisyonu tarafından onaylanmamış ve bunun yanında yurtiçi yurtdışı gerçek veya tüzel kişiliğe sahip yatırımlar bu yasa gereğince kısıtlamaya gidilmiştir.

3. Bu mevzuat yasası ve Ticaret Kanunu hükümlerine göre, nitelikli yerli veya gerçek, yasal yabancı varlıkların, ekonominin tüm sektörlerine yatırım yapabilmeleri sağlanmıştır.

4. Devletin, iç hukuk ya da yabancı yatırımı, yasaların gerektirdiği bir sürece ve uygun yargı yetkisine sahip bir mahkeme kararına el koyma hakkı yoktur.

5. Yüksek Yatırım Komisyonu, hükümetin yatırım politikaları için odak noktası olacaktır.

6. Yüksek Yatırım Komisyonu'nun, bir yıllık dönemlerle, özel sektör için iki ayrı temsilci koltuğu olacaktır. İlk yıl içinde Ticaret Odası bu temsilcileri seçecektir. Daha sonra, yatırımcılar bu temsilcilerin seçilmesinde Yüksek Temsilciliğe yeni bir yöntem önerebilecektir.

7. Ticaret Bakanlığı çerçevesinde bu yasanın maddelerini uygulamak için özel yatırım ofisleri oluşturulacaktır. Bu büronun yetkileri, sorumlulukları ve organizasyon şeması Yüksek Komite tarafından tüzükte belirtilecektir.

8. Ürünlerin, üretiminin başlamasından itibaren dört yıl boyunca herhangi bir ihracat tarifesi uygulanmayacak ve vergiden muaf tutulacaktır.

9. Arazi kiralama ile ilgili yabancı yatırımcıların kısa, orta ve uzun vadeli olarak on, yirmi ve otuz yıl süre ile gayrimenkul kiralayabilecekleri ifade edilmektedir. Gayrimenkullerin kiralama işlemi proje uygulamalarına göre gerçekleştirilmekte olup, Yüksek Yatırım Komisyonu, gayrimenkullerin kiralama süresini ihtiyaca ve gerekçelendirilebilir nedene dayandırarak uzata bilmektedir.

10. İster yerli ister yabancı fark etmez tüm yatırımcılar aynı standartlardaki kanunları kullanma hakkına sahiptir. Yerli ve yabancı her türlü yatırımcıya Afganistan'daki bankacılık tesisleri, yabancı para cinsinden hesapların açılması ve ülkede yatırım yapmak için kredi sağlanması gibi teşvikler sağlanmaktadır.

11. Boru hatlarının, telekomünikasyon altyapısının, petrol ve gazın, maden ve minerallerin ve ağır sanayilerin inşasına yönelik yatırımlar bu mevzuatın hükümlerinden muaftır. Bu sektörlerdeki yatırımlar ayrı bir mevzuat kapsamında düzenlenecektir. (Kaynak: law on domestic and foreign private investment in afghanistan, general provisions **:** http://investmentpolicyhub.unctad.org/InvestmentLaws/laws/2).

2.6. AFGANİSTAN'DA GİRİŞİMCİLİK DESTEKLERİ

Bir ekonomi, değişik büyüklüklerde ve değişik alanlarda, değişik iriliklerde faaliyet gösteren, mal ve hizmet üreten türlü işletmelerden oluşmaktadır. Ekonominin gelişmesi de bazı parametrelere dayanmaktadır. Bu parametreler (Alpugan, vd, 1990) :

- İçinde faaliyet gösteren işletmelerin büyümeleri,
- Sayılarının artması,

- Başarılı olmaları,
- Ekonominin sağlığı ve gücü ve ekonomi içnde yer alan işetmelerin sağlıkları ve güçleri ile ölçülmektedir.

Bir şahsın mevcut imkânlarıyla arzu ettiği bir ticarî faaliyeti gerçekleştirme imkânı olmaması durumunda yakınlarından borçlanma yoluna gittiği gibi; işletmeler de öz kaynaklarının yetersiz olması hâlinde fon ihtiyaçlarını dış kaynaklardan karşılamaya çalışırlar (Artun, 1996: 13). Ancak kurumsal baz da yapılan bu faaliyette birtakım formaliteler mevcuttur. Çünkü birbirlerini tanımayan kurumların karşılıklı ilişkisi belli bir takım prosedürleri zorunlu kılacaktır. Bununla birlikte, söz konusu prosedür ve formaliteler aynı zamanda belli birtakım sorunları da beraberinde getirmektedir.

2.6.1. Afganistan'da Kamunun Girişimcilik Destekleri

Afganistan'ın Batı'nın ithal edip katma değere dönüştürebileceği madenlere sahip ancak kayıtdışı ekonomiden beslenen girişimci nüfusa sahip bir ülke olduğu söylenebilir (Kalaycı, 2015: 104). Ülkede uygulanan esnek döviz kurları sistemi ile ülkeye ait ödemeler dengesi etkilenmekte ve uluslararası işlemler içerisinde, ülkeye ait para biriminin değerlemesi Afganistandaki işletmeleri ve girişimcileri de etkilemektedir (Treasure, 2007: 9).

Başkent Kabil'de 2013 yılında gerçekleştirilen Afgan Kadın Girişimciler Ulusal Konferansı ülkenin farklı bölgelerinden gelen 300 iş kadının yanı sıra ekonomi, sağlık, çalışma ve sosyal güvenlik bakanlarının katılımıyla gerçekleşmesi ülke için gelecek vaad eden girişimciliğin farkındalığı için oldukça önem taşımaktadır (https: //www.haberler.com/afganistan-da-kadin-girisimciler-bir-araya-geldi-5265335-haberi/, 22.03.2018).

Konferansta Birleşmiş Milletler Kalkınma Ajansı'nin desteğinin olması oldukça önemli olmakla birlikte ekonomik sorunların çözümünde ekonomi bakanlığının yetkileri

ve Afganistan'daki müşavirlerin düşük eğitimli olmaları üzerinde durulmuştur. Ayrıca gıda üretici firmalar özellikle İran ve Pakistan'dan gelen ürünler ile rekabet edebilmeleri açısından devletin ülkeye ithal edilen ürünlerin kontrolünü sağlaması gerektiğini ifade etmişlerdir. Ülkede özellikle girişimcilik konusunda kadınların etkin oldukları, resmi ve gayri resmi biçimde aslında 3000 kadının ticari faaliyette bulunduğunun altı çizilmektedir.

Sonuç olarak devletin kendi içerisindeki sorunları ve güvenlik ihtiyacını karşılama sorununun çözümüne yönelik olan politikaların gölgesinde kalan girişimcilik, 2012 yılından itibaren daha fazla dikkat çekmiş ve önemsenmiştir. Hem kadın girişimcilerin arttırılması hem de uyuşturucu ve kayıt dışı istihdamın önüne geçilmesi adına, devlet önlemler alarak, uygulamaya çalıştığı desteklerle ekonomiyi geliştirmeye çalışmıştır.

2.6.2. Afganistan'da Özel Girişimcilik Destekleri

Afganistan sıcak çatışmaların yaşanması ve geçiş sorunlarının etrafında büyük kalkınma fırsatlarını kaçırmış bir ülkedir. Uluslararası Çalışma Örgütü bu ülkeye ilgisini sürdürmeye çalışsada (Pickup, 2003: 39), bölgedeki istihdam krizi ve istihdamın silah/uyuşturucu temelinde yoğunlaşması ciddi sıkıntıları beraberinde getirmiştir.

Afganistan'da yaşanan siyasal çalkantılar temelinde gerçekleşen yatırım faaliyetleri mercek altına alınmak istendiğinde, geçmişte Afganistan adına düzenlenen "bağışçı konferanslar" ön plana çıkmaktadır (Holling Center, 2011:2). Bu konferanslarla elde edilen bağışların sürdürülebilir uygulamalar yerine ertelenmiş girişimlerde kullnılması ve aynı zamanda kalkınma yardımlarının %40'ının danışman maaşlarına harcanması fonların etkin kullanılamadığını göstermiştir. Özellikle de bu yardımlarla gerçekleştirilen girişimlerden elde edilen şirket karlarının yurtdışına çıkartılması ekonomik açıdan sorunlar yaratmıştır. Ancak diğer taraftan kalkınma yardımlarının tarım sektöründe kullanılması özellikle tahrip olmuş sulama alanlarının yeniden

yapılandırılması ve tarımsal girişimciliğin gelişmesini sağlamıştır. Özellikle tarımın tekrar canlanması depolama tesislerinin kurulmasını sağlarken üretim fazlası ürünlerin (örneğin soğan, patates vb) Pakistan ve Hindistan'a ihracatı ile de ekonomiye katkı sağlanmıştır.

Afganistan aslında Hindistan'la olan ticareti ve enerji kaynaklarına yakınlığı nedeniyle önemli bir bağlantı noktasında yer almaktadır. Özellikle Afganistan'daki ham mineral kaynaklarının zenginliği Hindistan açısından çekici bir ekonomi olarak görülmektedir (Upadhyay, Zafar, 2012). Bu sebeple Afgan yönetiminin bu kaynakları kullanarak gerçekleştireceği girişim faaliyetlerinin desteklenmesi önemlidir.

Son yıllarda Afganistan ekonomisi yükselişe geçmiş ve dünya Afganistan ekonomisini desteklemeye başlamıştır. 2001 yılından beri devam eden savaşların 2012 yılında bitmiş olması, toplumda da iyimser bir biçimde karşılanmıştır. Bu durum yatırımcıların her alanda risk alma kapasitelerini arttırmıştır. iç ve dış yatırımcı açısından ülkede barışın sağlanmasına yönelik çabalar girişimciliği arttırılarak ekonominin hareketlenmesini sağlamıştır (Wasıl, 2015:6).

Özellikle son zamanlarda Afganistan'daki nüfus fazlalığından kaynaklı ucuz işgücü ve düşük maliyetli yatırımlar sebebiyle özellikle yabancı yatırımcıların (Örneğin Coca Cola'nın şişeleme tesisini Dubai'den Kabil'e taşıması gibi) girişimlerini ülkeye taşıması Afganistan girişimciliği ve ekonomisi için oldukça önemli olmuştur (Holling Center, 2011: 3). Ayrıca Afganistan'daki yiyecek ve içecek pazarının 2050 yılında 100 milyon dolara ulaşmasının beklendiği (Holling Center, 2011: 3) düşünüldüğünde bu durumun Afganistan'daki girişimciliğin gelişimi için önemli bir potansiyel olabileceği söylenebilir.

III BÖLÜM

AFGANİSTAN'DA GİRİŞİMCİLİĞİN GELİŞMESİNDE ULULARARASI ENDEKSLERİN ETKİSİ

3.1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE KAPSAMI

Afganistan dünyanın en zengin medeniyetlerine sahip ülkelerden birisidir. Ancak gerek siyasi gerekse politik bir takım riskler sebebiyle gelişememekte ve dünya ekonomisinde ve iş dünyasında yer edinememektedir. Dünyada birçok ülke kendi ekonomilerini güçlendirmek için farklı yollar aramakta ve çaba sarf etmektedir. Afganistan'ın da gelişmesine ve kalkınmasına katkı sağlayacak önemli faaliyetlerin başında dünyadaki diğer ülkeler gibi özel sektörün ekonomideki payını arttıracak girişimcilik ve girişimcilik teşviklerine önem vermesi gelmektedir. Afganistan'daki yerli ve yabancı yatırımcılar için girişimciliğin önünde sosyal, ekonomik, siyasi, kültürel ve güvenliğe dair sorunlar bulunmaktadır. Bu sorunların çözümü ve ülke kalkınmasına katkıda bulunmak için alınacak önlemler Afganistan'ın uluslararası endekslerdeki yerini yukarılara taşıyacaktır. Bu amaçla çalışma, Afganistan'ın dahil olduğu uluslararası endekslerdeki puanlarının birbiri üzerindeki etkilerini ortaya koyarak, endekslerin hesaplanmasında kullanılan faaliyetlere dikkat çekerek girişimciliğin geliştirilmesi adına yapılması gerekenleri belirlemektir. Bu bağlamda araştırma kapsamını, girişimcilikle ilişkili olduğu düşünülen ve Afganistan'ın da içinde yer aldığı dört adet uluslararası endeksin (İş Yapma Kolaylığı Endeksi, Bilgi ve İletişim Teknolojileri Gelişmişlik Endeksi, E-devlet Kalkınma Endeksi ve Lojistik Performans Endeksi) puanları oluşturmaktadır.

3.2. ULUSLARARASI ENDEKSLERDE AFGANİSTAN

Girişimcilik, insanın düşünsel emeğinin ekonomik değere dönüşmesi olarak ifade edilmekte ve üretim faktörleri arasında yer almaktadır. Bu kavram yaratıcılık, yenilik ve risk almanın yanı sıra hedeflere yönelik projeleri planlama ve yönetme yeteneğini de kapsamaktadır. Ancak bireysel anlamda ne kadar girişimcilik ruhuna sahip yatırımcılar olsa da bir ülkedeki girişimciliğin gelişmesinde ülkelerin ekonomik güçleri, alt yapı olanakları, ülkedeki girişimcilik faaliyetlerine yönelik destekler ve teşvikler önemli bir yer tutmaktadır.

Uluslararası alanda basın özgürlüğü, uygarlık seviyesi, rejimin tanımı, ekonomi, eğitim ve girişimcilik gibi alanlarda tüm ülkeleri değerlendiren ve sıralamaya koyan kurum ve kuruluşlar bulunmakta ve bunlar kendi ülkesine dışarıdan bir gözle bakmak isteyenlere farklı perspektifler vererek geleceğe dair ışık tutabilmektedirler. Türkiye'de de Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı (TUİK) ülkenin ihtiyaç duyduğu alanlarda, veri ve bilgilerin, derlenmesini, gerekli istatistiklerin üretilmesini, yayımlanmasını ve dağıtımını gerçekleştirmektedir. TUİK tarafından düzenlenen bu istatistiki bilgiler ve oluşturulan endeksler, toplumun her kesiminde karar alma aşamalarında güvenilir yol gösterici konumunda yer almaktadır. TUİK' in web sayfasında ülke karşılaştırmalarının yapıldığı güncel uluslararası endeks ve göstergelerin tablo ve meta verilerinin sunulduğu "Uluslararası Endeksler" linkinde farklı uluslararası kuruluşlar tarafından yayınlanan seçilmiş 33 adet endeks yer almaktadır (http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do metod= istendeks).

Bu Endeksler:

- Annelerin Endeksi
- Avrupa 2020 Rekabetçilik Endeksi
- E-devlet Kalkınma Endeksi
- EFA (Herkes için Eğitim) Kalkınma Endeksi (EDI)
- E-Katılım Endeksi

- Ekonomik Kırılganlık Endeksi
- KOF Küreselleşme Endeksi
- Küresel Perakende Gelişme Endeksi
- Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı (PISA)
- Seyahat ve Turizm Rekabet Endeksi
- Sosyal Kurumlar ve Cinsiyet Endeksi
- Ticareti Kolaylaştırma Endeksi
- Yabancı Doğrudan Yatırım Güven Endeksi
- Bütçe Şeffaflığı Endeksi
- Eurochambres Ekonomik Araştırma Göstergeler
- Açık Pazar Endeksi
- Bilgi ve İletişim Teknolojileri Gelişmişlik Endeksi
- İnsani Gelişme Endeksi
- Kredi Bilgisi Derinliği Endeksi
- Yasal Hakların Gücü Endeksi
- İklim Değişikliği Performans Endeksi
- Dünya Ekonomik Özgürlük Endeksi
- Küresel Rekabet Endeksi
- Daha İyi Yaşam Endeksi
- Enerji Mimarisi Performans Endeksi
- Hizmet Ticareti Kısıtlılık Endeksi
- İş Yapma Kolaylığı Endeksi
- Küresel Cinsiyet Uçurumu Endeksi
- Küresel Yaş İzleme Endeksi
- Lojistik Performans Endeksi
- Mali Sağlamlık Göstergeleri
- Özet Yenilik Endeksi
- Şebekeleşmiş Hazır Bulunuş lük Endeksi'dir.

Söz konusu endeksler içerisinde; Avrupa 2020 Rekabetçilik Endeksi, E-devlet Kalkınma Endeksi, Ekonomik Kırılganlık Endeksi, KOF Küreselleşme Endeksi, Seyahat ve Turizm Rekabet Endeksi, Ticareti Kolaylaştırma Endeksi, Yabancı Doğrudan Yatırım Güven Endeksi, Bilgi ve İletişim Teknolojileri Gelişmişlik Endeksi, Açık Pazar Endeksi, Küresel Rekabet Endeksi, Hizmet Ticareti Kısıtlılık Endeksi, İş Yapma Kolaylığı Endeksi ve Lojistik Performans Endeksi girişimcilik faaliyetleri ve yatırımları ile ilişkili görünmekle birlikte bütün ülkeler bu endekslerin içinde yer almamaktadır.

Afganistan'ın içinde yer aldığı ve girişimciliğin gelişmesinde ve girişimcilik yatırımları için etkili olacağı düşünülen, İş Yapma Kolaylığı Endeksi, Bilgi ve İletişim Teknolojileri Gelişmişlik Endeksi, E-devlet Kalkınma Endeksi ve Lojistik Performans Endeksi detaylı olarak ele alınmıştır.

3.2.1. İş Yapma Kolaylığı Endeksi

Ülke ekonomilerini iş yapmak için uygun ortama sahip olma ölçülerine göre sıralayan endeks, Dünya Bankası tarafından düzenlenmektedir. İş yapma kolaylığı (Starting a Business) endeksi ile, iş kurmak isteyen bir girişimcinin yapması gereken tüm işlemler tespit edilerek bu prosedürlerin tamamlanması için harcanan gün ve maliyetler ölçülmektedir. Endeksin içeriği; işe başlamaya ait işlemleri, iflasın çözümüne ait işlemleri, inşaat izinlerinin alınmasına ait işlemleri, elektrik bağlatmaya ait işlemleri, tapu siciline ait işlemleri, kredi almaya ait işlemleri, azınlık pay sahibi yatırımcılarının korunmasına ait işlemleri, sınır ötesi ticarete ait işlemleri, vergilerin ödenmesine ait işlemleri, iş kalitesine ait özellikleri, istihdam esnekliğine ait işlemleri ve sözleşmelerin uygulanmasına ait işlemleri kapsamaktadır (Akses, 2016: 24)

Yıllık olarak yayımlanan İş Yapma Kolayliği Endeksine ait verilerin 2013 yılı öncesinde metodolojideki farklılıkler nedeniyle karşılaştırılabilir olmadığı görülmektedir (TUİK 2018).

2013 yılındaki İş Yapma Kolaylığı Endeksinde ilk sırada Singapur yer alırken ardından Hong Kong, Yeni Zelanda, ABD ve Danimarka gelmektedir. Türkiye 69. sırada yer almaktadır.

2014 yılındaki İş Yapma Kolaylığı Endeksinde ilk beşte yer alan sıralama değişmemiştir. Dolayısıyla Singapur, Hong Kong, Yeni Zelenda, Amerika ve Danimarka ilk beşte yerlerini korumuşlardır. Türkiye 2014 te 69. sıraya yükselmiştir.

2015 yılı Endeksinde Singapur 88,27 puan ile ilk sırada arkasından Yeni Zelanda, Hong Kong, (Çin) Danimarka ve Kore gelmektedir. Türkiye 68,66 puan ile 55. sıradadır.

2016 yılı Endeksinde 87,34 puan ile ilk sırayı Singapur alırken devamlın da Yeni Zelanda, Danimarka, Kore ve Hong Kong ilk beş ülkeyi oluşturmaktadır. Türkiye 55. sıra ile yerini korurken puanını 69,16 yükselmiştir.

Dünya Bankasının 190 ülkeyi kapsayan "İş Yapma Kolaylığı" endeksinin yer aldığı 2017 raporunun başlığı "Herkes için Fırsat Eşitliği" olarak belirlenmiştir. Raporun 2017 İş Yapma Kolaylığı sıralamasında Yeni Zelanda 190 ülke arasında birinci sırada yer alarak dünyanın en kolay iş yapılan ülkesi olarak görülmektedir. Yeni Zelanda'yı Singapur, Danimarka, Hong Kong ve Güney Kore'nin izlediği listede ilk 10'a giren diğer ülkeler sırasıyla Norveç, İngiltere, ABD, İsveç ve Makedonyadır. Türkiye 60. sırada yer almaktadır.

İş Yapma Kolaylığı 2017 raporunda, girişimciliğe ait en önemli sonuç 190 ülkeden 137'sinde küçük ve orta ölçekli işletmelerin açılmasını ve faaliyet göstermesini kolaylaştıran önemli reformların gerçekleştirildiğinin vurgulanmasıdır. Herkes için fırsat eşitliğinin hedeflendiği bu raporda dünyada 283 iş reformunun hayata geçirildiği bilgisi de yer almaktadır. Ayrıca gerçekleştirilen reformların yüzde 75'ten fazlasının gelişmekte olan ülkelerin gerçekleştirdiği girişimcilik adına iyi bir gelişme olarak görülmektedir. Raporda yer alan iş yapma kolaylığı endeksinde (2017) en fazla yükselen

10 ülke Brunei, Kazakistan, Kenya, Belarus, Endonezya, Sırbistan, Gürcistan, Pakistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Bahreyn olmuştur.

En son düzenlenen 2018 İş Yapma Kolaylığı Endeksinde (Donig Business 2018) ilk beş ülke değişmezken Hong Kong ve Kore'nin sıralamada yerleri değişmiştir. Listenin devamında ABD, İngiltere, Norveç, Georgia ve İsveç yer almıştır. Türkiye 2017 endeksindeki yerini yani 60. sırayı kururken endeks puanını +1,16 arttrarak 69,14 puana yükselmiştir. Afganistan'ın İş Yapma Kolaylığı Endeksi'ndeki 2013 ve2018 yıllarını arasındaki durumu aşağıda tablo halinde verilmiştir.

Tablo 1: Afganistan ve İşYapma Kolaylığı Endeksi (2013-2018)

Ülke	**2013**	**2014**	**2015**		**2016**		**2017**		**2018**	
	Sıra	Sıra	Sıra	Puan	Sıra	Puan	Sıra	Puan	Sıra	Puan
Afganistan	168	164	183	41,16	177	40,58	183	38,10	183	36,19

Afganistan 2013 yılındaki endekste 168. sırada iken 2014 yılında 164. sıraya yükselmiştir İş Yapma Kolaylığı Endeksi'nin yer aldğı 2015 yılı verilerinde Afganistan183. sıraya gerilemiştir.

2015 yılında 183. sırada ve 41,16 endeks puanına sahip olduğu, 2016 yılında 177. sıraya yükseldığı ancak endeks puanının 40,58'e düştüğu görülmektedir. 2017 yılında hesaplanan endekste Afganistan 183 sırada ancak endeks puanın 38,10 lara geriledığı görülmektedir.

En son hesaplanan 2018 yılı endeksinde ise Afganisatan 183. sıradaki yerini korumakla birlikte endeks puanının 36,19 lara kadar düştüğü görülmektedir.

3.2.2. Bilgi Ve İletişim Teknolojileri Gelişmişlik Endeksi

Teknolojinin ekonomik büyümeye olan etkisi neoklasik ekonomik büyüme modelleri (Solow, 1956-1957: 65-68). ile dışsal olarak ve takip eden zaman diliminde de içsel (endojen) büyüme modelleri (Aghion ve Howitt, 1992: 323-350; Jones, 1996: 10-08 : Romer, 1986, 1990: 1003-1037) ile ele alınıp analiz edilmeye başlanmıştır. Kendine özgü olarak bilgi ve iletişim teknolojilerinin (BİT) üretimi ve kullanımının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri ilk olarak 1990'lı yıllarda Amerikan ekonomisinde gözlenmeye başlamıştır (Gordon, 2004: 641. Akt; Fındık ve Tiryakioğlu, 2017: 2).

BİT'in ekonomik büyüme ve üretim açısından doğrudan ve dolaylı etkileri dünya genelindeki birçok ülke tarafından bilinmektedir. Yazılım, donanım ve telekomünikasyon gibi teknolojilere yapılan yatırımların işçi başına düşen sermayeyi arttırması en önemli etkileri arasında görülmektedir. Özellikle BİT, bilgi ekonomisi için ekonomik büyümenin temel bir parçası olarak görülmektedir. Çünkü gelişmekte olan birçok ülke bilgi ve iletişim teknolojilerini gelişim için bir araç olarak görmenin yanında imalat sanayi ve girişimcilik için de ulusal bir misyon olarak kabul etmektedir (Geneva, 2003: 3-4). Dolayısıyla ülkelerin sahip oldukları bilgi ve iletişim teknolojilerinin düzeyi ülke ekonomisi dolayısıyla ülkedeki yerli ve yabanci girişimcilerle ilişkilidir.

BİT Gelişmişlik Endeksi'n amacı ülkeler çapında BİT evrimini görmek, gelişmişlik düzeyini analiz etmektir. Bu bağlamda endeks; bilgi ve iletişim alanındaki gelişmeleri gözlemlemek ve ülkeler arasında karşılaştırma yapmak amacıyla 11 göstergeden hesaplanan bir endekstir. Endeks, Uluslararası Telekomünikasyon Birliği'ne üye ülkelerin talepleri doğrultusunda 2008 yılında geliştirilmiş ve ilk olarak 2009 yılında yayımlanmıştır.

Endeksin temel amaçları aşağıdadır:

- ✓ Bilgi iletişim teknolojileri alanında zaman içerisinde yaşanan gelişim ve düzeyin ölçülmesi ve diğer ülkeler ile kıyaslanması,

- ✓ Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin bilgi iletişim teknolojileri alanındaki gelişiminin ölçümü,
- ✓ Dijital farklılığın (ülkelerin bilgi iletişim teknolojileri alanındaki düzey farklılıklarının ortaya konulmasıdır (Pesa Analiz, 2016: 12).

2016 yılında yayımlanan 167 ülkenin katıldığı BİT endeksinde ilk 5 ülke sırasıyla Güney Kore (8,84), İzlanda (8,83), Danimarka (8.74), İsviçre (8,68) ve İngiltere (8,57) olarak görülmektedir (TÜİK, 2016; ITU, 2016).

2017 yılında 176 ülkenin katıldığı BİT endeksi incelendiği zaman Genel Endeks sıralamasında ilk sırada yer alan İzlanda'nın *Erişim* alt endeksinde 2. sırada (9,38), *Kullanım* alt endeksinde 5. sırada (8,70) ve *Yetenek* alt endeksinde 9. sırada (8,75) yer aldığı görülmektedir. Genel Endeks sıralamasının ikinci sırasında yer alan Güney Kore ise *Erişim* alt endeksinde 7. sırada (8,85), *Kullanım* alt endeksinde 4. sırada (8,71) ve *Yetenek* alt endeksinde 2. sırada (9,15) bulunmaktadır. Güney Kore'den sonra Genel Endeks sıralamasının 3. sırasında yer alan İsviçre, *Erişim* alt endeksinde 8. sırada (8,85), *Kullanım* alt endeksinde 2. sırada (8,88) ve *Yetenek* alt endeksinde 31. sırada (8,21) yer almaktadır. Genel Endeks sıralamasında 4. sırada bulunan Danimarka *Kullanım* alt endeksinde ilk sırada (8,94) yer alırken *Erişim* alt endeksinde 14. sırada (8,39) ve *Yetenek* alt endeksinde 6. sirada (8,87) bulunarak *Kullanım* alt endeksinde en başarılı ülke olmuştur. Genel Endeks sıralamasında 5. sırada yer alan ülke Birleşik Krallık ise *Erişim* alt endeksinde 4. Sırada (9,15) *Kullanım* alt endeksinde 7. sırada (8,38) *Yetenek* alt endeksinde 33. sırada (8,17) yer almaktadır.

Afganistan 2016 yılı Bilgi ve İletişim Teknolojileri Gelişmişlik Endeksi'nde 167 ülke arasında sondan ikinci yani 165. sırada yer almaktadır. Endeks puanı 1,71 ile en yüksek ülkenin (Güney Kore:8,84) endeks puanının beşte birinden daha azdır. 2017 yılı endeksi incelendiğinde ise, 159. sıraya çıkmakla birlikte özellikle endeksi oluşturan alt endekslerden "*Yetenek*" alt endeks in de en yüksek sıçramayı gerçekleştirerek 152. sıraya yükseldiği görülmektedir.

Tablo 2: Afganistan ve Bilgi ve İletişim Teknolojileri Gelişmişlik Endeksi (2016-2017)

Ülke	2016		2017							
	Genel Endeks		Genel Endeks		Erişim Alt Endeksi		Kullanım Alt Endeksi		Yetenek Alt Endeksi	
	Sıra	Puan	Sıra	Puan	Sıra	Puan	Sıra	Puan	Sıra	Puan
Afganistan	165	1.71	159	1.95	160	2.56	160	0.83	152	2.94

Kaynak: http://www.doingbusiness.org/rankings, 08.05.2018.

3.2.3. E-Devlet Kalkınma Endeksi

Birleşmiş Milletler Kamu Yönetimi Ağı tarafından yayımlanan endeks bilgi iletişim alanındaki çeşitli altyapısal gelişmeler ve vatandaşların bilgi ve iletişim teknolojilerine uyumunu göstermektedir.

BM tarafından, 2003 yılından bu yana yaklaşık iki yılda bir kez, üye ülkelerin e-devlet gelişmişlik düzeyini belirlemek için ölçümleme çalışması yapılmaktadır. Şuana kadar 2003, 2004, 2005, 2008, 2010, 2012, 2014, 2016 ve 2018 yılları olmak üzere 9 kez yayınlanmıştır.

Endeks iki konuyu dikkate almaktadır. Bunlar:

1. E-Devletin temel göstergesi olan "Çevrimiçi Hizmetlerin Olgunluğu"
2. E-Hizmetlerin kullanımın ön koşulu olan "Telekomünikasyon Altyapısı ve İnsan Kaynakları" bileşenleridir (https://www.dijitaldonusum.gov.tr/bm-e-devlet-gelismislik-endeksi/).

2016 yılında yayınlana 193 ülkeyi kapsayan endekste birinci sırada İngiltere, ikinci sırada Avustralya ve üçüncü sırada Güney Kore yer alırken son sırada (193) ise Somali, 192. sırada Nigera, 191. sırada Orta Afrika Cumhuriyeti bulunmaktadır.

En son 2018 yılında yayınlanan 193 ülkeyi kapsayan endekste Danimarka (1), Avustralya (2), Kore Cumhuriyeti (3) ilk üç sırada yer alırken en son sıralarda Somali (193), Nigera (192), Güney Sudan (191) bulunmaktadır (Department of Economic and Social Affairs, Unıted Natıons E-Government Survey 2018).

Afganistan'ın hesaplanan E-Devlet Kalkınma Endeksi sıra ve puanlarına baktığımızda, 2010 yılında 168. Sırada iken 2012 yılında 184. sıraya düştüğü görülmektedir. Endeksin son yıllardaki seyrine bakıldığında ise 2014 yılında Afganistan'ın endeks puanında görülen artış sıralamaya da yansımış ve iki yıl içerisinde 173. sıraya yükselmiştir. Bu yükseliş 2016 yılına gelindiğinde de devam etmiş ve 171. sırada ve endeks puanı da o ana kadarki en yüksek değeri olan 0,2313 değerine ulaşmıştır.

Tablo 3: Afganistan ve E-Devlet Kalkınma Endeksi

Ülke	**2010**		**2012**		**2014**		**2016**		**2018**	
	E-Devlet Kalkınma Endeksi		**E-Devlet Kalkınma Endeksi**		**E-Devlet Kalkınma Endeksi**		**E-Devlet Kalkınma Endeksi**		**E-Devlet Kalkınma Endeksi**	
	Sıra	**Puan**	**Sıra**	**Puan**	**Sıra**	**Puan**	**Sıra**	**Puan**	**Sıra**	**Puan**
Afganistan	168	0.2098	184	0.1701	173	0.1900	171	0.2313	177	0.2585

Kaynak: http://www.doingbusiness.org/rankings, 08.05.2018.

E-Devlet kalkınma Endeksi üç alt endeksten oluşmaktadır. Bu bağlamda Online Hizmet, İnsan Sermayesi ve Telekomünikasyon alt yapısından oluşan bu endekslerin Afganistan'a ait 2016 puanları şöyledir; *Online Hizmet* alt endeksi puanı 0.3044, *İnsan Sermayesi* alt endeksi puanı 0.2830 ve *Telekomünikasyon* alt yapı endeksi puanı ise 0.1066 olduğu görülmektedir (Dünya Bankası, 2016).

Afganistan E- Devlet Kalkınma Endeksinde 0,2585 puanla 177.sıraya gerilemiştir. 2018 alt endekslerdeki puanları O*nline Hizmet* endeksinde 0,3056, İ*nsan Sermayesi* alt endeksinde 0,3562 ve *Telekomünikasyon* Alt Yapı endeksinde 0,1138 dir (Dünya Bankası, 2016).

Ayrıca Waseda Üniversitesi 2013 yılında E-Devlet Kalkınma Endeksi'ne katkı sağlayacağını düşündüğü "Dünya e-Devlet Sıralaması" ölçümleme çalışması gerçekleştirmişti. Aşağıda belirtilen yedi ana gösterge göz önüne alınarak ülkelerin e-devlet sıralamaları düzenlenmiştir (International e-Government Ranking 2013).

1. Ağ Hazırlık/ Altyapı: Genel puanın yüzde 10'unu oluşturan bu başlık altında ülkelerdeki internet kullanıcıları, geniş bant aboneleri, cep telefonu aboneleri ve kişisel bilgisayar kullanıcıları alt göstergeleri değerlendirilmektedir.

2. Yönetim Optimizasyonu/ Verimliliği: Genel puanın yüzde 20'sini oluşturan bu başlık altında ülkelerdeki optimizasyon farkındalığı, entegre kurumsal mimari ile idari ve bütçe sistemleri alt göstergeleri değerlendirilmektedir.

3. Gerekli Ara Yüz/ Fonksiyonel Uygulamalar: Genel puanın yüzde 20'sini oluşturan bu başlık altında ülkelerdeki bilişim kanunları, e-ihale, e-vergi, e-ödeme, e-oylama, sosyal güvenlik servisi, sivil kayıt ve e-sağlık sistemi alt göstergeleri değerlendirilmektedir.

4. Ulusal Portal/ Ana Sayfalar: Genel puanın yüzde 15'ini oluşturan bu başlık altında ülkelerin e-devlet portali dört faktör altıda değerlendirilir. Bu faktörlerden ilki olan gezinim için belirlenen 14 parametre, ikincisi olan etkileşim için 15 parametre,

üçüncüsü olan ara yüz için 18 parametre ve dördüncüsü olan teknik için ise 12 parametre değerlendirmeye tabii tutulmaktadır.

5. Devlet CIO'su: Bu başlık altında ülkelerdeki CIO mevcudiyeti, CIO yetkileri, CIO organizasyonları ve CIO geliştirme programı alt göstergeleri değerlendirilmektedir.

6. e-Devlet Tanıtımı: Genel puanın yüzde 10'unu oluşturan bu başlık altında ülkelerdeki yasal mekanizma, etkinleştirme mekanizması, destek mekanizması ve değerlendirme mekanizması alt göstergeleri değerlendirilmektedir.

7. e-Katılım/Sayısal İçerme: Waseda Üniversitesi değerlendirmesi e-katılım tanımını BM'den adapte etmiştir. Bu başlık altında ülkelerdeki e-bilişim ve mekanizmaları, e-konsültasyon ile e-karar verme alt göstergeleri değerlendirilmektedir.

E-devlet Kalkınma Endeksine katkı sağlayacağı düşüncesi ile Waseda üniversitesi tarafından 2013 yılında oluşturulan ancak sadece 55 ülkenin bilgi verilerine ulaşılarak hazırlanan sıralamada ilk sırayı Singapur almaktadır. Özellikle gelişmiş ülkelerin yer aldığı sıralamada Afganistan bulunmamaktadır.

3.2.4. Lojistik Performans Endeksi

Dünya da en hızlı büyüyen ve en önemli sektörlerden biri lojistik sektörüdür**.** Lojistik sadece taşıma ya da ticaretin kolaylaştırılması olarak görülmemelidir. Çünkü lojistik aynı zamanda hizmetlerin, ulaşım imkanlarının ve altyapının geliştirilmesini de kapsayan daha geniş bir alanı ifade etmektedir. Dolayısıyla ülkelerin ticaret ve taşımacılık ile ilgili altyapı (limanlar, karayolları, havaalanları, demiryolları, telekomünikasyon gibi) imkanlarının gelişmişliği o ülkede gerçekleşecek üretimi ve girişimcilik faaliyetlerini etkileyebilmektedir.

Lojistik Yönetim Konseyi lojistiği şu şekilde tanımlamaktadır. Lojistik, müşterilerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere her türlü ürün, servis hizmeti ve bilgi akışının başlangıç noktasından tüketildiği son noktaya kadar olan tedarik zinciri içindeki

hareketin etkili ve verimli bir biçimde her iki yöne doğru taşınması ve depolanması, planlanması, uygulanması ve kontrol altında tutulması faaliyetidir (Özgül, 2006: 635-636).

Dünya genelinde ulaştırma ve lojistikte yaşanan gelişmeler sayesinde üretim ve tüketim ile birlikte lojistik sektörünün de sosyal ve ekonomik kalkınmada önemli bir rolü olduğu gözlenmektedir. Dünya Bankası tarafından ülkelerin lojistik alanlarındaki performanslarını ölçmek için endeks 2007 yılında ilk defa oluşturulmuştur. Endekse dahil edilen her ülkede yer alan çeşitli lojistik firmalarının, çalışan ve yöneticilerine sorulan sorulardan alınan yanıtların puanlarına göre endeks düzenlenmektedir. Sonuçlar ile ülkelerin altı alandaki performansları belirlenmektedir. Bu altı kategori; Gümrükleme İşlemleri, Alt Yapı, Uluslararası Taşımacılık, Lojistik Hizmet Kalitesi, Takip Edilebilirlik, Zamanında Teslim olarak sıralanır. Dünya Bankası'nın iki yılda bir düzenlediği 2016 yılı Lojistik Performans Endeksi'nde ilk sırada Almanya, ikinci sırada Lüksemburg ve üçüncü sırada ise İsveç yer almaktadır. Bu sıralama ile endeksin ilk sıralarında yer alan ülkelerin gelişmişlik düzeyi yüksek olan ülkeler olduğu da görülmektedir.

Almanya'nın ilk sırada, İsveç'in ikinci, Belçika'nın üçüncü sırada yer aldığı 2018 Lojistik Performans Endeksi sonuçlarına bakıldığında da sıralamaların gelişmişlik düzeyi ile doğru orantılı olduğu ortaya çıkmaktadır.

Tablo 4: Afganistan'ın Lojistik Performans Endeksi (2016 ve 2018)

Ülke	**2016 Lojistik Performans Endeksi**			**2018 Lojistik Performans Endeksi**		
	Sıra	**Puan**	**Yüzdelik Performans**	**Sıra**	**Puan**	**Yüzdelik Performans**
Afganistan	150	2.14	35.4	160	1.95	29.6

(2018 The International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank 1818 H street nw.s: 12).

Afganistan Lojistik Performans Endeksi (2016) verileri, Lojistik Performans Endeksi (2018) verilerine göre daha yüksek olduğu bulunmuştur. Diğer bir değişle 2018 verilerinde Afganistan'ın endeks sıralamasında aşağılara düştüğü görülmektdir.

Tablo 4.1: Afganistan'ın Lojistik Performans Alt Endeksler (2016)

2016 Lojistik Performans Alt Endeksi											
Gümrük		**Altyapı**		**Uluslararası Taşımacılık**		**Lojistik Yeterlilik Kapasitesi**		**Takip ve Kolaylık**		**Zamanlılık**	
Sıra	**Puan**	**Sıra**	**Puan**	**Sıra**	**Puan**	**Sıra**	**Puan**	**Sıra**	**Puan**	**Sıra**	**Puan**
138	2.01	154	1.84	125	2.38	139	2.15	155	1.77	137	2.61

Afganistan'ın alt endekslerdeki durumu incelendiğinde 2016 yılında *Zamanlılık* (137) 2,61 puan, *Uluslararası Taşımacılık*'ta (125) 2,38 puan, *Lojistik Yeterlilik Kapasitesi* (139) 2,15 puan *Gümrük* (138) 2,01 puan, *Altyapı* (154) 1,84 puan ve *Takip ve Kolaylık* (155) 1,77 puan olduğu görülmektedir.

Kaynak: Asset Grup (2016). Lojistik Performans Endeksi ve Göstergeleri, Rekabete Bağlanma, Küresel Ekonomide Ticaret Lojistiği, http://lojiblog.com/wp-content/uploads/LPI_Antetli.pdf, 22.05.2018).

Tablo 4.2: Afganistan'ın Lojistik Performans Alt Endeksler (2018)

2018 Lojistik Performans Alt Endeksi											
Gümrük		**Altyapı**		**Uluslararası Taşımacılık**		**Lojistik Yeterlilik Kapasitesi**		**Takip ve Kolaylık**		**Zamanlılık**	
Sıra	**Puan**	**Sıra**	**Puan**	**Sıra**	**Puan**	**Sıra**	**Puan**	**Sıra**	**Puan**	**Sıra**	**Puan**
158	1.73	158	1.81	152	2.10	158	1.92	158	1.70	153	2.38

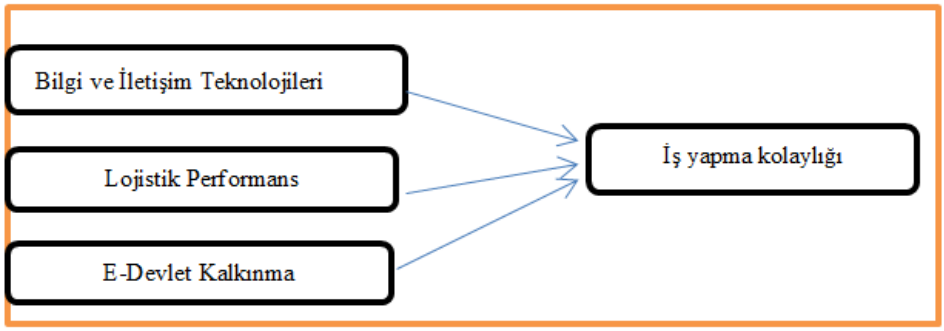
Afganistan'ın alt endekslerdeki durumu incelendiğinde 2018 yılında *Zamanlılık* (153) 2,38 puan, *Uluslararası Taşımacılık* (152) 2,10 puan, *Lojistik Yeterlilik Kapasitesi* (158) 1,92 puan *Altyapı* (158) 1,81 puan, *Gümrük* (158) 1,73 puan ve *Takip ve Kolaylık* (158) 1,70 puan olduğu görülmektedir (2018 The International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank 1818 H Street NW).

3.3. ARAŞTIRMA MODELİ VE HİPOTEZLERİ

Bir ülkedeki girişimcilik faaliyetler birçok ulusal ve uluslararası etmene bağlı olarak şekillenmektedir. Ülkeler ekonomilerini güçlendirecek özel sektör yatırımlarını arttırmayı amaçlarken içinde bulundukları koşullar ile sahip oldukları imkanları doğru analiz edebilmeleri gerekmektedir. Bu bağlamda uluslararası endeksler bize ülkeleri ekonomik, sosyal ve politik açıdan değerlendirirken, diğer ülkeler ile de kıyaslama imkanı vermektedir.

Farklı uluslararası kuruluşlar tarafından yayınlanan bu endekslerin çoğu düzenli bir seyir göstermemektedir. Ülke ekonomilerinin iş yapmak için uygun ortama sahip olma ölçülerine göre değerlendiren İş Yapma Kolaylığı Endeksi bağımlı değişken olarak düşünüldüğünde bu endeksi etkileyen diğer endeksler bağımsız değişken olarak düşünülerek, girişimciliği destekleyecek yatırımların tespitine yönelik, aşağıdaki model ve bu modele bağlı 3 hipotez oluşturulmuştur.

Şekil 1: Araştırma Modeli

1 H1: Bilgi ve İletişim Teknolojileri İş Yapma Kolaylığını anlamlı pozitif olarak etkilemektedir.

2 H1: Lojistik Performans İş Yapma Kolaylığını anlamlı pozitif olarak etkilemektedir.

3 H1: E- devlet Kalkınma İş yapma Kolaylığını anlamlı pozitif olarak etkilemektedir.

3.4. ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

Çalışmada ülkelerin E-devlet Kalkınma Endeksi, Lojistik Performans Endeksi ve Bilgi ve İletişim Teknolojileri Gelişmişlik Endeksi'nin İş Yapma Kolaylığı Endeksi puanları çerçevesinde iş yapma kolaylığını etkileme düzeyleri basit doğrusal regresyon analizi ile değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Farklı uluslararası kuruluşlar tarafından yayınlanan bu endekslerin çoğu düzenli bir seyir göstermemektedir. Dolayısıyla aynı yıla ait endeks verilerinin yer aldığı 2016 yılı rakamları araştırmamızın veri kaynağını oluşturmaktadır. Bu amaçla Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) aracılığı ile belirtilen endekslerin 2016 yılı verilerine ulaşılmış olup, E-devlet Kalkınma Endeksi'nin 193 ülkeyi, Lojistik Performans Endeksi'nin 160 ülkeyi, Bilgi ve İletişim Teknolojileri Gelişmişlik Endeksi'nin 176 ülkeyi ve İş Yapma Kolaylığı Endeksi'nin ise 190 ülkeyi kapsadığı belirlenmiştir. Veri seti oluşturulurken 2016 yılında veri sağlanamayan ve hiç değerlendirmeye alınmayan ülkeler elendiğinde veri seti 145 ülkeden oluşmuştur.

3.5. ARAŞTIRMA BULGULARI

TÜİK'dan elde edilen veriler SPSS 22.0 istatistik paket programı kullanılarak değerlendirilmiş ve ortaya çıkan sonuçlar yorumlanmıştır. Öncelikle araştırma modeline dahil edilen değişkenler arasında teorik olarak var olduğu değerlendirilen ilişkilerin istatistiksel olarak da anlamlı olup olmadığını belirlemek amacıyla korelasyon analizi gerçekleştirilmiştir. Daha sonra ise iş yapma kolaylığı üzerinde etkili olduğu düşünülen ulusal idarelerin kamu hizmetlerinin sunumunda bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanma konusundaki isteklilik ve kapasitelerini ölçen E-devlet Kalkınma düzeyi, ülkelerin gümrük, taşımacılık, altyapı gibi lojistik alanındaki performanslarını değerlendiren Lojistik Performans düzeyi ve Bilgi ve İletişim teknolojilerini kullanma düzeyini gösteren Bilgi ve İletişim Teknolojileri Gelişmişlik düzeyleri arasındaki nedensellik ilişkisini test etmek amacıyla basit doğrusal regresyon analizi uygulanmış ve elde edilen sonuçlar üzerinde yorumlar yapılmıştır. Son olarak Kümeleme analizi ile Afganistan'ın 145 ülke arasındaki yeri belirlenmeye çalışılmıştır.

3.5.1. Korelasyon Analizi

Analizde kullanılan korelasyon analizi, iki değişken arasındaki doğrusal ilişkiyi veya bir değişkenin iki yada daha çok değişken ile olan ilişkisini test etmek, varsa bu ilişkinin derecesini ölçmek için kullanılan istatistiksel bir yöntemdir. Korelasyon analizinde amaç; bağımsız değişken (X) değiştiğinde, bağımlı değişkenin (Y) ne yönde değişeceğini görmektir. Korelasyon analizi sonucunda, doğrusal ilişki olup olmadığı ve varsa bu ilişkinin derecesi korelasyon katsayısı ile hesaplanır. Korelasyon, neden sonuç ilişkisi anlamına gelmemektedir. Korelasyon katsayısı "r" ile gösterilir ve -1 ile +1 arasında değerler alır.

Korelasyon katsayısının "0" olması değişkenler arasında doğrusal bir ilişkinin söz konusu olmadığını gösterir.

Verilerin aralıklı veya oransal ölçekle ölçülmesi halinde Pearson korelasyon katsayısını kullanmak mümkündür (Yükselen, 2006: 129). Pearson korelasyon katsayısı, iki sürekli değişkenin doğrusal ilişkisinin derecesinin ölçümünde kullanılmaktadır (Kalaycı, 2010: 116). Pearson Korelasyon Katsayısının yorumu.

r	**İlişki durumu**
0,00-0,25	Çok Zayıf
0,26-0,49	Zayıf
0,50-0,69	Orta
0,70-0,89	Yüksek
0,90-1,00	Çok Yüksek

Değişkenler arasındaki ilişkileri belirlemek amacıyla bu çalışmada da Pearson korelasyon katsayısı kullanılmıştır.

Tablo 5: Değişkenler arası Pearson Korelasyon Katsayı analiz sonuçları

	Değişkenler	**1**	**2**	**3**	**4**
1	BITG	1			
2	E-DEVLET	0,833*	1		
3	LOJİSTİK	0,751*	0,672*	1	
4	İŞYAPMA	0,835*	0,724*	0,702*	1

*Korelasyon 0,01 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 5'e göre Bilgi ve İletişim Teknolojileri ile E-Devlet Kalkınma düzeyleri arasında (r=0,833) aynı yönlü ve yüksek düzeyde kuvvetli doğrusal bir ilişki, Bilgi ve İletişim Teknolojileri ile Lojistik Performans düzeyleri arasında (r=0,751) aynı yönlü ve yüksek düzeyde kuvvetli doğrusal bir ilişki ve Bilgi ve İletişim Teknolojileri ile İş Yapma Kolaylığı düzeyleri arasında (r=0,835) aynı yönlü ve yüksek düzeyde kuvvetli doğrusal bir ilişki olduğu belirlenmiştir.

Benzer şekilde E-Devlet Kalkınma endeksi ile Lojistik Performans düzeyleri arasında (r=0,672) aynı yönlü ve orta düzeyde doğrusal bir ilişki, E-Devlet Kalkınma endeks düzeyleri ile İş Yapma Kolaylığı endeksi arasında (r=0,724) aynı yönlü ve yüksek düzeyde kuvvetli doğrusal bir ilişki olduğu görülmüştür.

Lojistik Performans düzeyleri ile İş Yapma Kolaylığı düzeyleri arasındaki ilişki de (r=0,702) aynı yönlü ve yüksek düzeyde kuvvetli doğrusal olduğu görülmüştür.

Tabloya 5'e göre en güçlü ilişkiye sahip olan İş yapma kolaylığı ile bilgi iletişim teknolojileri arasındaki sonuçlanmaktadır. İkinci en güçlü doğrusal sonuç ise E-devlet kalkınma düzeyi ile bilgi iletişim kalkınma düzeyi arasındaki ilişkidir

3.5.2. Regresyon Analizi

Bir kriter değişkeni ile bir veya daha fazla sayıda tahmin değişkenleri arasındaki ilgiyi sayısal hale dönüştürmede kullanılan istatistiksel analizdir. Regresyon analizi esas olarak değişkenler arasında ilişkinin niteliğini saptamayı amaçlar. Regresyon analizi, aralarında sebep-sonuç ilişkisi bulunan iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkiyi belirlemek ve bu ilişkiyi kullanarak o konu ile ilgili tahminler (estimation) ya da kestirimler (prediction) yapabilmek amacıyla yapılır. Bu analiz tekniğinde iki (basit regresyon) veya daha fazla değişken (çoklu regresyon) arasındaki ilişkiyi açıklamak için matematiksel bir model kullanılır.

Tahmin değişkeni olarak bir değişken kullanılırsa basit regresyon, tahmin değişkenleri olarak iki veya daha fazla değişken kullanılırsa çoklu regresyon analizinde söz etmek mümkündür. Amaç her tahmin değişkeninin kriter değişkenindeki toplam değişmeye olan katkısının saptanması ve dolayısıyla tahmin değişkenlerinin doğrusal kombinasyonunun değerinden hareketle kriter değerinin tahmin edilmesidir. Doğrusal regresyon analizinde bir bağımlı ve bir bağımsız değişken söz konusudur (http://www.frekans.com.tr/tr_analizler.html).

Aşağıda araştırmanın modelinde bulunan değişkenler kapsamında geliştirilen hipotezleri test etmek için %95 güven sınırında uygulanan regresyon analizlerinin sonuçlarına yer verilmektedir.

Tablo 6 'de bilgi ve iletişim teknolojileri düzeyi ile iş yapma kolaylığı arasındaki nedensellik ilişkisine ait model özeti görülmektedir. İncelenmesi gereken değer R2 değeridir. Bu sonuca göre; bağımlı değişkendeki yüzdelik değişim, modele dahil edilen bağımsız değişken tarafından açıklanmaktadır (Küçüksille, 2010: 203). Diğer bir ifade ile, iş yapma kolaylığı düzeylerindeki değişmenin % 69,7'si Bilgi ve İletişim Teknolojilerindeki gelişime yönelik değişimler tarafından açıklanmaktadır.

Tablo 6: Bilgi ve İletişim Teknolojileri İş Yapma Kolaylığı Model Özeti

Model	**R**	**R^2**
1	0,835	0,697

Tablo 6.1’ de modeldeki katsayıların tahmin değerleri ve bunlara ilişkin t değerleri yer almaktadır.

Tablo 6.1: Bilgi ve İletişim Teknolojileri İş Yapma Kolaylığı Model Özeti

Model 1	**B**	**t**	**P**
Sabit	38,578	26,639	0,000
BITG	4,841	18,129	0,000

Bilgi ve İletişim Teknolojileri gelişimi ve iş yapma kolaylığı değişkenlerine ait regresyon denklemi, (İş Yapma Kolaylığı= 38,578+4,841*Bilgi İşlem Teknolojileri) şeklinde yazılır. Tablo 6.1‘e göre bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan 1 birimlik gelişme, ülkelerin iş yapma kolayları düzeylerini 4,841 birim artıracaktır.

Bu değişkene ilişkin p= 0,000<0,05 olduğundan, bilgi ve iletişim teknolojileri değişkeninin katsayısı istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu nedenle; 1H0: $\beta 1=0$, 1H1: $\beta 1 \neq 0$

şeklinde kurulan hipotezlerden 1H0 hipotezi reddedilmiş ve 1H1 hipotezi kabul edilmiştir. Buradan hareketle, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin iş yapma kolaylığı üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu söylenebilir. Korelasyon katsayıları tablosunda da, iki değişken arasında yüksek düzeyde pozitif yönlü bir ilişki olduğu ortaya konulmuştur. Dolayısı ile, bilgi ve iletişim teknolojilerinde gelişme sağlayan ve bu teknolojilerin kullanımını artırabilen ülkelerin iş yapma kolaylığı açısından daha iyi bir seviyeye geldiği ve böylece yatırımcılar açısından cazip hale geleceği söylenebilir.

Tablo 7'de Lojistik performansı ile iş yapma kolaylığı arasındaki nedensellik ilişkisine ait model özeti görülmektedir. İncelenmesi gereken değer R2 değerinde iş yapma kolaylığı düzeyindeki değişmenin % 49,3'ü Lojistik performans gelişimine yönelik değişimler olarak açıklanmaktadır.

Tablo 7: Lojistik Performansı –İş Yapma Kolaylığı Model Özeti

Model	**R**	**R^2**
1	0,702	0,493

Tablo 7.1'de modeldeki katsayıların tahmin değerleri ve bunlara ilişkin t değerleri yer almaktadır.

Tablo 7.1: Lojistik Performansı – İş Yapma Kolaylığı Model Özeti

Model 1	**B**	**t**	**P**
Sabit	19,557	5,254	0,000
LOJİSTİK	14,754	11,797	0,000

Lojistik Performans düzeyi ve İş yapma kolaylığı denklemi (iş yapma kolaylığı = 19,557 +14,754 *Lojistik Performansı) şeklinde tanımlanır. Tabloya 7.1'e göre Lojistik performansında 1 birimlik değişimde, İş yapma kolaylık düzeylerinde 14,754 birim oranında artış gösterecektir.

Bu değişkenlere ilişkin p= 0,000<0,05 olduğundan Lojistik performans değişkeninin katsayısı istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu nedenle; 2H0: β1=0, 2H1: β1≠0 şeklinde kurulan hipotezlerden 2H0 hipotezi reddedilmiş ve 2H1 hipotezi kabul edilmiştir. Buradan hareketle Lojistik performans düzeyindeki gelişmelerin iş yapma kolaylığına anlamlı bir etkisi olduğu sonucu oluşmaktadır.

Korelasyon katsayı tablosuna da bakıldığında yüksek düzeyde pozitif ilişki olduğu durumu da doğrulanmaktadır. Bu durumda Lojistik performansını arttıran ve geliştiren ülkelerin iş yapma süreçlerinde daha kolay hareket ettiği ve verimliliğini daha da arttıracağı sonucu ile açıklanabilir.

Aşağıda Tablo 8'ye göre E-Devlet Kalkınması ve İş Yapma Kolaylığı Modeli üzerine yapılan nedensellik model özeti görülmektedir. Değer R2 ye göre iş yapma kolaylığı düzeyinde değişimin %52,4'ün, E-Devlet kalkınmasına yönelik değişimler olarak açıklanmaktadır.

Tablo 8: E-Devlet Kullanımı – İş Yapma Kolaylığı Model Özeti

Model	**R**	**R^2**
1	0,724	0,524

Tablo 8.1 ' de modeldeki katsayıların tahmin değerleri ve bunlara ilişkin t değerleri yer almaktadır.

Tablo 8.1: E-Devlet Kullanımı – İş Yapma Kolaylığı Model Özeti

Model 1	**B**	**t**	**P**
Sabit	39,586	20,039	0,000
EDEVLET	43,693	12,536	0,000

E-Devlet kullanımı ve İş yapma kolaylığı değişkenlerine göre regresyon denklemi (İş yapma kolaylığı = 39,586+ 43,693* E-devlet kullanımı) şeklinde yazılır. Tablo 8.1'e göre 1 birimlik E-devlet kalkınmasında, iş yapma kolaylığında 43,693 birim artış olacağı yönündedir.

Değişkenlere ilişkin p= 0,000<0,05 olduğundan, E-devlet kalkınma değişkeninin katsayısı istatistiksel olarak anlamlıdır. 3H0: β1=0, 3H1: β1≠0 şeklinde kurulan hipotezlerden 3H0 hipotezi reddedilmiş ve 3H1 hipotezi kabul edilmiştir. 3H1 hipotezi kabul edilmiştir. Bu katsayılara göre iki değişken arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır. E-Devlet kalkınması arttıkça ülkelerin işlerini daha kolay, daha verimli ve karlı yaptığı sonucuna ulaşılmaktadır.

3.5.3. Kümeleme Analizi

Kümeleme analizi, gruplanmış verileri benzerliklerine göre sınıflandırmada sıklıkla kullanılan çok değişkenli istatistiksel yöntemlerden biridir. Araştırmada gözlenen bireylerin ya da nesnelerin ölçülen tüm değişkenler üzerindeki değerlerini hesaplayarak ortaya çıkacak kümelere veya gruplara odaklanmaktadır. Bireyler veya nesneler arasındaki benzerlikleri saptamak amacıyla uzaklık ölçüleri, korelasyon ölçüleri ya da nitelik verilerinin benzerlik ölçüleri kullanılmaktadır (Kalaycı, 2010: 349).

Literatürde kümeleme analizi için birçok algoritma öne sürülmekle birlikte, kümeleme yöntemleri genel olarak iki temel algoritma altında toplanmaktadır. Bunlardan birincisi, hiyerarşik kümeleme yöntemleri, ikincisi ise hiyerarşik olmayan kümeleme yöntemleridir. Hiyerarşik kümeleme yöntemleri yaygın olarak kullanılan ve başlangıçta incelenen veri setinde kaç grup olduğunun bilinmediği durumlarda kullanılan en uygun yöntemdir. Bu yöntemde araştırmacılar benzerlik ya da uzaklığın nasıl tanımlanacağına ve kümelerin nasıl birleşeceğine ya da ayrılacağına karar vermek durumundadır (Çokluk vd. 2012: 138).

Araştırmacı küme sayısına karar vermiş veya bir tahmini var ise hiyerarşik olmayan (nonhierarchical) ya da aşama sıralı olmayan kümeleme yöntemleri kullanılmaktadır. Hiyerarşik olmayan kümeleme yöntemlerinin tercih edilmesindeki bir diğer önemli neden kuramsal dayanaklarının güçlü olmasıdır. Hiyerarşik olmayan kümeleme yöntemi adı altında birçok yöntem bulunmaktadır (Yılmaz ve Kaya, 2005:361-376). Sıklıkla tercih edilen K-Ortalama Tekniğinde küme sayısı, işlemlerde tekrarlanma sayısı ve yakınsama kriterinin araştırmacı tarafından belirlenmesi önem taşımaktadır. Literatür işlemlerin en fazla 10 defa tekrarlanması ve yakınsama kriterinin de 0-1 arasında mümkün olduğunca küçük bir değer olması gerektiğini ifade etmektedir. Bu oran azaldıkça, gözlemlerin kümelere atanması daha güvenilir olmaktadır (Kalaycı, 2010: 360).

Çalışmada grup sayısı ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre belirlenerek gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkeler ve az gelişmiş ülkeler olarak üç gruba karar verildiği için hiyerarşik olmayan kümeleme yöntemlerinden K-Ortalamalar tekniği kullanılmış ve işlemlerin tekrarlanma sayısı literatürden hareketle 10, yakınsama kriteri de 0,2 olarak belirlenmiştir. İş yapma kolaylığı, lojistik performans düzeyleri, e-devlet kalkınma düzeyleri ile bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişme düzeyleri değişkenleri çerçevesinde kümeleme analizi gerçekleştirilmiştir

Tablo 9: Kümeleme Analizi

KÜME 1	KÜME 2	KÜME 3
Afganistan	Arjantin	Almanya
Angola	Arnavutluk	Amerika Birleşik Devletleri
Bangladeş	Bahamalar	Avustralya
Benin	Bahreyn	Avusturya
Bolivya	Bosna-Hersek	Belçika
Burkina Faso	Botsvana	Birleşik Arap Emirlikleri
Burundi	Brezilya	Birleşik Krallık (İngiltere)
Cezayir	Brunei	Bulgaristan
Cibuti	Butan	Çek Cumhuriyeti
Çad	Çin Halk Cumhuriyeti	Danimarka
Ekvator Ginesi	Dominik	Ermenistan
Eritre	Ekvator	Estonya
Etiyopya	El Salvador	Finlandiya

Fildişi Sahili Cumhuriyeti	Endonezya	Fransa
Gabon	Fas	Gürcistan
Gine	Fiji	Hırvatistan
Gine Bissau	Filipinler	Hollanda
Haiti	Gana	İrlanda
Kamerun	Guetemala	İspanya
Komorlar	Guyana	İsrail
Kongo Demokratik Cumhuriyeti	Güney Afrika	İsveç
Libya	Hindistan	İsviçre
Madagaskar	Honduras	İtalya
Mali	İran	İzlanda
Myanmar	Jamaika	Japonya
Nijerya	Kamboçya	Kanada
Sao Tome	Katar	Karadağ
Senegal	Kenya	Kazakistan
Sudan	Kırgızistan	Kolombiya
Suriye	Kuveyt	Kosta Rika
Venezuela	Laos	Letonya
Zimbabve	Lesotho	Litvanya
	Lübnan	Lüksemburg
	Maldivler	Macaristan
	Malta	Makedonya
	Mısır	Malezya
	Mozambik	Mauritiu
	Namibya	Meksika
	Nepal	Moğolistan
	Nikaragua	Moldova
	Özbekistan	Norveç
	Pakistan	Peru
	Panama	Polonya
	Paraguay	Portekiz
	Ruanda	Romanya
	Solomon	Rusya
	Suudi Arabistan	Sırbistan
	Tanzanya	Singapur
	Tongo	Slovakya
	Trinidad	Slovenya
	Tunus	Şili
	Uganda	Tayland
	Ukrayna	Türkiye
	Umman	Yeni Zelanda
	Uruguay	Yunanistan
	Ürdün	
	Vietnam	
	Zambiya	
32	58	55

Kümeleme analizi sonucunda elde edilen küme dağılımlarına bakıldığında irdelenen değişkenler açısından 1. Küme az gelişmiş ülkeler, 2. Küme gelişmekte olan ülkeler ve 3. Küme gelişmiş ülkeler kategorisinde değerlendirilmektedir. Afganistan'ın diğer 31 ülke ile birlikte ele alınan değişkenler bazında az gelişmiş ülkeler kümesinde olduğu görülmektedir. İş yapma kolaylığı açısından değerlendirildiğinde Afganistan'ın E-Devlet Kalkınma Endeksi Puanı 0,2313 ve bu endeksteki sıralaması 193 ülke içerisinde 168'nci sırada yer almaktadır. Bilgi ve İletişim Teknolojileri Gelişmişlik Endeksi'nde 1,71 endeks puanı ile 176 ülke arasında 165'nci sıradadır. Lojistik Performans endeksine göre de 160 ülke arasında 2,14 endeks puanı ile 150'nci sıradadır. İş Yapma Kolaylığı endeksinde ise 40,58 puan ile 190 ülke içinde 183. Sırada yer almıştır. Afganistan'ın bu endeks puanları kapsamında 1. Küme olan az gelişmiş ülkeler kümesinde yer alması doğrulanmaktadır.

Tüm bu endeksler sonucunda sırlamada sonlarda yer alan Afganistan yatırımcılar ve girişimciler açıcından da cazip halde görülmemektedir. İş yapmanın 190 ülke içinde 183. sırada olduğu bir durumda yatırımcıların cazip halde olmayan Afganistan'a yatırım yapması çok zor gibi görünmektedir.

Devlet kalkınmasında yaşanan iş savaş ve terör saldırıları sebebi ile Afganistan gelişmemiş olup bununla birlikte yabancı yatırımcıları da kendinden uzak tutmuştur.

Yaşanan terör sebebi ile Lojistik anlamda da bir güvensizlik mevcuttur. Ülkede ulaşım sistemi, denize kıyısı bulunmadığından sadece kara ve hava taşımasını kullanmaktadır. Ülkede yaşanan savaş sebebiyle çok güvenli bir taşıma sistemi mümkün olmayıp, sıkıntıların giderilmemesi sebebi ile lojistik gelişim sağlanamamaktadır.

Yine ülke de bilgi ve iletişim teknolojileri yaşanan savaşlar sebebi ile oluşan altyapı sorunları sonucu gelişmemiştir. Ülkede altyapı çalışmaları alınan devlet destekleri ile zaman zaman yapılsa da devam eden savaş sebebi ile kayda değer bir ilerleme gözlenememektedir. Dolayısıyla bir iletişim ve bilgi teknolojisinden bahsetmek ülke genelinde mümkün olmamaktadır.

Tüm bu analizler ışığında, yabancı yatırımcılar yatırım yapacakları ülkelerde bazı temel ilkelere bakmaktadırlar. Bunlardan bazıları, ülkenin istikrarı, güvenliği ve yönetim kalitesidir. Bunların hiçbiri henüz Afganistan'da sağlanamamış olması sebebi ile bir girişimcilik ve iş yapma kolaylığından bahsetmek mümkün değildir.

3.6. VERİLERİN YORUMU VE TARTIŞMA

Dünya ülkeleri arasında savaşın en çok olduğu ve halkının iç savaş sebebi ile sıkıntılar çektiği Orta Asya ülkesi Afganistan gerek ekonomik gerekse sosyal anlamda birçok zorlukla baş etmeye çalışmaktadır. Özellikle ekonomik anlamdaki zorlukların aşılmasında gelişmiş ülkeler de dahil olmak üzere başvurulan en önemli yöntemlerden biri de girişimcilik ve girişimciliğin geliştirilmesidir. Bu bağlamda girişimciliğin geliştirilmesine yönelik hangi yatırımlara öncelik verilmesinde uluslararası endeksler yönlendirici olabilmektedir.

Afganistan Türkiye'de TUİK tarafından oluşturulan uluslararası endekslerin bir kısmında yer almamakla birlikte, var olduklarında da endeks puanları oldukça düşük ve sıralamalarda gerilerde yer almaktadır. Girişimciliğin geliştirilmesinde etkili olduğu düşünülen ve Afganistan'ın da içinde var olduğu dört adet endeks ve alt endeksleri (var ise) Afganistan'ın içinde bulunduğu koşullar dikkate alınarak yorumlanmıştır. İlk olarak İş Yapma Kolaylığı Endeksi incelendiğinde, Afganistan 2016 yılında 177. sıra ve 40.58 puan, 2017 yılnda 183. sıra ve 38,10 puan ve 2018 yılında 183. sıra ve 36,19 puan düzeyindedir. Bu veriler ışığında Afganistan'nın girişimcilik faaliyetleri açısından pek cazip olmadığı ve ülkede iş yapma kolaylını arttırıcı bazı yeni yatırımlara yönelmesi gerektiği görülmektedir.

Bilgi ve İletişim Teknolojileri Gelişmişlik Endeksi İncelendiğinde, 2016 yılına ait verilerde 167 ülke arasından Afganistan 165. sırada yer alırken, 2017 endeksinde 176 ülke arasından 159. sıraya yükselmiştir. Afganistan'ın 2016 ve 2017 yıllarındaki alt endekslerdeki en fazla yükselişi Yetenek Alt Endeksinde (152) gerçekleştirdiği

görülmüştür. Bu durum ülkenin gençlerin ve genç yeteneklerin yetiştirilmesine yönelik adımlar atmaya başladığını göstermektedir. Çünkü, ülke yetenek havuzunu geliştirmek amacıyla gençleri eğitim için farklı ülkelere göndermekte ve eğitimleri bittiğinde ülkeye geri çağırmaktadır.

E-Devlet Kalkınma Endeksinde 2010 yılındaki endekste 168. sırada yer alan Afganistan, 2012 yılında 184. sıraya gerilemiştir. Bu dönemde gerek NATO gerekse ABD'nin Afganistan'dan çekilebileceğinin dillendirilmesi uluslararası yatırımların durdurulmasına veya rafa kaldırmasına (istikrarsızlık endişesi) sebep olmuştur. Ayrıca özellikle 2010 sonrası ülkenin pek çok bölgesinde terör olayları ve güvenlik problemleri şiddetli olarak yaşanmaya başlamıştır. En önemlisi güçlü bir merkezi Afgan idaresi tesis edilememiştir. Afganistan dış müdahalelere açık, etnik problemleri olan, zayıf bir devlet olarak varlığına devam etmektedir. Bu durum E- Devlet Kalkınma Endeksinede yansımış ve 2012 endeksinde Afganistan 184. sıraya gerilemiştir. E-Devlet Kalkınma Endeksinde 2014 yılındaki endekste 173. sırada yer alan Afganistan, 2016 yılında 171. sıraya yükseltmiştir. Afganistan'nın E- Devlet Kalkınma Endeksi 2016 yıllında 2014 yılana göre yükselme eğilimi göstermeye başlamıştır. Bu yükselişinde mutlaka ülkedeki alt yapı iyileştirmeleri, online hizmetlerin geliştirilmesi ve insan kaynağının iyi yönde kullanılmaya yönelik çabalar önemli yer tutmaktadır. Hesaplanan son endekste (2018) ise tekrar 177. sıraya gerilediği görülmektedir.

Lojistik Performans Endeksinde ise, 2016 yılında Afganistan 2.14 puan ile 150. sırada, 2018 yılında ise 1.95 puan ile 160. sırada bulunmaktadır. Bu gerilemenin sebebi Afganistan hükümetinin yetersizlikleri olabilir. Kamu sektörlerinde mevcut olan insan gücünün eksikliği, yolsuzluklar, üstlenilen görevlerin yerine getirilmemesi (görevi kötüye kullanma) diğer nedenler arasında sayılabilir. Ayrıca birbirlerini çekemeyen, kabullenemeyen ve bencil davranan etnik grupların tek başına iktidarda kalma istekleri de endekslerin düşüşüne sebep olabilir. Ülkede bir türlü sağlanamayan güvenlik ve istikrar lojistik anlamda da herhangi bir yatırımda bulunulmamasına neden olmuştur.

Lojistik yatırımlardaki eksiklikler doğal olarak ülkenin yabancı yatırımcılardan yoksun kalmasına neden olmuştur.

Araştırmamızda, değişkenler (endeksler) arasındaki ilişkilerin test edilmesinde en güçlü ilişkiye sahip değişkenler İş yapma kolaylığı ile bilgi iletişim teknolojileri olduğu görülmektedir. Bu iki değişken arasındaki ilişkiye bakıldığında korelasyon düzeyi 0,835 olarak anlamlandırılmıştır. İş Yapma/İş Kurma Kolaylığı Endeksi ile şirket kurma ve işletme, sınır ötesi ticaret yapma, vergi ödeme, iflas prosedürleri gibi bir ekonomideki işletmelerin yaşam döngüleri boyunca geçerli olan temel düzenlemeler değerlendirilmektedir. Aynı zamanda kişi başına gelir, işgücü maliyeti, enflasyon oranı, kamu maliyesi, işgücünün kalitesi, dış ticarete ilişkin sayısal veriler gibi ekonomik göstergelerin yanı sıra, incelenen ülkedeki; eğitim seviyesi, yargı ve hukuk düzeni, özel mülkiyet haklarına ilişkin düzenlemeler, işe giriş ve çıkış koşulları, yeni iş kurma koşulları ve maliyetleri, vergi prosedürleri gibi temel parametreler değerlendirilerek söz konusu ülkede iş yapılabilirlik seviyesi belirlenmeye çalışılmaktadır.

Bu noktada bilgi iletişim teknolojisi kapsamında Afganistanın erişim ağlarını iletişim teknoloji kullanımlarını ve yetenek arttırıcı yatırımlarını arttırdığında iş yapma kolaylığının da artacağını göstermektedir. İlerlemiş ülkelerde bu tür işlemler hem daha kısa zamanda hem de daha zahmetsiz sonuçlanmaktadır. Dolayısıyla Afganistan'da bu denli hızlı ve zahmetsiz sonuç beklemek hatalı olabilir.

Bilgi iletişim teknolojileri ve iş yapma kolaylığı arasındaki bu güçlü ilişkinin gücünü test eden 1H1 hipotezi kabul edilerek bilgi ve iletişim teknojilerindeki 1 birimlik artışın iş yapma kolaylığında 4,841 birim artış yarattığı görülmüştür. Sonuç olarak 1H1 hiptezinin kabulu bize Afganistanın girişimciliği arttırmak için yapacağı yatırımları ağırlıklı olarak bilgi iletişim teknolojilerine yapması gerektiğini göstermektedir.

Afganistan'ın önemli bir orta doğu ülkesi olması uluslararası taşımacılık alt endeksinde yerini göreceli olarak yukarıya (125) taşısa da ülkenin gümrük, altyapı, lojistik yeterlilik ve takip gibi konulardaki geri kalmışlığı genel lojistik performansını

düşürdüğü görülmektedir. Afganistan ekonomisinde iş yapmanın zorluklarının sebebi doğal olarak sahip olamadığı lojistik yatırımlardan kaynaklanabilir. Afganistan'da serbest bölge ve serbest liman olmadığı gibi demiryolu ağı da bulunmamaktadır. Yıllarca süren savaşlar sebebi ile altyapısı kötü olan ülkede lojistik maliyetler de yüksektir. Örneğin firmaların Türkiye'den malzemelerini hava, kara ve aktarmalı olarak deniz yolunu kullanarak getirmeleri gerekmektedir. Ancak hava yolu nakliyesi güvenli olmasına rağmen genelde pahalı olduğundan daha az tercih edilmektedir. Ülkede deniz yoluyla mallar, Pakistan (Karachi Limanı) veya İran (Bander Abbas Limanı) yoluyla Afganistan'a getirilebilmektedir. Karaçi Limanı'na gelen ürünler, daha sonra kara yoluyla Karaçi, Jalalabad üzerinden Afganistan'a giriş yaparak Kabil'e getirilmektedir. Bu güzergahta, nakliye süresini oldukça uzatmaktadır (https://www.kutso.org.tr/wp-content)

Çalışmada lojistik performans ile iş kurma kolaylığı arasında 0,702 oranında bir ilişki söz konusudur. Söz konusu ilişkinin yönü ve etki derecesini ortaya koymaya çalışan modelde lojistik performanstaki 1 birimlik değişim olduğundan bunun iş kurma kolaylığını 14,754 kat arttırdığı görülmektedir. Kabul edilen 2H1 hipoteziyle aslında Afganistan'ın öncelikli yatırım alanlarının nerelere olması gerektiğide anlaşılmaktadır. Dolayısıyla oluşturulan regresyon modeline göre, Afganistan'da lojistik performansı oluşturan altı alt endekse (gümrük, altyapı, uluslararası taşımacılık, lojistik yeterlilik ve kapasite, takip ve kolaylık ve zamanlılık)yatırım yapılmadığı sürece Afganistan'da iş yapmanın kolaylaştırılamayacağı dolayısıyla girişimcilğin geliştirilemeyeceği görülmektedir.

Araştırmada E- devlet kalkınma endeksi ile iş yapma kolaylığı arasındaki ilişkinin 0,724 gibi güçlü olduğu görülmekle birlikte oluşturulan son regrasyon modelinde ülkelerin 1 birimlik E-devlet kalkınmasına yapacakları yatırımın, iş yapma kolaylığında 43,693 birim artış yaratacağı yönündedir. 3H1 hipotezinin kabul edildiği bu durumda, e-devlet kalkınması çerçevesinde online hizmet, insan sermayesi ve telekomünasyon alt yapısına yönelik yatırımların arttırılması iş yapma kolaylığını 43 kat

arttırabildiği görülmektedir. Afganistan'ın gerek iletişim ağındaki zayıflığının online hizmetlere yansıması gerekse kalifiyeli insan gücünün yoksunluğu ülkedeki girişimciliği arttıracak iş yapma kolaylığını baltalamaktadır. Dolayısıyla Afganistan'ın endekslerde alt sıralarda olması ve endeksleri oluşturan faktörlerin birbirini etkilemesi nedeniyle doğal olarak iş kurma kolaylığını olumsuz etkilemektedir.

Çalışmada gerçekleştirilen kümeleme analizi sonucunda ise Afganistan birinci grupta yani az Gelişmiş Ülkeler Grubu'nda yer almaktadır. Ülkede sanayi bölgelerinin oldukça sınırlı sayıda olması hatta var olanlarında altyapı sorunları görülmesi ülkenin gelişmesini engellemiştir. Örneğin, Afganistan'ın en gelişmiş yerleşim yeri olan başkenti Kabil'de bile belediye hizmetlerinin sunulmasında güçlük yaşanmaktadır. Hatta ülkede caddeler ve sokaklar düzenlenmemiş, adres sistemi bile hala geliştirilememiştir. Her ne kadar Afgan Hükümeti ülkeye yatırım çekmeyi hedefleyen adımlar atsa da, ülke genelindeki güvenlik sorunları, bürokratik engeller ve yasal yapıdan kaynaklanan sorunlar yatırımcıları tedirgin etmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Girişimcilik birçok ülke için önemli bir kavramdır. Ülkelerin kalkınmaları ve refaha kavuşmaları güçlü ekonomileri ile gerçekleşmekte olup ülkelerin girişimcilik faaliyetleri bu güçlü ekonomilerin en önemli silahı konumundadır. Orta Doğu için önemli bir yere sahip olan Afganistan için de girişimcilik faaliyetleri vaz geçilmez olup, hayati derecede önemlidir. Afganistan tarihi boyunca sahip olduğu doğal kaynaklar nedeniyle büyük güçler açısından değerli olmuştur. Dolayısıyla ülkede zaman zaman ister iç dinamiklerden kaynaklı ister dış faktörlerden kaynaklı iç ve etnik çatışmalar yaşanmıştır. Bir yandan içinde barındırdığı farklı etnik gruplardan dolayı diğer yandan içinde bulunduğu jeopolitik konumundan dolayı geçmişten günümüze ya iç çatışmalara ya da dış müdahalelere maruz kalmış ve ekonomik anlamda gelişememiştir.

Çalışmada, Afganistan'ın uluslararası endekslerdeki yeri incelenmiş ve özellikle ekonomisini güçlendirecek girişimcilik yatırımlarında etkili olacağı düşünülen dört endeksteki yeri detaylı olarak ele alınmıştır. Ulaşılan güncel rakamlara göre; 2016 yılındaki İş Yapma Kolaylığı Endeksinde 177. sırada, 2017 yılındaki İş Yapma Kolaylığı Endeksinde 183. sırada, 2018'da İş Yapma Kolaylığı Endeksinde 183. sırada, 2017 yılı Bilgi ve İletişim Teknolojileri Endeksinde 159. sırada, 2018 yılı E-Devlet Kalkınma Endeksinde 177. sırada ve 2016'da Lojistik Performans Endeksinde 150. sırada ve 2018 yılı Lojistik Performans Endeksinde ise 160. sırada yer almaktadır. Endekslerin hesaplandığı yıllar birbirleri ile uyum sağlamadığından, 2016 yılına ait dört endeks İş Yapma Kolaylığı, Bilgi ve İletişim Teknolojileri Gelişmişlik, E-devlet Kalkınma, Lojistik Performans endekslerine ait puanlar göz önüne alınarak, korelasyon analizi gerçekleştirilerek, endekslerin birbirleri arasındaki ilişkilere bakılmıştır. Analiz sonucunda dört endeksinde (BİT ile E-Devlet: 0,833; BİT ile Lojistik: 0,751; BİT ile İş Yapmak: 0,835; E-Devlet ile Lojistik: 0, 672; E-Devlet ile İş Yapmak: 0,724 ve Lojistik ile İş Yapmak: 0,702) birbiri ile olan ilişkisinin varlığı gözlenmiştir.

Araştırma kapsamında üç adet hipotez oluşturulmuş ve bu hipotezlerin test edilmesi için doğrusal regresyon yapılmıştır. $1H_1$ hipotezi kabul edilerek, bilgi ve iletişim teknolojilerine olan yatırımların iş yapma kolaylığını anlamlı ve pozitif olarak arttırdığı görülmüştür. Aynı şekilse $2H_1$ hipotezi de test edilmiş ve lojistik performansın iş yapma kolaylığını anlamlı ve pozitif olarak arttırdığı anlaşılarak $2H_1$ hipotezi de kabul edilmiştir. Çalışmanın üçüncü ve son hipotezi $3H_1$ de kabul edilmiş ve E-Devlet kalkınma yatırımlarının iş yapma kolaylığını anlamlı ve pozitif olarak etkilediği görülmüştür.

Araştırmada son olarak kümeleme analizine yer verilmiştir. 2016 yılına ait sağlıklı verilerin yer aldığı 145 ülke üçlü grup ayrımına tabi tutulmuş ve Afganistan "Geri Kalmış Ülkeler" grubundaki yerini almıştır. Afganistan'ın özellikle iş kurma kolaylığı bakımından endekste 183. sırada yer alması yatırım için tercih edilmeyen ve ekonomik anlamda gelişmişliği yakalayamamış bir ülke olduğunu göstermektedir.

Afganistan'ın geri kalmasında yaşadığı savaşlar, güvenlik sorunları yanında ülkedeki eğitimli nüfusun azlığı da yer almaktadır. Dolayısıyla ülkede özellikle hükümetin acilen yapısal reformlara giderek, ülkenin güvenliğini sağlaması gerekmektedir. Diğer taraftan özellikle okuma yazma oranının sadece % 30'larda olduğu ülkede eğitimin sağlıklı bir şekilde verilmesi veya gençlere gelişmiş ülkelerde eğitim alabilmelerini sağlayacak olanaklar tanınmalıdır. Çünkü dünyada her şeye yön veren ve en önemli üretim faktörlerinden biri haline gelen bilginin önemi gitgide artmaktadır. Dolayısıyla küresel anlamda bilginin toplanması, stoklanması, erişilmesi ve paylaşılması gibi ihtiyaç duyulan fonksiyonların Afganistan'da yerine getirilmesi sağlanmalıdır.

Ekonomisi dış mali yardıma bağlı olan Afganistan'ın, temel ekonomik politikası, dış yardım ve yabancı yatırım sağlanması üzerine kurulmuştur. Ülkedeki yatırımlar ve dış mali yardımların en verimli şekilde kullanılarak özel sektörün büyümesi ve gelişmesi yönünde kullanımı sağlanmalıdır.

Yapılan analizlerde az gelişmiş ülkeler arasında yer alan Afganistan'ın devletin güvenlik ve altyapı yatırımlarını arttırması, teknolojik yatırımları hızlanması ve işgücüne verilen önemin öncelikli hale getirilmesi ile küme 2 ye geçmesi yani gelişmekte olan ülke konumuna girmesi hedeflenebilir. Diğer taraftan arzulanan yatırımların gerçekleştirilmesinde gerekli olan uzman ve kalifiyeli elemanlarında Afganistan'ı tercih etmeleri için ülkede iş yapmanın kolaylığı yanında, yaşamanın da kolaylaştırılması ve can güvenliğinin sağlanması gerekmektedir.

Gerçekleştirilen bu çalışma Afganistan'ın girişimcilik destekli olarak ekonomisini güçlü kılacak yatırım ve desteklerin belirlenmesine yol gösterici olması bakımından önemlidir. Ancak çalışmanın en önemli kısıtı uluslararası endeksler içerisinde Afganistan'ın da yer aldığı ve girişimciliğe katkısı olacağı düşünülen sadece dört adet endeks ile sınırlandırılmış olmasıdır. 2016 yılı verilerinin alınması ile gerçekleştirilen bu çalışmanın gelecekteki veriler ile tekrarlanmasının Afganistan'ın gerek ekonomik, gerekse girişimcilik açısından gelişiminin izlenmesine katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Afganistan Adalet Bakanlığı, (11.01.2016). http://moj.go v.af/fa/page/1684 (Erişim Tarihi: 11.01.2016)

Afganistan Raporu. (2008). *Taqiqati Siyasi Afganistan (Afganistan Siyasi Araştırmaları)*, Tahran

Ahmadi, N. (2017). *Afganistan'da kadınlara yönelik şiddet üzerine sosyolojik bir inceleme* Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Bölümü(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir

Akat, İ., Budak, G. ve Budak, G. (2002). *İşletme Yönetimi.* Barış Yayınları Fakülteler Kitabevi, İzmir. S.14,429

Akkurt, M. (2004). *Afganistan'ın yeniden yapılanmasında siyasi ve ekonomik stratejileri* Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü Strateji Bilimi Anabilim Dalı(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gebze

Akses, S. (2016). İKV Değerlendirme Notu: Türkiye'de İş Ortamının İyileştirilmesi Süreci Yavaşladı mı?, İktisadi Kalkınma Vakfı,

Aktoprak, D. (2004). *Girişimcilik nedir? Türkiye'nin girişimcilik performansı* s:4 erişim: www.dorukaktoprak.com 10/03/2018 tarihinde erişilmiştir.

Alpugan, O. Demir, MH Oktav, M. ve Üner, N. (1990). *İşletme ekonomisi ve yönetimi*, Beta Yayınları Dağıtım. 2 Baskı, İzmir.

Altuntaş, T.(2016). *Girişimcilik destek programlarının aktif istihdam politikası üzerindeki etkinliği*: *kosgeb yeni girişimcilik programı örneği ve analizi.* Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma İktisadı Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Tekirdağ.

Antoncic, B. ve Hisrich, R. D. (2003). Clarifying the intrapreneurship concept. *Journal of Small Business and Enterprise Development, 10 (1): s:17*

Arıkan, S. (2002). *Girişimcilik temel kavramlar ve bazı güncel konular*. Siyasal Kitabevi. Ankara. s:80

Arslan, M. (2015). *Küreselleşme bağlamında organize suçta yaşanan değişim ve ülke istikrarına etkisi: Afganistan ve Kolombiya örnekleri* Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Isparta

Artun, T. **(**1996). *KOSGEB'le Protokol İmzalandı; Küçükler İMKB'den Finans Desteği Alacak,* Cumhuriyet, s.13.

Asılsoy, B. (2016) *Marka konumlandırmasında sosyal girişimcilik kavramının önemi: hizmet sektöründe bir araştırma.* İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul. s:16

Asset Grup, (2016). *Lojistik performans endeksi ve göstergeleri, rekabete bağlanma, küresel ekonomide ticaret lojistiği*, http://lojiblog.com/wp-content/uploads/LPI_Antetli.pdf, 22.05.2018 tarihinde erişilmiştir.

Aykan, E. (2002). *Girişimcilik ve girişimcilerin liderlik davranişlari* (*Kayseri'de bir uygulama),* Erciyes Ünviversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Kayseri.

Aykan, E. (2012). Girişimciliğin değişen yüzü: eko-girişimcilik *Süleymen demirel üniversitesi iktisadi ve idari bilimler fakültesi dergisi 17 (3), 195-212*

Balaban, Ö. ve Özdemir, Y., (2008) .Girişimcilik eğitiminin girişimcilik eğilimi üzerindeki etkisi: Sakarya üniversitesi İİBF Örneği, *Girişimcilik ve Kalkınma*

Dergisi, 3,(2) s. 137,140-145 erişim tarihi 12.05.2018 : http://girisim.comu.edu.tr/dergiall/eskisyilr/3in2.htm 2008

Baltaş, A. (2006), *Girişimciliğin Ardındaki İnsan Profili*, Erişim: http: //www.baltas-baltas.com/web/makaleler s:1,2

Bartlett, C.A. ve Ghoshal, S. (2002), "*The transnational and beyond: reflections and perspectives at the millennium*", in Hitt, M. and Cheng, J. (Eds), *Advances in International Management Vol. 14: Managing Transnational Firms*, JAI Press, Oxford, pp. 3-36

Başar, E., Altın, H. ve Doğan, V. (2013). *Meslek yüksekokullari için girişimcilik*, (2. Baskı), Nobel Akademi Yayıncılık, Ankara

Başar, M. ve Tosunoğlu, B. T. (2006). Değer yaratiminda iç girişimciliğin değişen boyutu: bilgi girişimcilerinin rolü. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi,1,(1). 123-134*

Begzad, H. (2012). *1994 Yılından günümüze kadar Afganistan'da din eğitimi*: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Konya

Bekmuradi, N. (2014). *2001 Sonrası siyasi partilerin Afganistan'da demokratik düzene katkısı* Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara

Besler, S. Sarıkaya, M., Biçerli, M.K., Özdemir, B.K., Kara, F.Z., Özdemir, A.A., Güler, B.K. Aksöz, E.O. (2010). *Sosyal Girişimcilik* Beta Basım. Senem Besler (Editör) 1. Basım. İstanbul.

Blaug, M. (1987a), *Entrepreneurship before and after schumpeter, economic history and the history economic*, NY, NY University Press.

BM (2016). Uluslararası Telekomünikasyon Birliği (ITU. Tüik) *Dünya Bilgi ve İletişim Teknolojileri* (BİT) Endeksi

Bozgeyik, A. (2006). *Kriz dönemlerinde girişimcilik neden daha önemli.* Erişim tarihi 10.01.2018dir. www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mlk_gos.php?nt=577., s:2

Brief, A. (2010). The Afghan *economy: history*, Civil- Militray Fusion Centre Your reachback to Civil – Military resources for complex crises 14 October

Büyükbaş, M. (2006). *Amerika Birleşik Devletleri'nin Afganistan'a müdahalesi ve afganistan'da oluşturulan yeni yönetim yapıs*ı Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Isparta.

Christian, B. (2014). Afghanistan Analysts Network (AAN): The Study and Understudy of Afghanistan's Ethnic Groups: (https://www.ecoi.net/en/document/1128777.html).

Cooper, A. C. (1986). *Technical Entrepreneurship; What do we know the Survival of the Employment Growth Technology and Politics.* Second volume. Edited by James Currant, John Stanworth and David Watkins, Gower Publishing Company, England. s:106

Çevik, E. (2006) *Girişimcilerin girişimcilik tipleri ile ilgili çalışma ve amaçları arasındaki ilişki.* Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Programı. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul. s:35,37,39

Çokluk, Ö. (2012) *Lojistik Regresyon* Analizi Kavram ve Uygulama

Çokluk, Ö. Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve lisrel uygulamalari,* Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara.

Demiroğlu, Y. (2007). *Firma davranışı olarak girişimcilik* Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yönetim Organizasyon Programı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). S.22

Demiroğlu, Y. (2007). *Firma davraniş olarak girişimcilik* Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü işletme Anabilim Dalı Yönetim Organizasyon Programi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İzmir.

Duman, A. (2015). *The Return of Taliban as a political stakeholder ın Afghansitan* Zirve University Thesis Submitted To The İnstitute Of Social Sciences İn Partial Fulfillment Of The Requirements For The Degree Of Master Of Arts İn İnternational Relations(Yayımlanmamiş Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep.

Dünya Bankası, (2017). Doing Business, s. 4, www.doingbusiness.org, 08.05.2018. Economy Rankings, http://www.doingbusiness.org/rankings, 08.05.2018.

Elisha-Sawe, B. (2017) *Ethnic groups of Afghanistan* 04.03.2017 tarihinde erişilmiştir. (Afghanistan%20-%20Ethnic%20Groups.html).

Ercan, S. ve Gökdeniz, İ. (2009) Girişimciliğin gelişim süreci ve girişimcilik açısından *Kazakistan Bilig Dergisi 49 s:67-69*

Faiza, M. Akbar, K. (2002). *Afganistan: sona ermeye, savaş*, Ali ahmetbeyoğlu, Afganistan Üzerine Araştırmalar, Tarih ve Tabiat Vakfı (TATAV) yayınları, İstanbul

Farhad, Q.H. (2004). *Afghan Milli Tarih(* تاريخ ملي افغان *). Afghanistan. Daniş intişarat* Kabil Afganistan

Fazil Ahmed, B. (2010) *Afganistan'da başlayan yeni dönemde türkiye'nin yeri* http://www.turksam.org/tr/yazdir273.html (Erişim Tarihi: 30.12.10).

Genel Kurmay Başkanlığı-GKB, (2006), *Afganistan El Kitabı*, Genel Kurmay Başkanlığı Yayınları Ankara.

Gerber, M. E. (1997). *Girisimcilik Tutkusu*, Sistem Yayıncılık. İstanbul.

Ghobar, M. (1996). Afghanistan Mesir'i Tarikh, İntişarat-ı Jamhury, Tehran.

Ghufran, N., (2008), Afghanistan in 2007: A Bleeding Wound. *Asian Survey, 48, (1). 154-163.*

Gubar, G. M. (2012). *Afganistan der masiri Tarih*، (.تاریخ مسیر در آفغانستان)

Güney, S. (2002). *Yönetim tarzimiza ve davranişlarimiza yön veren özlü sözler.* Siyasal Kitabev; Ankara

Habıbı, N. A. (2015) *Afganistan'in Sosyo-Ekonomik Gelişimi Ve Türkiye Ile Ilişkileri* Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Iktisat Anabilim Dalı (yayımlanmamış Yüksek lisans). Trabzon

Habibi, A. A. H. (2001). Afghan and Afganistan: sapi center for pushto *Research and Development 2 (3)*

Haidary, A. (2016). *Comparative analysis of Afghanistan's and Pakistan's processes of state-building thesis* İstanbul Aydin University Institute Of Social Sciences Department of Political Science And International Relations Political science and international Relations Program (Yayımlanmamiş Yüksek Lisans Tezi). İstanbul

Haqzoy, A. A. (2017*). Impact Of Foregin Direct Investment In Host Country Case Of Telecommunication In Afghanistan* : Istanbul Aydin University Institute Of Social Sciences: Department of Business Business Administration Program Thesis (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul

Haya, B. (2014). *11 Eylül Sonrasi Afganistan* Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararasi Alanda Anabilim Dali: Uluslararasi Ilişkiler Bilim Dali : Uluslararasi Ilişkiler (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya.

Hayat, N. (2016). *Afganistan'da yönetim ve demokrasi* Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara

Hidad, Q. F. (2004) A*fganistan milli tarih.*

Hisrich, R. and Michael, P. *(1998). Entrepreneurship. United States*: Fourth Edition The Mcgraw – Hill Book CO. S:9-20

Holling Center, (2011). Afganistan-ABD İlişkilerinin Geleceği: Kalkınma, Yatırım ve Kültürel İşbirliği Diyalog Toplantısı Raporu, s. 2.

Horizons, (2005). *Benchmarking FDI Opportunities Investment : Afghanistan A Study of Foreign Direct* InvestmentCosts and Conditions in Four Industries s 52-53

International Government Ranking, (2013) https://www.waseda.jp/top/en-news/14174 International e-Government Ranking

Jauhari, J. (2012). *Karzai döneminde Afganistan-İran ilişkileri* Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Tezi). Sakarya

Kabil Ticaret Müşavirliği, (2017). *Afganistan ülke raporu*, s. 19, https://www.kutso.org.tr/wp-content/uploads/2017/06/Afganistan.pdf, 12.03.2018 tarihinde erişilmiştir.

Kalaycı, I. (2010) Piyasa ekonomisinin iki zayıf noktası: Afganistan ve Kırgızistan, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 360*

Kalaycı, İ. (2015). Piyasa ekonomisinin iki zayıf noktası: Afganistan ve Kırgızistan, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 4, Sayı 2, S. 104.*

Korkmaz, S. (2000). Girişimcilik ve üniversite öğrencilerinin girişimcilik özelliklerinin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi. Cilt No.18, Sayı No.1, s.165.*

Korkmaz, O. (2012). Üniversite Öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerini belirlemeye yönelik bir araştırma: bülent ecevit üniversitesi örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi, Sayı: 2 Cilt: 14 s:210*

Kuratko, D. F. ve Hodgetts, R. M. (2004). *Entrepreneurship: Theory, process, practice.* Mason, OH: South- Western College Publishe

Kutlu, Ö. (2006). *Türkiye'de Kadın Girişimciliği*. İstanbul Üniversite Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi)

Küçük, K. (2014) *Kişilik özelliklerinin girişimcilik davranişina etkisi;"abant izzet baysal üniversitesi örneği"* Türk Hava Kurumu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Işletme Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara

Küçük, O. (2013). *Girişimcilik ve küçük işletme yönetimi*. Seçkin Yayınları 6.Baskı; Ankara

Küçüksille, B. (2010) *Spss uygulamalı* Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri

Marangoz, M. (2012). *Girişimcilik.* (1. Baskı), Beta Yayıncılık, İstanbul

Miyahil, A. (2011). *11 Eylül sonrası ABD'nin Afganistan'a operasyonu ve kriz çözüm politikasının analizi* Sakarya Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi Uluslar Arsı İlişkiler Ana Bilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya

Morıs, H. and Lewıs, P. (1991). Entrepreneurship as a significant factor in societal quality of life, *Journal Of Business Research, Vol: 23, 1991, S: 22.*

Mubariz, Ab. H. (2011). *Tahlili siyaseti harici Afganistan* Az Ahmad Şah Babayi Durani Ta Hamidi Karzi. Sayid Yayınları Kabil. Afganistan

Mucadidi, A. (2008). *Afganistan az Amir-i Kabir To Rahbari Kabir*. Kabil: Bango İntişarart Mayvand.

Müftüoğlu, T. Ürper, Y. Başar, M Tosunoğlu, T., (2004). *Girişimcilik*. Anadolu Üniversitesi Yayınları: 1.Baskı: Eskişehir s:4,36

Naktiyok, A. (2004). *İç Girişimcilik.* İstanbul: Beta Basım, S. 13,14,26,27

Nijssen, S. (2013) "Special Report on Economic Development in Afghanistan.

Özdevecioğlu, M. (2009) Sosyal girişimcilik ve sosyal girişimciler: teorik çerçeve. *Erciyes Üniversitesi İktisadi v İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 32, s:84*

Özer, P.S. Özdemir, P.Ö. (2007). *Hizmet Kavram, Ekonomideki Yeri, Tanmve Özellikleri. Hizmet Kalitesi;* Kavramlar, Yaklamlar ve Uygulamalar. Detay Yayıncılık, ss. 2-28. Ankara.

Özer, P.S. T. Topaloğlu, (2007), Girişimci ve yöneticilerin öğrenilmiş gereksinimleri ile kontrol odaklarinin kiyaslanmasina yönelik bir araştirma, *Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16, (2),439-456*

Özkul, G. (2007 Kapitalist Sistemin Sürükleyici Aktörleri: *Ekonomik Teoride Girişimciler Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi C.12, S.3 s.343-366*

Öztürk, B. (2011). *Hastane ve sağlık kuruluşları yönetimi programı Araştırma Afganistan örneğin* Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü işletme Anabilim (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Öztürk, M. D. (2016) *Türkiye'de kadın girişimcilik: kadinlari girişimciliğe yönelten faktörler, karşilaştiklari sorunlar ve çözüm önerileri* Istanbul Ticaret Üniversitesi Diş Ticaret Enstitüsü Uluslararasi Ticaret Anabilim Dali (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul

Patır, S. Karahan. M. (2013) Girişimcilik eğitimi ve üniversite öğrencilerinin girişimcilik profillerinin belirlenmesine yönelik bir alan araştırması *İşletme ve ekonomi araştırma Dergisi C:1 Sayı:2 S:28*

Pickup, F. (2003). The Impact of transitin and the afghanistan crisis on *employment and decent work* concern *in Kazakistan, Tacikistan and Uzbekistan, ILO Workin Paper* 13, S. 3,9.

Popal, K . (1391). کریم پوپل معلومات عمومی درباره تاریخ سیسی افغانستان؛ ذخایر درافغانستانPopal, K. (2012) . (2012) (http://horiatsiasat.blogspot.com).

Rasuli, K. (2008). *1991 Yılından günümüze kadar Afganistan ve Türkiye* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası ilişkiler Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara

Sabri, N. (2015). *From ınvisibility to visibility: female entrepreneurship ın Afghanistan* Presented to the Department of International Studies And The Graduate School Of The University Of Oregon In Partial Fulfillment Of The Requirements for the degree of Master of arts june (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Oregon, USA

Safari, R. (2014) *Afganistan hakkında genel bilgi coğrafi* (Yayın evi; Belirsiz.)

Safi, R , (1996) *Afganistan sanga taba sho* -افغانستان سنگه تبا شو (*Afganistan nasıl berbad oldu*). Peşaver

Salihy, M, A. (2016). *Afganistan'da iktidar mücadelesi ve diş müdahaleler, 1973-2014* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler uluslararası ilişkiler Anabilim Dalı(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara

Sezgin, K. (2014). *Girişimcilik ve gıda sektöründe yeni kurulan bir girişimcilik Örneği''* Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı İşletme Programı (Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi).İstanbul s:21

Shane, S. ve Venkataraman, S. (2000). The promise of entrepreneurship as field of research, *Akademy of Management Review, 25,1, s:218*

Shroder, J.F., (1981) *Physical resources and the development of afghanistan.* Studies in Comparative International Development, ss. 36-63

Sönmez, E.(2017). *Girişimcilik niyetinin kariyer planlamasındaki yeri: üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma* Türk Hava Kurumu Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış yüksek Lisans Tezi). S:21,22

T.C. Ekonomi Bakanlığı, (2016). Bangladeş İş Yapma Kolaylığı Endeksinde 176. Sırada, *Dakka Ticaret Müşavirliği.*

T.C. Kabil Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, (2017). Afganistan ülke Raporu, https://www.kutso.org.tr/wp-content/uploads/2017/06/Afganistan.pdf, 07.05.2018.

Tanyeri, M. (2004). *Sözün ötesi* Erişim: http://www.milliyet.com.tr/ ege s:1

Tekin, M. (1999). *Girişimcilik, kendi işini kurma*. Damla Offset; Konya

Tekin, M. (2004), *Girişimcilik ve küçük işletme yöneticiliği*, Ankara

Tekin, M. (2005) *Girişimcilik kendi işini kurma, işletme* 2. Baskı: Konya s:447

The World Bank, (2016). The Logistic Performance Index and its Indicators, Trade Logistics In the Global Economy, Washington, p. x.

Tiryakioğlu**,** M. Fındık, D. (2017). Türkiye'de bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımına yönelik politika ve öneriler *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 72, (3) S. 639-668*

Titiz, T. (1994), *Girişimcilik*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, s. 3-53.

Top, S. (2006). *Girişimcilik keşif süreci.* Beta Basım, Kırklareli. S:16,17,18

Treasure, K. (2007). Importance of International Entrepreneurship, s. 9.

Tutar, H. ve Küçük O. (2003). '*Girişimcilik ve küçük işletme yöneticiliği* Seçkin Yayıncılık. Ankara

Türkiye Genç İş Adamları Derneği (TGİAD, 1993), Ekonomik Kalkınmada Girişimciliğin Önemi ve Değişen Girişimcilik Nitelikleri, Simge Ofis Matbaacılık, İstanbul, 1993, s. 3;

Upadhyay, D. K. ve Zafar, A. (2012). *Afghanistan Under Transition: Assessing India's Economic Engagement*, Indian Council of World Affairs (ICWA) Issue Bries.

Usaıd, (2018). *Ekonomics growth ontact information mission* contact usaid/Afghanistan Great Masood Road Kabul, Afghanistan Kabul Afghanistan https://www.usaid.gov/afghanistan 13.06.2018 tarihinde erişilmiştir.

Usaid, (2018) *The logistics performance ındex and ıts ındicators* Department of Economic and Social Affairs, Unıted Natıons E-Government Survey

Ülgen, H. D, U. (2005). Yenilik yönetimi ve yenilik yönetiminde etkin olan örgütsel yapı ve *faktörlere yönelik bir araştırma*, Erişim: 5.5.2018 http://www.isletme.istanbul.edu.tr/duyurular/ kongre book /44/kongre.htm. S:2

Wasıl, M. (2015). *Afganistan Ekonomisi ve Ekonomik Entegrasyonlar (ECO) Örneği*: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Uluslararası İktisat Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara, s. 6

World Bank (2017)World Bank Group in Afghanistan country update

World Bank Group, (2016). Doing business measuring regulatory quality and efficiency, http://www.doingbusiness.org/~/media/GIAWB/Doing%20Business /Documents/ Annual-Reports/English/DB16-Full-Report.pdf, 05.05.2018 tarihinde eişilmiştir.

World Bank, (*2016). İş yapma kolaylığı raporuna göre geçtiğimiz yıl rekor sayıda ekonomi iş ortamına ilişkin reform gerçekleştir*di. http://www.worldbank.org/tr/news/press-release/2016/10/25/record-number-of-economies-carried-out-business-reforms-in-past-year-doing-business-in-turkey, 05.05.2018 tarihinde erişilmiştir.

World Bank, (2016). The *Logistic performance ındex and its ındicators, trade logistics ın the global economy,* Washington, p.x.

World Bank, *Group, (2016). Doing business measuring regulatory quality and efficiency,* http://www.doingbusiness.org/~/media/GIAWB/Doing%20Business /Documents/ Annual-Reports/English/DB16-Full-Report.pdf, 05.05.2018 tarihinde erişilmiştir.

Yıldırım, H. (2008). Girişimcilik Ateşi ve İş Melekleri Temel Kavramlar ve Ateşte Çiçek Açtıran İş Melekleri, *Değişim Yayınları, İstanbul*

Yılmaz, A. (2010). Amanullah Han'ın islahatlari ve *Atatürk. SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 21, 155-165*

Yılmaz, K. (2005). Üniversite öğrencilerinin eleştirel düşünmeye yönelik tutumları ile araştırma kaygıları arasındaki ilişki. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 41, 47-67*.

Yükselen, C. (2006) *Pazarlama Araştırmaları* Detay Yayıncılık Ankara

Zahra, S. Neubaum, D. Huse, M. (2000). Entrepreneurship in medium-size companies: exploring the effects of ownership and governance systems. *Journal of Management, volume* 26, ıssue 5, s. 947, erişim: 2017:4.20 www.emeraldinsight.com,

İnternet Kaynakları

Afganistan'a 200 Milyon Dolarlık Yatırım, (2016), https://www.aydinlik.com.tr/afganistana-200-milyon-dolarlik-yatirim, 18.03.2018.

Afganistan'da Kadın Girişimciler Bir Araya Geldi, https://www.haberler.com/afganistan-da-kadin-girisimciler-bir-araya-geldi-5265335-haberi/, 22.03.2018.

Demirhan Doruk Aktoprak. (2018). Retrieved from http://www.dorukaktoprak.com

Dijital Dönüşüm (01.01.2018) (https://www.dijitaldonusum.gov.tr/bm-e-devlet-gelismislik-endeksi/).

Economy Rankings, http://www.doingbusiness.org/rankings, 08.05.2018.

Frekans.com (05.05.2018) (http://www.frekans.com.tr/tr_analizler.html).

http://t24.com.tr/haber/dunya-bankasinin-endeksindeturkiye-4-puan-asagi-dustu,314479, 06.05.2018.

http://www.doingbusiness.org/rankings, 08.05.2018.

http://www.frekans.com.tr/tr_analizler.html

https://wb-lpi-media.s3.amazonaws.com/LPI_Report_2016.pdf, 09.05.2018

https://www.kutso.org.tr/wp-content/ uploads/2017/06/ Afganistan.pdf konusudur (http://www.frekans.com.tr/tr_analizler.html).

https://www.researchgate.net/publication/291827623_SECILMIS_UNIVERSITELERDE_OGRETIM_UYELERI_DERS_YUKU_DAGILIMI

Lee, M. Sang and Suzanne J. Peterson. (2000) "Culture, Entrepreneurial, orientation nd Global Competitiveness. *Journal of World Business. 35(4). ss.402.403.*

t24.com.tr, (08.05.2018) http://t24.com.tr/haber/dunya-bankasinin-endeksindeturkiye-4-puan-asagi-dustu,314479, 06.05.2018 tarihinde erişilmiştir.

TÜİK,http://www.iccwbo.org/global-influence/g20/reports-and-products/open-marketsindex/